

si lidé vytvořili ve světě nesčetné druhy božstev. A tento strach z neviditelných věcí je přirozené símě toho, co každý, pokud jde o něj, nazývá náboženstvím; pokud však jde o ty, kteří onu mocnost uctívají nebo se jí bojí jinak než on sám, nazývá to pověrou.

27. A protože mnozí toto símě náboženství postřehli, měli někteří sklon je živit, upravovat a formovat v zákony a přidat k tomu, ze svého výmyslu, jakákoli mínění o příčinách budoucích událostí, o nichž se domnívali, že jim nejlépe umožní ovládat jiné a využít svých mocí.

XII. O náboženství

Náboženství je záležitostí pouze člověka

1. Vzhledem k tomu, že jak znaky, tak plody *náboženství* se vyskytují pouze u člověka, není důvodu pochybovat, že i símě *náboženství* je jen v člověku; a že spočívá v jakési zvláštní vlastnosti nebo alespoň v jakési její významné míře, kterou nenalézáme u jiných živých tvorů.

Vychází z jeho touhy poznávat příčiny

2. Zvláštností lidské přirozenosti je za prvé zvědavost ohledně příčin událostí, které vidí jeden víc, jiný méně, všichni však alespoň natolik, aby zvědavě pátrali po příčinách vlastního štěstí nebo neštěstí.

Z úvahy o počátcích věcí

3. Za druhé, že se pro pohledu na cokoli, co má počátek, domnívají, že to mělo také nějakou příčinu, která určila, že to začalo tehdy, kdy to začalo, a ne dříve nebo později.

Z pozorování poslušnosti věcí

4. Za třetí, zatímco jediným štěstím zvířat je požitek z každodenní potravy, z odpočinku a z uspokojení choutek, protože kvůli neschopnosti pozorovat a pamatovat si pořadí, důsledky a závislost věcí, které vidí, předvádají budoucnost jen velmi málo nebo vůbec, člověk si všímá, jak jedna událost vytvářela druhou a pamatuje si, co předcházelo a následovalo. A když se nemůže ujistit o skutečných příčinách věcí (neboť příčiny štěstí nebo neštěstí jsou většinou neviditelné), předpokládá jejich příčiny, a sice buď ty, které mu předkládá jeho vlastní fantazie, nebo důvěřuje autoritě jiných, o nichž si myslí, že jsou jeho přáteli a že jsou moudřejší než on.

5. První dvě zmíněné vlastnosti vyvolávají úzkost, neboť vzhledem k jistotě člověka, že vše, co se zatím stalo nebo co se později stane, má svou příčinu, a vzhledem k jeho neustálé snaze se zabezpečit proti zlu, jehož se bojí, a zajistit si dobro, po němž touží, je pro člověka nemožné nedělat si neustále starosti o budoucnost. A tak je každý člověk, zvláště však ti, kdo jsou nadmíru prozíraví, v obdobné situaci jako Prométheus. Stejně jako byl totiž Prométheus – což přeloženo znamená „prozíravý člověk“ – připoután k hoře na Kavkazu, na místě s dalekým rozhledem, kde se orel živil jeho játry a ve dne jich pozřel tolik, kolik mu jich v noci znovu narostlo, tak se i člověk, který ze starosti o budoucnost hledí příliš daleko dopředu, po celý den ve svém srdci sžírá strachem ze smrti, chudoby nebo jiného neštěstí a klidu a odpočinku od své úzkosti se dočká jen ve spánku.

6. Tento neustálý strach, vždy doprovázející lidstvo, jež nezná příčiny, žijíc jakoby v temnotách, musí mít nutně nějaký předmět. A proto když není nic vidět, tak není nic, čemu lze připsat své štěstí nebo neštěstí kromě nějaké *neviditelné moci* nebo nějakého *neviditelného činitele*. To je snad smysl výroku některých starých básníků, že bohy stvořil nejprve lidský strach, což je vzhledem k bohům – to jest k mnoha bohům pohanů – velmi správné. Avšak uznání jednoho Boha, věčného, nekonečného a všemohoucího, lze snaze odvodit z lidské touhy poznat příčiny přirozených těles a jejich různých mocí a činností, než ze strachu z toho, co se jim přihodí v budoucnu. Neboť ten, kdo z nějakého účinku, který viděl nastat, usoudí na jeho nejbližší a bezprostřední příčinu a odtud na příčinu této příčiny, a kdo se hluboce ponoří do sledování příčin, dospěje posléze k tomu, že zde musí být – jak přiznali už i pohanští filosofové – jeden první hybatel, to jest první a věčná příčina všech věcí, což je to, co lidé míní slovem Bůh. A to vše bez myšlenky na vlastní osud. Starosti o něj navádějí ke strachu, brání v pátrání po příčinách jiných věcí, čímž vytvářejí prostor k vymyšlení tolika bohů, kolik je lidí, kteří si je vymýšlejí.

7. A pokud jde o hmotu nebo substanci těchto neviditelných činitelů takto vytvořených fantazií, nemohli lidé přirozeným uvažováním připadnout na žádné jiné pojetí, než že je táž jako substance duše člověka a že duše člověka je táž substance jako to,

Přirozenou příčinou náboženství je úzkost z budoucnosti

Úzkost z budoucnosti přivádí lidi ke strachu z moci neviditelných věcí

A k předpokladu, že neviditelné věci jsou netělesné

co se zjeví spícímu ve snu nebo bdícímu v zrcadle. Protože lidé nevědí, že taková zjevení jsou pouhým výplodem jejich fantazie, pokládají je za skutečné a vnější substance, a proto je nazývají přízraky. Římané jim říkali *imagines* a *umbræ* a považovali je za duchy – to jest za jemná vzdušná tělesa – a mysleli, že tito neviditelní činitelé, jichž se báli, jsou jako oni, až na to, že se objevují a mizí, jak se jim zlíbí. Avšak mínění, že takoví duchové jsou netělesní nebo nehmotní, by nikdy nemohlo přirozeně vstoupit do mysli jakéhokoli člověka, neboť třebaže si lidé mohou dát dohromady slova protikladného významu jako „duch“ a „netělesný“, přesto nikdy nemohou mít představu čehokoli, co by jim odpovídalo. A proto lidé, kteří vlastním přemýšlením dospějí k uznání jednoho nekonečného, všemohoucího a věčného Boha, raději přiznají, že je nepochopitelný a vymyká se jejich chápání, než aby definovali jeho přirozenost jako *netělesného ducha* a pak přiznali, že jejich definice je nesrozumitelná. Nebo když mu dávají toto označení, pak nikoli *dogmaticky* se záměrem učinit božskou přirozenost srozumitelnou, nýbrž *zbožně*, aby mu prokázali úctu přívlasky, jejichž význam je co nejméně vzdálen hrubosti viditelných těles.

8. Pokud jde o způsob, jakým si myslí, že tito neviditelní činitelé vytvořili své účinky, to jest, jakých bezprostředních příčin použili, aby se věci udály, lidé, kteří nevědí, co je to, co nazýváme *zapříčinit* – to jest téměř všichni –, nemají jiného vodítka kromě pozorování a pamatování si toho, co viděli dříve, jednou nebo častěji, předcházet obdobnému účinku, aniž by viděli jakoukoli závislost nebo spojitost mezi předchozí a následující událostí. A proto i na základě obdobných věcí minulých očekávají obdobné věci v budoucnosti a doufají pověřivě ve štěstí nebo v neštěstí z věcí, které nehrají žádnou roli v jejich zapříčinění. Jako když Athéňané za bitvy u Lepanta žádali nového Formia, když Pompeiova strana za války v Africe volala po novém Scipionovi, a jiní podobně při různých jiných příležitostech. Obdobně přisuzují svůj osud osobě náhodně stojící poblíž, šťastnému nebo nešťastnému místu, vysloveným slovům, zvláště je-li mezi nimi slovo Bůh, jako je čarování a zaklínání – liturgie čarodějnic; prostě věřit, že mají moc proměnit kámen v chléb, chléb v člověka nebo cokoli v cokoli jiného.

Ale lidé nevědí, jak neviditelné věci cokoli způsobují

9. Za třetí, uctívání, které lidé přirozeně prokazují neviditelným mocnostem, nemůže mít jinou podobu, než jakou mají takové projevy jejich úcty, které prokazují lidem: dary, prosby, díky, podřízení těla, zdvořilá oslovení, slušné chování, vybraná slova, přísahy – to jest vzájemné ujišťování o svých slíbech – a dovolávání se jejich jména. Víc už rozum neradí, ale přenechává lidem, aby u uctívání buď setrvali, nebo pokud jde o další obřady, aby se spoléhali na ty, o nichž se domnívají, že jsou moudřejší než oni sami.

10. Pokud jde konečně o to, jak tyto neviditelné mocnosti projevují lidem věci, jež se v budoucnu stanou, zvláště ty, které se týkají jejich štěstí nebo neštěstí obecně, anebo dobrého či špatného výsledku jakéhokoli vlastního podnikání, lidé přirozeně nevědí jak dál. Vzhledem k jejich zvyku odhadovat budoucnost z minulosti jsou velmi náchylní nejen přijímat nahodilosti po jedné či dvou událostech jako předzvěst stejné události navždy, ale také věřit podobným předpovědím jiných lidí, o nichž si někdy v minulosti utvořili dobré mínění.

11. V těchto čtyřech věcech – ve víře v přízraky, v neznalosti druhotných příčin, v uctívání toho, čeho se lidé bojí, a v přijímání nahodilých věcí za předzvěst – spočívá přirozené semě *náboženství*, které se z důvodů odlišných fantasmat, úsudků a vášní různých lidí rozrostlo v obřady tak odlišné, že ty, které používá jeden člověk, jsou jinému většinou směšné.

12. Tato semena byla totiž kultivována dvěma druhy lidí: první je živil a uspořádal podle vlastní vynalézavosti, druhý tak činil podle Božího přikázání a řízení. Oba druhy to však dělaly za účelem dovést lidi, kteří je následovali, k větší poslušnosti, dodržování zákonů, míru, lásky k bližnímu a politické společnosti. Tak je tedy náboženství prvního druhu součástí lidské politiky a učí tu část povinnosti, kterou pozemští králové vyžadují po svých poddaných. A náboženství druhého druhu je božskou politikou a obsahuje předpisy pro ty, kdo ze sebe učinili poddané království Božího. Prvního druhu byli všichni zakladatelé států a zákonodárci pohanů, zatímco druhého byl Abraham, Mojžíš a náš požehnaný Spasitel, jejichž prostřednictvím se nám dostalo zákonů království Božího.

Nicméně jim prokazují úctu, jak prokazují úctu lidem

A přisuzují jim všechny mimořádné události

Čtyři věci, které jsou přirozenými semeny náboženství

Rozrůzněná kultivací

13. Pokud jde o tu část náboženství, která zahrnuje mínění o povaze neviditelných mocností, není takřka nic, co by nemělo nějaké jméno, jež by nebylo uctíváno mezi pohany na tom či onom místě jako bůh nebo ďábel, anebo smyšleno jejich básníky, jako by bylo oživeno, obydleno či posedlé nějakým duchem.

14. Beztvará hmota světa byla bohem, který se nazýval Chaos.

15. Nebe, oceán, planety, oheň, země, větry, to vše byli bohové.

16. Muži, ženy, pták, krokodýl, tele, pes, had, cibule a pór byli zbožštěni. Kromě toho zaplnili takřka každé místo duchy, nazývanými *démoni*: planiny Panem a panisi či satyry; lesy fauny a nymfami; moře Tritóny a jinými nymfami; každou řeku a pramen přízrakem téhož jména a nymfami, každý dům jeho *Lárem* či domácími bůžky, každého člověka jeho *Géniem*; peklo duchy a duchovními zřízenci, jako je Charón, Kerberos a Fúrie, a v noční době všechna místa *larvae* a *lemures* – přízraky zemřelých lidí – a celým královstvím elfů a strašidel. Božství přisuzovali a stavěli chrámy pouhým akcidentům a kvalitám, jako je čas, noc, den, míra, svornost, láska, svár, ctnost, čest, zdraví, sešlost, horečka a podobně. Modlili se za ně nebo za jejich odvrácení, jako kdyby se přízraky těchto jmen vznášely nad jejich hlavami a spouštěly k nim nebo zadržovaly to dobro nebo zlo, za něž nebo za jehož odvrácení se modlili. Vzáývali také svůj vlastní důvtip pod jménem Músy, svou vlastní nevědomost pod jménem Fortuna, své vlastní choutky pod jménem Cupido, svou vlastní zuřivost pod jménem Fúrie, svůj vlastní pohlavní úd pod jménem Priapos a své poluce připisovali inkubům a sukubám. Neexistovalo tedy nic, co by básník nemohl představit ve své básni jako osobu, z níž by neudělali *boha* nebo *ďábla*.

17. Titíž tvůrci náboženství pohanů, poté co si všimli druhého základu náboženství, což je lidská neznalost příčin, a tím i náchylnost lidí připisovat svůj osud příčinám, na nichž žádným viditelným způsobem nezávisí, využili této jejich neznalosti k tomu, aby na místo druhotných příčin podsunuli jakási druhotná a pomocná božstva, a připisovali tak příčinu plodnosti Venuši, příčinu umění Apollónovi, bystrosti a lstivosti Merkurovi, příčinu větrů a bouří Aeolovi a příčiny jiných účinků jiným božstvům do

té míry, že pohané měli takřka tolik různých božstev, kolik měli činností.

18. A k uctívání, jež lidé přirozeně považovali za vhodné pro své bohy, totiž úlitbám, modlitbám, díkům a ostatním obřadům výše jmenovaným, přidali titíž zákonodárci pohanů jejich podobizny v obrazech a sochách, aby se jich ti neznalejší – větší část neboli většina lidu – báli ještě víc, v domnění, že bohové, k jejichž zpodobení byly tyto předměty vytvořeny, jsou v nich skutečně přítomni a jakoby v nich přebývají a aby je obdarovávali pozemky a domy, úředníky a výnosy vydělenými ze všeho lidského užívání, to jest zasvěcenými těmto jejich modlám a prohlášenými za posvátné. Byly to jeskyně, háje, lesy, různé hory a celé ostrovy. A nepřisuzovali jim pouze podobu lidí, zvířat a netvorů, ale také schopnosti a vášně lidí a zvířat jako smyslové vnímání, řeč, pohlaví, chtíč, plození, a to nejen stykem mezi sebou, aby rozmnožili božský rod, ale také stykem s muži a ženami, aby zrodili polobohy, kteří jsou pouhými obyvateli nebes, jako byli Bakchus, Herkules a jiní. Kromě toho jim připisovali hněv, pomstychtivost a jiné vášně živých bytostí a z nich plynoucí jednání jako podvod, krádež, cizoložství, sodomii a každou neřest, kterou lze chápat jako důsledek moci nebo příčinu rozkoše, i všechny takové neřesti, které jsou mezi lidmi chápány spíš jako proti zákonům než proti cti.

19. Konečně, pokud jde o prognózy budoucnosti, které jsou přirozeně pouhými domněnkami založenými na minulé zkušenosti, a jsou-li nadpřirozené, božským zjevením, pak titíž tvůrci náboženství pohanů přidali, částečně na základě údajné zkušenosti, částečně na základě údajného zjevení, nespočet jiných pověřivých způsobů věštění a přiměli lidi věřit, že objeví svůj osud ve víceznačných nebo nesmyslných odpovědích kněží v Delfách, na Délu, u Ammóna a v jiných proslulých věštírnách. Tyto odpovědi byly formulovány víceznačně buď záměrně, aby platily jakkoli událost dopadne, nebo absurdně pomocí intoxikujících výparů na těchto místech, což je velice časté v sirných jeskyních. Někdy svůj osud lidé hledali na stránkách knih Sybil, jejichž věštby, jako možná i věštby Nostradama (neboť dochované zlomky se zdají být pozdější výtvary), se za časů římské republiky těšily značnému věhlasu. Někdy jej hledali v nesmyslných

řečech šilenců, o nichž se myslelo, že je ovládl božský duch; tuto posedlost nazývali *enthusiasmus*, a tyto formy předpovídání událostí chápali jako *theomancii* nebo *proroctví*. Někdy svůj osud hledali v konstelaci hvězd při svém narození, což se nazývalo *horoskopie*; ta byla považována za část soudící *astrologie*; někdy ve svých vlastních nadějích a obavách, což nazývali *thymomancie* nebo *předtucha*; někdy v předpovědích čarodějnic, které předstíraly kontakt s mrtvými, což se nazývá *nekromancie*, zaklínání a čarování, a není to nic jiného než *kejkliřství* a *smluvené darebáctví*. Někdy svůj osud hledali v náhodném letu ptáků nebo v jejich krmení, nazývaném *augurie*. Někdy ve vnitřnostech obětovaných zvířat, což je *haruspicina*, někdy ve snech, někdy v krákorání havranů nebo ve švitoření ptáků, někdy v rysech obličejů, které se nazývalo *metoposkopie*, někdy v hádání z ruky z čar v lidské dlani; někdy v náhodných slovech, nazývaných *omina*. Někdy ve zrudách nebo neobvyklých přírodních jevech, jako jsou zatmění, komety, zřídka meteority, *zemětřesení*, záplavy, lidské zrůdy a podobně, což nazývali *portenta* a *ostenta*, protože si mysleli, že jsou to předzvěsti nebo znaky nějaké velké budoucí katastrofy; někdy v pouhém hodů mincí (orel nebo panna), v počítání děr v sítu, v náhodně vybraných verších Homérových nebo Vergiliových a v nesčetných jiných podobných pošetilostech. Tak snadné je lidí přimět, aby věřili čemukoli, co pochází od lidí, kteří se těší jejich důvěře a dokážou se jemně a obratně zmocnit jejich strachu a nevědomosti.

Záměry tvůrců
náboženství
pohanů

20. A proto také první zakladatelé a zákonodárci států mezi pohany, jejichž cílem bylo pouze udržovat lid v poslušnosti a míru, dbali všude na to, aby jim, za prvé, vštípili víru, že předpisy týkající se náboženství nepocházejí z jejich vlastní mysli, nýbrž z příkazů nějakého boha či jiného ducha nebo že oni sami mají vyšší přirozenost než obyčejní smrtelníci, tak aby jejich zákony byly snadněji přijaty. Tak například Numa Pompilius předstíral, že obdržel obřady, které zavedl u Římanů, od nymfy Egerie a první král a zakladatel království v Peru předstíral, že on a jeho žena jsou dětmi slunce, a podobně Mohamed, aby založil své nové náboženství, předstíral porady s Duchem svatým, jenž se mu zjevoval v podobě holubice. Za druhé dbali na to, aby vzbudili víru, že věci, které se nelíbí bohům, jsou tytéž jako ty,

kteří jsou zakázané zákony. Za třetí dbali na to, aby přikazovali obřady, prosebné modlitby, oběti a slavnosti, o kterých měli lidé věřit, že ukonejší hněv bohů; a že neúspěch ve válce, velké náklady, *zemětřesení* a osobní neštěstí každého jednotlivce vycházejí z hněvu bohů a jejich hněv je ze zanedbávání jejich uctívání anebo z *opomenutí* či *chybného vykonání nějakého detailu v požadovaných obřadech*. A třebaže u starých Římanů nebylo zakázáno popírat, co básníci psali o strastech a radostech po tomto životě, čemuž se různé velmi vážené a významné osobnosti ve státě ve svých projevech nepokrytě vysmívaly, držela se tato víra vždy víc než její opak.

21. A těmito a obdobnými opatřeními dosáhli s ohledem na svůj cíl – což byl mír ve státě – toho, že prostý lid kladl vinu za své neštěstí vlastnímu zanedbávání nebo chybnému vykonávání obřadů anebo své vlastní neposlušnosti zákonů, a byl tedy méně náchylný bouřit se proti svým vládcům. A jsa baven nákladnými slavnostmi a veřejnými hrami pořádanými na počest bohů *potřeboval* už jen chléb, aby nepropadl nespokojenosti, reptání a vzpouře proti státu. A proto Římané, kteří dobyli valnou část tehdy známého světa, neměli zábran tolerovat v samotném městě Římě jakékoli náboženství, pokud neobsahovalo něco neslučitelného s jejich politickou vládou. A jak čteme, nebylo zakázáno žádné náboženství kromě náboženství Židů, kteří (jakožto zvláštní království Boží) považovali za nezákonné uznat podřízenost jakémukoli smrtelnému králi nebo státu. A tak vidíte, nakolik náboženství pohanů bylo součástí jejich politiky.

22. Avšak tam, kde samotný Bůh pomocí nadpřirozeného zjevení zasel náboženství, vytvořil si také své vlastní království a stanovil zákony, které se netýkají jen toho, jak se lidé mají chovat k němu, ale také k sobě navzájem. A proto jsou v království Božím politika a politické zákony součástí náboženství, a rozdíl mezi světským a duchovním panováním tam tudíž neplatí. Je pravda, že Bůh je králem celé země, přesto však může být králem svého vlastního a vyvoleného národa. Není v tom o nic větší rozpor, než když ten, kdo má obecné velení nad celou armádou, má také svůj vlastní pluk nebo rotu. Bůh je králem celé země na základě své moci, králem svého vyvoleného lidu je však na základě úmluvy. O království Božím, jak přirozeném, tak

Pravé
náboženství
a zákony
Božího
království jsou
totožné

na základě úmluvy, pohovořím podrobněji na jiném místě této rozpravy (XXXV. kap.).⁹

Příčiny změn
v náboženství

23. Z šíření náboženství není těžké pochopit příčiny jeho rozkladu do prvních semen nebo principů, což je pouze domněnka o nějakém božstvu a o moci neviditelné a nadpřirozené; a tato semena nelze nikdy natolik odstranit z lidské přirozenosti, aby z nich znovu nevzklíčila nová náboženství tím, že jsou kultivována takovými lidmi, kteří se v tomto ohledu těší věhlasu.

24. Neboť vzhledem k tomu, že každé utvořené náboženství je nejdříve založeno na víře lidí v nějakou osobu, o níž jsou přesvědčeni, že je nejen moudrým člověkem, který usiluje o zabezpečení jejich blaha, ale také světcem, jemuž sám Bůh nadpřirozeným způsobem ráčil vyjevit svou vůli, nutně z toho vyplývá, že když za náboženské vlády vznikne pochybnost o moudrosti, upřímnosti nebo lásce vládců, anebo když nejsou schopni ukázat žádný věrohodný znak Božího zjevení, musí dojít k zpochybnění i náboženství, které se snaží udržet; bez strachu z politického meče k jeho popření a odmítnutí.

Příkaz z víry
v nemožnosti

25. To, co připraví o pověst moudrosti člověka, který utváří náboženství nebo k němu přidává něco nového, je-li už utvořené, je příkaz víry v protiklady. Je totiž nemožné, aby obě části protikladu byly pravdivé, a proto příkaz jejich víry je důkazem, který sám v tomto bodě odhaluje svého autora a diskredituje ho ve všem ostatním, co vydává za nadpřirozené zjevení, neboť člověk může mít vskutku zjevení mnoha věcí, které přesahují jeho přirozený rozum, avšak nemůže se mu zjevit nic, co mu odporuje.

Jednat
v rozporu
s náboženstvím,
které založili

26. To, co připraví o pověst upřímnosti, je jednání nebo mluvení takových věcí, které se jeví jako známky, že tomu, co oni požadují po jiných lidech, aby věřili, sami nevěří. Takové jednání nebo mluvení se proto nazývá skandální, protože jsou to překážky, které přinutí lidi na cestě za náboženstvím klopýtnout, jako je nespravedlnost, krutost, světskost, lakota a požitkářství. Kdo by totiž věřil, že ten, kdo se běžně dopouští jednání, které vyrůstá

⁹ Hobbes odkazuje k XXXV. kapitole, avšak spíše o tomto tématu pojednává v XXXI. kapitole. – Pozn. překl.

z těchto kořenů, sám věří, že existuje nějaká neviditelná moc, jíž by se měl obávat a již straší jiné i pro menší poklesky?

27. To, co připraví o pověst lásky, je odhalení soukromých cílů: jako když víra, kterou oni požadují od jiných, vede nebo se zdá vést k jejich nebo hlavně jejich vlastnímu získávání panství, bohatství, důstojnosti nebo k zajištění vlastní nebo hlavně vlastní rozkoše. Neboť o tom, čím lidé sklízí výhody pro sebe, se předpokládá, že to dělají pro sebe a nikoli z lásky k ostatním.

28. A konečně: jediné možné svědectví božského povolání je vykonávání zázraků nebo pravé proroctví – což je také zázrak – nebo mimořádné štěstí. A proto když se k náboženskému učení přidanému k tomu, jež bylo obdrženo od lidí, kteří vykonali takové zázraky, připojí učení těch, kdo nedokážou své povolání žádným zázrakem, nedojde větší víry, než jakou v lidech vytvořily obyčje a zákony míst, kde byli vychováni. Neboť stejně jako tak pro přirozené věci soudní lidé vyžadují přirozená znamení a důkazy, pro nadpřirozené věci vyžadují nadpřirozená znamení – což jsou zázraky –, než jim vnitřně a ze srdce dají svůj souhlas.

Nedostatek
svědectví
o zázracích

29. Všechny tyto příčiny oslabování lidské víry se jasně ukazují na následujících příkladech. Nejprve zde máme příklad dětí Izraele, které sotvaže byl Mojžíš, poté co dokázal své povolání zázraky a jejich šťastným vyvedením z Egypta, nepřítomen pouhých čtyřicet dnů, vzbouřily se proti uctívání pravého Boha, kterého jim uložil, a zhotovivše si zlatého býčka za svého boha, znovu upadly do modlářství Egyptanů, od něhož byly právě osvobozeny (*Ex* 32,1–2). A znovu po smrti Mojžíšově, Áronově, Jozuově a onoho pokolení, které vidělo velká díla Boží v Izraeli (*Sd* 2,11), vzešlo nové pokolení a sloužilo Baalovi. Takže spolu se selháním zázraků selhala i víra.

30. Když synové Samuela (*IS* 8,3), poté co byli svým otcem ustanoveni soudci v Beer-šebě, brali úplatky a soudili nespravedlivě, odmítl lid Izraele mít nadále Boha za svého krále jinak, než jako byl králem jiných národů. A požadovali proto po Samuelovi, aby jim vybral krále po vzoru jiných národů, takže selháním spravedlnosti selhala i víra, a to tak, že sesadili svého Boha z kralování nad sebou.

31. A zatímco při zasévání křesťanského náboženství ve všech částech římské říše zanikaly věštírny a počet křesťanů každým

dnem a na každém místě nesmírně vzrůstal v důsledku kázání apoštolů a evangelistů, tak velkou část tohoto úspěchu lze důvodně připsat pohrdání, do něhož se kněží pohanů této doby sami uvrhli svou nečistotou, lakotou a intrikami mezi vladaři. A náboženství římské církve bylo zrušeno částečně z téhož důvodu v Anglii a mnoha jiných částech křesťanského světa, neboť úpadek ctostí u kněží vedl k úpadku víry u lidu; částečně to bylo způsobeno tím, že scholastikové zavedli filosofii a učení Aristotela do náboženství, z čehož vzešlo tolik rozporů a absurdností, že kněžstvo upadlo v podezření jak z nevědomosti, tak z podvodných záměrů a přimělo lidi, aby se jim vzepřeli buď proti vůli svých vlastních vladařů jako ve Francii a Holandsku, nebo s jejich vůlí jako v Anglii.

32. A nakonec mezi články víry, které římská církev prohlásila za nutné pro spásu, je jich tolik, které očividně slouží prospěchu papeže a jeho duchovních poddaných sídlících na územích jiných křesťanských vladařů, že kdyby tito vladaři nesoupeřili mezi sebou, mohli by se bez války nebo bez potíží zbavit veškeré cizí autority stejně snadno, jak se to stalo v Anglii. Neboť kdo nevidí, kdo má užitek z víry, že král nemá svou pravomoc od Krista, není-li korunován biskupem? Nebo že král, je-li knězem, se nesmí ženit? Nebo že otázka, zda se nějaký princ narodil v zákonném manželství, musí být posouzena autoritou z Říma? Nebo že poddaní mohou být zproštěni poslušnosti, je-li král rozhodnutím římského soudu prohlášen za kacíře? Nebo že nějaký král (jako francouzský Chilpéric) může být bezdůvodně sesazen papežem (Zachariášem) a jeho království dáno jednomu z jeho poddaných? Nebo že duchovní a řeholníci v jakékoli zemi jsou v trestních věcech vyňati z jurisdikce svých králů? Nebo kdo nevidí, komu plyne zisk z poplatků za soukromé mše a odpustky? To spolu s jinými znameními soukromého zájmu vede k umrtvení i té nejživější víry, když – jak jsem řekl – nenalezne u politické správy a zvyku větší podporu než v mínění, které lidé chovají o svatosti, moudrosti nebo bezúhonnosti svých učitelů? Takže mohu tedy připsat všechny změny náboženství jedné a téže příčině: nevábným kněžím, a to nejen u katolíků, ale i v církvi, která měla za to, že je nejméně reformovaná.

XIII.

O přirozeném stavu lidstva s ohledem
na jeho štěstí a bídu

1. PŘÍRODA vytvořila lidi natolik rovnocennými ve schopnostech těla a mysli, že i když je jeden člověk někdy očividně tělesně silnější nebo duševně bystřejší než druhý, přesto když se shrne všechno dohromady, není tento rozdíl mezi jedním a druhým člověkem natolik závažný, aby si na jeho základě mohl jeden člověk nárokovat jakoukoli výhodu, kterou by si obdobně nemohl nárokovat někdo jiný. Jde-li totiž o tělesnou sílu, má i ten nejslabší dosti sil, aby zabil nejsilnějšího buď tajnými intrikami, nebo ve spojení s jinými, kdo jsou ve stejném nebezpečí jako on sám.

2. A pokud jde o schopnosti mysli (nechám-li stranou umění založená na slovech, a zvláště onu dovednost postupovat podle obecných a neomylných pravidel nazývanou věda, kterou má jen velmi málo lidí a ve velmi málo věcech, jelikož to není ani schopnost vrozená, totiž schopnost, s níž se rodíme, ani – jako prozíravost – získaná, když se zabýváme něčím jiným), shledávám mezi lidmi ještě větší rovnost než v případě síly. Prozíravost je totiž pouhá zkušenost, kterou stejný čas stejnou měrou obdarovává všechny lidi v těch věcech, jimž se stejným způsobem věnují. To, co možná činí tuto rovnost neuvěřitelnou, je pouhá lichá domýšlivost ohledně vlastní moudrosti, o níž se téměř všichni lidé domnívají, že jí mají víc než prostý lid; to jest víc než všichni vyjma jich samých a několika jiných, které uznávají pro jejich pověst nebo jejich souhlas. Taková už je totiž lidská přirozenost, že jakkoli uznávají mnoho jiných jako důvtipnější, výmluvnější anebo učenější, přesto sotva uvěří, že by bylo mnoho moudrých tak, jak jsou oni sami. Svůj vlastní důvtip totiž vidí přímo před sebou, důvtip jiných je jim však vzdálen. To však spíše dokazuje, že lidé jsou si v tomto ohledu spíše rovni než nerovni. Obvykle totiž není větší známky rovného rozdělení něčeho, než že každý je spokojen se svým dílem.

3. Z této rovnosti schopností vzniká rovnost naděje v dosažení našich cílů. A proto kdykoli dva lidé touží po téže věci, z níž se však oba zároveň nemohou těšit, stávají se nepřáteli a na cestě

Lidé si jsou od přírody rovni

Z rovnosti povstává nedůvěra

ke svému cíli (jímž je prvotně jejich sebezáchova a někdy pouze požitek) se snaží jeden druhého zničit nebo si ho podřobit. A tak se tedy stává, že pokud se útočník nemusí obávat ničeho jiného než moci jednotlivce, když někdo sází, seje, staví nebo vlastní vhodné sídlo, lze pravděpodobně očekávat, že jiní přijdou připraveni, aby ho spojenými silami oloupili a připravili nejen o plody jeho práce, ale také o život nebo svobodu. A útočnickovi zase hrozí podobné nebezpečí od jiného.

Z nedůvěry
povstává válka

4. Z této vzájemné nedůvěry vyplývá, že pro jakéhokoli člověka není jiný rozumný způsob jak si zajistit bezpečí než věci předjímat; to jest silou nebo lstí ovládnout všechny lidi, které ovládnout může, dokud neuvidí nějakou jinou moc, která by byla natolik velká, aby ho ohrozila. A to není víc, než co vyžaduje jeho sebezáchova a je to obecně dovoleno. Jelikož ale existují lidé, kterým působí libost pohled na vlastní moc při aktech dobývání, v kterých jdou dále, než vyžaduje jejich bezpečí, jiní, kteří by jinak rádi žili v klidu ve skromných poměrech, by tudíž dlouho neobstáli, kdyby se omezili jen na svou obranu a nezvyšovali svou moc útokem. A proto, jelikož je pro lidskou sebezáchovu nutné zvětšovat panství nad lidmi, mělo by to být dovoleno.

5. Dále, lidem nepůsobí žádnou libost, ale naopak hodně žalu pobývání ve společnosti, neexistuje-li moc schopná je všechny zastrašit. Každý totiž hledí na to, aby si ho jeho druh cenil v té míře, kterou příkládá sám sobě, a při každé známce pohrdání nebo podceňování přirozeně usiluje, nakolik se odvažuje (což mezi lidmi, kteří nemají společnou moc, jež by je nutila ke klidu, plně postačuje, aby se navzájem zničili) vynutit si větší ocenění od těch, kdo jím pohrdají, ublížením. Ostatním to pak poslouží jako příklad.

6. Tak tedy nacházíme v povaze lidí tři hlavní příčiny sporů: za prvé soupeření, za druhé nedůvěřivost a za třetí touhu po slávě.

7. První příčina vede lidi k tomu, aby se napadali kvůli zisku, druhá, aby tak činili kvůli bezpečnosti, a třetí kvůli pověsti. První užívají násilí, aby se stali pány nad osobami druhých, jejich ženami, dětmi a dobytkem; druzí, aby je bránili, a třetí se vzájemně napadají kvůli maličkostem, jako je slovo, úsměv, odlišný názor a jakýkoli jiný znak podceňování, ať už přímo jejich osoby nebo

nepřímo jejich příbuzných, přátel, národa, profese nebo jejich jména.

8. Z toho je zřejmé, že v době, kdy žijí bez společné moci, která by je všechny udržovala v bázni, se lidé nacházejí ve stavu, jemuž se říká válka, a je to válka každého proti každému. VÁLKA totiž nespočívá jen v bitvě či bojové akci, nýbrž v období, v němž je vůle soupeřit bojem dostatečně známa. A proto patří pojem času k podstatě války, stejně jako k podstatě počasí. Neboť jako podstata špatného počasí netkví v jednom či dvou lících, nýbrž v tom, že se k nim po mnoho dní schyluje, tak i podstata války netkví jen ve skutečné bojové akci, nýbrž ve známé připravenosti k ní, a to po celou dobu, kdy není jistý její opak. Každá jiná doba je MÍR.

Bez politických
režimů je vždy
válka každého
proti každému

9. Tudíž vše, co je důsledkem válečné doby, kdy je každý nepřítelem každého, platí rovněž pro dobu, kdy lidé žijí bez jakékoli jistoty než té, kterou jim skýtá jejich vlastní síla a invence. V takovém stavu není místa pro píli, neboť její plody jsou nejisté; proto nejsou žádné obdělávání půdy, žádná lodní doprava, žádná spotřeba zboží, které může být dovezeno po moři, žádné prostorové budovy, žádné prostředky pro pohyb a přepravu věcí, které vyžadují velkou sílu, žádné poznatky o povrchu země, žádné počítání času, žádné umění, žádné písemnosti, žádná společnost a, což je ze všeho nejhorší, je tu neustálý strach a nebezpečí z násilné smrti. A život člověka je osamělý, ubohý, ošklivý, zvířecí a krátký.

Nepohodlí
takové války

10. Tomu, kdo tyto věci náležitě neuvážil, se může zdát divné, že by příroda lidi takto odlučovala a vedla je k vzájemnému napadání a ničení. A proto nedůvěřuje tomuto závěru vyvozenému z vášní a touží snad po tom mít ho potvrzen zkušeností. Ať tedy sám uváží, proč se ozbrojuje, když se vydává na cestu, proč se snaží cestovat v dostatečně silném doprovodu nebo proč zamyká dům, a ve svém domě dokonce i skříně, když jde spát. A činí tak i přesto, že ví, že jsou zde zákony a ozbrojení veřejní strážci s mocí pomstít všechna bezpráví, která se mu mohou přihodit. Jaké mínění má o svých bližních, cestuje-li ozbrojen, jaké mínění má o svých spoluobčanech, zamyká-li dům, a jaké o svých dětech a služebnictvu, zamyká-li skříně? Neobviňuje on svým jednáním lidstvo právě tak, jako to svými slovy činím já? Avšak

žádný z nás tím neobviňuje lidskou přirozenost. Žádosti a jiné lidské vášně nejsou samy o sobě žádným hříchem. Nejsou jim ani činy, které z těchto vášní vycházejí, dokud není znám zákon, který je zakazuje. A dokud nebyl žádný zákon vydán, nelze jej znát, a žádný zákon nemůže být vydán, neshodnou-li se lidé na osobě, která jej má vydat.

11. Lze si snad myslet, že taková doba ani takový stav války nikdy neexistovaly, a já věřím, že na celém světě tomu tak nikdy obecně nebylo. Je však mnoho míst, kde tak lidé nyní žijí. Neboť divoši na mnoha místech v Americe nemají vůbec žádnou vládu, kromě té v malých rodinách, jejichž soulad závisí na přirozeném chtíči, a dnes žijí oním zvířecím způsobem, jak jsem uvedl výše. Ať už je tomu jakkoli, způsob života, jenž by existoval tam, kde by nebylo žádné společné moci, které by se lidé báli, lze nahlédnout ze způsobu života, do něhož by se propadli lidé, kteří dříve žili pod mírumilovnou vládou, totiž do občanské války.

12. Třebaže však nikdy nebyla doba, kdy byli určití lidé spolu ve stavu války jeden proti druhému, nacházejí se ve všech dobách králové a osoby se suverénní mocí v důsledku své nezávislosti ve stavu neustálé žárlivosti a ve stavu a pozici gladiátorů; mají zbraně namířeny a oči upřeny jeden proti druhému, to jest mají pevnosti, posádky a děla na hranicích svých království a stálé špióny u svých sousedů, což je válečná pozice. Protože tím však podporují píli svých poddaných, neplyne z toho ona bída, která provází svobodu jednotlivců.

13. Dalším důsledkem této války každého proti každému je, že nic nemůže být nespravedlivé. Pojmy „správný“ a „nesprávný“, „spravedlnost“ a „nespravedlnost“ zde nemají místo. Tam, kde není obecná moc, není zákon, a kde není zákon, není ani nespravedlnost. Násilí a lest jsou ve válce dvě kardinální ctnosti. Spravedlnost a nespravedlnost nepatří k mohutnostem ani těla, ani mysli. Kdyby patřily, mohly by se vyskytovat v člověku, který je ve světě sám, stejně jako jeho smysly a vášně. Jsou to vlastnosti, které se vztahují k lidem ve společnosti, nikoli o samotě. Dalším důsledkem onoho stavu je, že není ani vlastnictví, ani panství, ani žádné rozlišení *mého* a *tvého*, nýbrž každému patří jen to, co může získat a tak dlouho, dokud si to může udržet. Tolik tedy o tomto bídném stavu, do něhož staví člověka pouhá

V takové válce není nic nespravedlivé

příroda. Má však možnost z něho vyjít, částečně díky svým vášním, částečně svým rozumem.

14. Vášně, které vedou člověka k míru, jsou strach ze smrti, touha po věcech, jež jsou nezbytné pro pohodlný život, a naděje, že jich lze píli dosáhnout. A rozum předkládá vhodné články míru, které mohou přivést lidi ke shodě. Těmto článkům se jinak říká zákony přírody. Pojednám o nich podrobněji v následujících dvou kapitolách.

Vášně, které lidi vedou k míru

XIV.

O prvním a druhém přirozeném zákonu a o smlouvách

1. PŘIROZENÉ PRÁVO, které myslitelé obvykle nazývají *ius naturale*, je svoboda každého člověka uplatňovat svou moc, jak sám chce, k zachování své vlastní přirozenosti, to znamená svého vlastního života, a tedy k tomu, aby dělal cokoli, co podle vlastního úsudku a rozumu bude považovat za nejvhodnější prostředek k tomuto cíli.

Co je přirozené právo

2. SVOBODOU se ve vlastním významu toho slova rozumí nepřítomnost vnějších překážek. Tyto překážky mohou člověka často připravit o část jeho moci dělat to, co chce, ale nemohou mu zabránit použít moci, která mu zbyla, tak jak mu přikazuje jeho úsudek a rozum.

Co je svoboda

3. ZÁKON PŘÍRODY (*lex naturalis*) je předpis neboli obecné pravidlo objevené rozumem, které člověku zakazuje dělat to, co ničí jeho život nebo ho zbavuje prostředků nezbytných k jeho zachování, a opomíjet to, pomocí čeho – jak věří – by se mohl nejlépe zachovat. I když ti, kdo hovoří o tomto tématu, mají ve zvyku směřovat *ius* a *lex*, *právo* a *zákon*, mělo by se mezi nimi rozlišovat; neboť PRÁVO spočívá ve svobodě jednat, nebo se zdržet, zatímco ZÁKON určuje a zavazuje k jednomu z nich. Zákon a právo se tedy liší stejně jako závazek a svoboda, které jsou v jedné a téže věci neslučitelné.

Co je zákon přírody

Rozdíl mezi právem a zákonem

4. A jelikož je stav člověka (jak bylo vyloženo v předchozí kapitole) stavem války každého proti každému, v němž se každý

Každý člověk má přirozené

právo řídí vlastním rozumem a není nic, co by mu mohlo pomoci před
na vše svými nepřáteli ochránit svůj život, plyne z toho, že za tohoto
stavu má každý člověk právo na každou věc, dokonce i na tělo
každého druhého. A proto dokud trvá toto přirozené právo kaž-
dého člověka na každou věc, není jistoty pro žádného z nich (ať
už je sebesilnější a sebemoudřejší), že prožije čas, který příro-
da obvykle člověku dopřává. V důsledku toho předpísem neboli
základní zákon obecným pravidlem rozumu je: *Každý člověk má usilovat o mír,*
přírody *dokud má naději jej dosáhnout; a když jej dosáhnout nemůže, smí*
vyhledat a využít všechny prostředky a výhody války. První část
tohoto pravidla obsahuje první a základní zákon přírody, totiž
Vyhledej a zachovávej mír. Druhá shrnuje přirozené právo,
což je: *Bránit se všemi prostředky, jimiž se bránit můžeme.*

Druhý zákon 5. Z tohoto základního zákona přírody, který lidem přikazuje
přírody usilovat o mír, se odvozuje druhý zákon: *Člověk má být ochot-*
ten, jsou-li ochotni i jiní, vzdát se svého práva na vše do té míry,
jakou pokládá za nezbytnou pro mír a sebeobranu, a spokojit
se s tak velkou svobodou ve vztahu k jiným lidem, jakou by sám
přiznal jiným ve vztahu k sobě. Dokud si totiž každý ponechává
právo dělat cokoli, co se mu zlíbí, dotud jsou všichni lidé ve
stavu války. Jestliže se však jiní nevzdají svých práv stejně jako
on, nemá nikdo důvod vzdávat se toho svého. Tím by se totiž
nepřiblížil míru, nýbrž by se vydal napospas jiným, k čemuž
není nikdo povinován. Tomu odpovídá zákon evangelia: *Cokoli*
vyžaduješ, aby jiní dělali tobě, to dělej i ty jim, a zákon všech
lidí: *quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris.*

Co znamená 6. *Vzdát se svého práva* na jakoukoli věc znamená zřici se
zřici se *svobody* bránit jinému v prospěchu z jeho vlastního práva na
nějakého práva ni. Neboť ten, kdo se zřiká svého práva nebo je převádí na
druhé, nedává tím nikomu jinému právo, které předtím neměl,
protože není nic, na co by každý neměl právo od přírody; pou-
ze mu ustoupí z cesty, aby mohl užívat svého původního práva
bez zábran z jeho strany, nikoli ze strany jiného. Takže účinek,
který dopadá na jednoho z toho, že ten druhý odstoupí od své-
ho práva, je pouhým zmírněním překážek při uplatňování jeho
původního práva.

Co znamená 7. Práva se někdo vzdává buď prostým zřeknutím, nebo pře-
vzdat se vodem na jiného: *prostým* ZŘEKNUTÍM se práva vzdává, když

se nestará, komu z toho plyne prospěch; PŘEVODEM, když nějakého práva
zamýšlí, aby prospěch z toho plynul nějaké určité osobě nebo
Co znamená Co znamená
právo převést právo převést
Závazek
Povinnost
Nespravedlnost
nějaké určité osobě nebo osobám. A když někdo opustil nebo udělil své právo, pak se říká, že je POVINEN nebo VÁZÁN nepřekážet těm, jimž toto právo udělil nebo přenechal, aby z něho měli prospěch; a že by měl – a že je to jeho POVINNOST – neučinit tento svůj dobrovolný čin neplatným; a že takové překážení je NESPRAVEDLNOST a BEZPRÁVÍ jakožto *sine iure*, neboť práva se předtím zřekl nebo je převedl. Takže *bezprávi* nebo *nespravedlnost* se ve světských sporech jaksi podobá tomu, co se v disputacích učenců nazývá *absurdnost*. Jako se totiž u nich absurdností nazývá, když se protičečí počátečnímu tvrzení, tak se v běžném světě nazývá nespravedlností a bezprávím, když se dobrovolně neudělá to, co mělo být od počátku uděláno dobrovolně. Způsob, jímž se někdo prostě zřiká svého práva nebo je převádí na druhé, spočívá v prohlášení nebo oznámení nějakým smluvným a dostatečným znakem nebo znaky, že se jej zřiká nebo že je převádí, anebo že se jej zřekl nebo je převedl na toho, kdo jej přijímá. Těmito znaky jsou buď jen slova, nebo jen činy, anebo (jak to nejčastěji bývá) slova i činy. A ony jsou *pouta*, jimiž jsou lidé svázáni a zavázáni: *pouta*, jejichž síla nespočívá v jejich přirozenosti (neboť nic se neruší snadněji než slovo člověka), nýbrž ve strachu před nějakým neblahým důsledkem porušení.

8. Kdykoli někdo převádí své právo nebo se jej zřiká, činí tak buď s ohledem na nějaké na něho recipročně převedené právo, nebo v naději na nějaké jiné dobro. Je to totiž dobrovolný akt a předmětem dobrovolných aktů každého člověka je nějaké *dobro pro něho samého*. A proto existují práva, jichž se nikdo nemůže slovy nebo jinými znaky vzdát či je převést. Za prvé se nikdo nemůže zřici práva klást odpor těm, kdo ho násilně napadají, aby ho zbavili života, neboť to nelze pochopit jako úsilí o nějaké dobro pro sebe. Totéž lze říci o zraněních, poutech nebo uvěznění, jednak proto, že z takového snášení neplyne žádný prospěch, jaký může plynout ze snášení zranění nebo uvěznění druhého, a jednak proto, že když člověk vidí, že jiní vůči němu chystají násilí, nemůže vědět, zda zamýšlejí jeho smrt, či nikoli. A konečně motiv a cíl, pro něž se někdo práva zřiká nebo je

Ne všechna
práva jsou
převoditelná

převádí, není nic jiného než zajištění své osoby s ohledem na svůj život a na prostředky, jak jej zajistit tak, aby ho neomrzelo. A proto když se zdá, že se někdo slovy nebo jinými znaky připravuje o cíl, pro který jsou určeny, nemá se tomu rozumět, jako by to tak mýnil, nebo že je to jeho vůle, ale že neví, jak se taková slova a činy mají vykládat.

Co je smlouva 9. Vzájemný převod práv je to, co lidé nazývají SMLOUVA.

10. Je rozdíl mezi převodem práva na nějakou věc a převodem nebo předáním, tj. vydáním věci samé. Věc se totiž může vydat společně s předáním práva jako při koupi a prodeji za hotové, nebo může být vydána někdy později jako při výměně zboží či pozemků.

Co je úmluva 11. Dále, jeden ze smluvních partnerů může vydat to, co bylo smlouveno z jeho strany, a dovolit druhému, aby své závazky splnil v určené pozdější době; mezitím mu věří. V tomto případě se smlouva z jeho strany nazývá DOHODA nebo ÚMLUVA. Nebo se obě strany ve smlouvě dohodnou, že se nějaký úkon učiní až později. V těchto případech se tomu, kdo má jednat v nadcházejícím čase, důvěřuje; jeho jednání se nazývá *dobržení slibu* nebo zachování věrnosti a jeho nejednání, je-li dobrovolné, *věrolomnost*.

12. Není-li převod práv vzájemný, nýbrž jeden z partnerů převádí práva v naději, že získá přátelství nebo službu toho druhého či jeho přítel, anebo v naději, že získá pověst člověka milujícího svého bližního nebo velkodušného, anebo aby zbavil svou mysl bolesti ze soucitu, anebo v naději na odměnu v nebi, pak to není smlouva, nýbrž DAR, DOBROVOLNÝ DAR, MILOST, kterážto slova znamenají jedno a totéž.

Dobrovolný dar

Výslovné znaky smlouvy 13. Znaky smlouvy jsou buď *výslovné*, nebo *odvozené*. Výslovné znaky jsou slova pronesená s pochopením jejich významu. Taková slova se vztahují buď *k přítomnosti*, nebo *k minulosti* jako „dávám“, „udělují“, „dal jsem“, „udělil jsem“, „mou vůli je, aby to patřilo tobě“, anebo *k budoucnosti*, jako „dám“, „udělím“. Slovům, která se vztahují k budoucnosti se říká SLIB.

Slib 14. Znaky odvozené jsou někdy důsledky slov, jindy důsledky mlčení, někdy důsledky jednání, jindy důsledky zdržení se jednání. Obecně řečeno je odvozený znak jakékoli smlouvy cokoli, co dostatečně prokazuje vůli smluvního partnera.

15. Samotná slova, pokud se vztahují k budoucnosti a obsahují pouhý slib, jsou nedostatečným znakem dobrovolného daru, a nejsou proto závazná. Pokud se totiž vztahují k budoucnosti jako „zítra dám“, jsou znakem, že jsem ještě nedal, a že tedy mé právo nebylo převedeno, ale zůstává mně, dokud je nepřevedu nějakým jiným úkonem. Jsou-li však v čase přítomném nebo minulém, jako „dal jsem“ nebo „dávám, aby to bylo odevzdáno zítra“, pak je mé zítřejší právo odevzdáno dnes, a to díky slovům, třebaže neexistuje žádný jiný projev mé vůle. Je však velký rozdíl ve významu těchto slov: „*Volo hoc tuum esse cras*“ a „*Cras dabo*“, to jest mezi: „Chci, aby to zítra bylo tvé“ a „Zítra ti to dám“, neboť slovo „chci“ v první větě znamená akt přítomné vůle, zatímco ve druhé to znamená slib aktu vůle budoucí. A proto první slova vyslovená v přítomnosti převádějí budoucí právo, avšak druhá, která se týkají budoucnosti, nepřevádějí nic. Jsou-li však – kromě slov – jiné znaky vůle převést nějaké právo, pak i když dar je dobrovolný, může být právo na něj chápáno jako převedené slovy, jež se týkají budoucnosti. Když například někdo vyhlásí cenu pro toho, kdo doběhne do cíle jako první, pak jde o dobrovolný dar – třebaže se jeho slova týkají budoucnosti – a právo přechází na druhého. Pokud totiž nechtěl, aby se jeho slovům takto rozumělo, neměl soutěžící nechat běžet.

16. Ve smlouvách nepřechází právo na druhého jen tehdy, týkají-li se slova přítomného nebo minulého času, ale také týkají-li se budoucnosti. Každá smlouva je totiž vzájemným převodem nebo výměnou práva, a ten, kdo pouze slibuje, protože již měl nějaký prospěch z toho, že sliboval, musí být chápán tak, jako by chtěl, aby právo přešlo na druhého. Kdyby totiž nebyl srozuměn s tím, že jeho slova byla takto chápána, nesplnil by ten druhý svou část předem. A proto při koupi a prodeji, jakož i při jiných smluvních aktech, se slib rovná úmluvě, a je tudíž závazný.

17. O tom, kdo jako první plní smlouvu, se říká, že SI ZASLOUŽÍ TO, co má obdržet plněním od druhého; a je mu to *dluženo*. Podobně, když je před mnohými lidmi vyhlášena cena, která má být dána pouze tomu, kdo zvítězí nebo když se hodí do davu mince k užítku jen toho, kdo je chytí – ačkoli se jedná o dobrovolný dar –, přesto takto zvítězit nebo něco chytit znamená, že *si to zasloužil* a že je mu to *dluženo*. Právo je totiž převedeno

Dobrovolný dar se pronášá slovy o přítomnosti, nebo budoucnosti

Znaky smlouvy jsou slova týkající se minulosti, přítomnosti a budoucnosti

Co je zásluha

vyhlášením ceny a hozením mincí, třebaže až výsledkem sou-
těže je určeno komu. Mezi těmito dvěma druhy zásluh je však
následující rozdíl: při smlouvě si zasluhují něco na základě své
vlastní moci a potřeb smluvního partnera, zatímco u dobrovolné-
ho daru je mi zásluha dána jen díky dobrotě dárcce. Při smlouvě
si zasluhují ze strany smluvního partnera, aby se vzdal svého
práva, zatímco při daru si nezasluhují, aby se dárcce vzdal svého
práva, nýbrž aby, když už se jej vzdá, se stalo spíš mým právem
než někoho jiného. A toto, domnívám se, je význam onoho scho-
lastického rozlišení mezi *meritum congrui* a *meritum condigni*.
Všemohoucí Bůh totiž slíbil ráj lidem, kteří – jsouce zaslepeni
tělesnými touhami – dokážou putovat tímto světem podle příkazů
a omezení, jež jim stanovil. O tom, kdo takto putuje, se pak tvrdí,
že si zasloužil ráj *ex congruo*. Protože však nikdo nemůže vy-
žadovat toto právo na základě své vlastní řádnosti nebo jakékoli
jiné vlastní moci, nýbrž jen ze svobodné milosti Boží, říkají, že
ráj si nikdo nezasluhuje *ex condigno*. To je, domnívám se, vý-
znam tohoto rozlišení. Jelikož se však disputující neshodnou na
významu vlastních odborných termínů déle, než to slouží jejich
účelům, nebudu o jejich významu nic tvrdit. Říkám jen toto:
pokud je dán dar neurčeně jako cena, o níž se má soutěžit, pak
si jej vítěz zasloužil a může jej požadovat jako dluh.

Kdy jsou
úmluvy
o vzájemné
důvěře neplatné

18. Úmluva, při níž žádná ze stran neplní svůj závazek oka-
mžitě, nýbrž si vzájemně důvěřují, a která je uzavřena v ryzím
přirozeném stavu (což je stav války každého proti každému), je
neplatná při jakémkoli důvodném podezření. Je-li však nad obě-
ma partnery ustanovena společná moc s právem a dostatečnou
silou vynutit její plnění, pak úmluva není neplatná, neboť ten,
kdo ji plní první, nemá žádnou jistotu, že ji později splní i dru-
hý, neboť pouta slov jsou příliš slabá, aby krotila lidskou ctižá-
dost, lakotu, hněv a jiné vášně bez strachu z nějaké donucovací
moci, kterou v čistě přirozeném stavu – kdy jsou si všichni
lidé rovni a sami posuzují oprávněnost vlastních obav – nelze
předpokládat. A proto se ten, kdo plní svůj závazek jako první,
vydává v moc svého nepřítele v rozporu s právem, jehož se
nikdy nemůže vzdát, na obranu vlastního života a prostředků
k jeho zajištění.

19. Avšak v politickém stavu, kde existuje moc zřízená k tomu,
aby donutila ty, kdo by jinak porušili své slovo, už taková obava
není důvodná. A proto ten, kdo má podle úmluvy plnit závazek
první, je povinen tak učinit.

20. Příčinou strachu, který činí takovou úmluvu neplatnou,
musí být vždy něco, co se vynoří po uzavření úmluvy jako nějaká
nová skutečnost nebo jiný znak vůle ji neplnit; jinak to nemůže
úmluvu učinit neplatnou, neboť to, co bylo s to člověka odradit
od slibu, by nemělo být považováno za překážku jeho plnění.

21. Ten, kdo převádí jakékoli právo, převádí do té míry, do
jaké je to v jeho moci, také prostředky k jeho užívání. Tím se
rozumí, že ten, kdo prodává půdu, převádí s ní také porost a vše,
co na ní roste; a kdo prodává mlýn, nesmí odvést vodu, která
jej pohání. A těm, kdo dávají nějakému člověku právo na suve-
rénní vládu, je rozuměno tak, že mu dávají právo vybírat daně
potřebné k vydržování vojáků a jmenovat úředníky pro výkon
spravedlnosti.

22. Sjednávat úmluvy s divokými zvířaty je nemožné, neboť
jelikož nechápou naši řeč, nechápou a nemohou přijmout jaký-
koli převod práva ani nějaké právo převést na jiného. Ale bez
vzájemného přijetí není možná žádná úmluva.

23. Sjednávat úmluvu s Bohem není možné jinak než pro-
střednictvím takových osob, k nimž Bůh promlouval, a to buď
nadpřirozeným zjevením, anebo svými zástupci, kteří pod ním
a v jeho jménu vládnou. Jinak totiž nevíme, zda jsou naše úmluvy
přijaty, či nikoli. A proto ti, kdo slibují cokoli, co je proti jakému-
koli zákonu přírody, slibují marně, neboť je nespravedlivé takový
slib činit. A jde-li o něco, co přikazuje zákon přírody, pak to není
slib, nýbrž zákon, který zavazuje.

24. Obsahem nebo předmětem úmluvy je vždy něco, co pod-
léhá rozvažování, neboť uzavřít úmluvu je akt vůle, to jest akt,
a to poslední akt rozvažování; proto ji chápeme vždy jako něco,
co má nastat a co je považováno za možné pro toho, kdo úmluvu
uzavírá.

25. Slíbovat tedy něco, o čem se ví, že je to nemožné, není
úmluvou. Pokud se však později ukáže nemožným to, co bylo
dříve pokládáno za možné, pak je úmluva platná a zavazuje,
byť nikoli k věci samé, ale k její hodnotě, anebo, je-li to také

Právo na účel
zahrnuje právo
na prostředky

Žádná úmluva
se zvířaty

Ani není
možná úmluva
s Bohem,
děje-li se bez
zvláštního
zjevení

Úmluva
může být jen
o možném
a budoucím

nemožné, k upřímnému úsilí naplnit tolik, kolik je možné, neboť nikdo nemůže být povinován vykonat víc.

Jak se stávají úmluvy neplatnými

26. Lidé jsou osvobozeni od svých úmluv dvojným způsobem: tím, že je splní, nebo tím, že se jim odpustí. Splnění je totiž přirozeným koncem závazku a odpuštění je navrácením svobody; je to zpětný převod onoho práva, na němž byl závazek založen.

Úmluvy vynucené strachem jsou platné

27. Úmluvy, které byly uzavřeny ze strachu v ryzím přirozeném stavu, jsou závazné. Například pokud se dohodnu s nepřítelem zaplatit výkupné nebo mu po celý svůj život sloužit, jsem tím vázán. Je to totiž smlouva, již někdo získává dobrodiní života a druhý oplátkou peníze nebo službu, a proto tam, kde neexistuje žádný jiný zákon (jako je tomu v ryzím přirozeném stavu), který by to zakazoval splnit, je úmluva platná. Proto váleční zajatci, pokud se jim důvěřuje, že zaplatí výkupné, jsou povinni je zaplatit; a pokud slabší vladař ze strachu uzavře se silnějším nevýhodný mír, je zavázán jej dodržovat, dokud (jak bylo výše řečeno) se neobjeví nějaká nová a oprávněná příčina strachu z obnovení války. A dokonce ve státě, jsem-li donucen vykoupit se z moci loupežníka slibem peněz, jsem povinen mu zaplatit, pokud mne toho nezproští politický zákon. Neboť cokoli smím zákonně udělat bez závazku, k tomu se smím zákonně zavázat úmluvou ze strachu, a to, k čemu jsem se zákonně úmluvou zavázal, nemohu zákonně porušit.

Dřívější úmluva s jedním člověkem činí pozdější úmluvu s jiným neplatnou

28. Dřívější úmluva činí neplatnou úmluvu pozdější, neboť ten, kdo dnes na někoho převedl své právo, je už nemá, aby je zítra převedl na jiného, a proto pozdější slib žádné právo nepřevádí, ale je neplatný.

Úmluva člověka o tom, že se nebude bránit, je neplatná

29. Úmluva nebránit se násilí násilím je vždy neplatná, neboť (jak jsem ukázal výše) nikdo nemůže převést anebo se vzdát svého práva chránit se před smrtí, zraněním a uvězněním (jejichž odvrácení je jediným cílem zřeknutí se jakéhokoliv práva). A proto slib neodporovat násilí v žádné úmluvě žádné právo nepřevádí ani nikoho nezavazuje, neboť i když je možné uzavřít následující úmluvu: „Pokud neudělám to a to, zabij mne“, nelze dohodnout toto: „Pokud neudělám to nebo ono, nebudu ti odporovat, když mne přijdeš zabít.“ Člověk totiž přirozeně volí raději menší zlo, a to nebezpečí smrti, když klade odpor, než větší zlo, totiž jistou a okamžitou smrt, jestliže odpor neklade. A pravdivost toho

všichni lidé uznávají, když dávají zločince vést na popravu a do vězení ozbrojenou stráží, přestože tito zločinci souhlasili se zákonem, podle něž jsou odsouzeni.

30. Neplatná je rovněž úmluva obviňovat sám sebe bez jistoty omilostnění, neboť v přirozeném stavu, kde je každý soudcem, není místa pro žalobu a v politickém stavu následuje po žalobě trest, jemuž, jakožto násilí, není nikdo zavázán nestavět se na odpor. Totéž platí pro obžalobu osob, jejichž odsouzením někdo upadne do bídy, jako například jde-li o otce, manželku nebo nějakého dobrodince. Když totiž svědectví takového žalobce není dáno dobrovolně, musí se chápat, jako že je přirozeně vadné, a proto nemá být uznáváno. A člověk, jehož svědectví se nemá důvěřovat, není povinen je učinit. Za svědectví nelze uznat ani žaloby vynucené mučením. Mučení má totiž sloužit pouze jako prostředek k vyslovení domněnky a vnesení světla do dalšího vyšetřování a hledání pravdy. A to, co bylo v takovém případě přiznáno, má za cíl ulevit mučenému, nikoli informovat mučitele, a proto by nemělo mít věrohodnost dostatečného svědectví. Ať se totiž mučený osvobozuje od mučení obviněním pravdivým nebo nepravdivým, činí tak na základě práva zachovat si svůj život.

Nikdo není povinen obviňovat sám sebe

31. Jak jsem výše poznamenal, moc slov je příliš slabá na to, aby přiměla lidi plnit jejich úmluvy; přesto jsou v lidské povaze dva myslitelné způsoby jak ji posílit. A těmi jsou buď strach z důsledků porušení daného slova, nebo hrdost či pýcha vyvolávající zdání, že nebylo třeba je porušit. To druhé je šlechetnost, příliš vzácná na to, než aby se dala předpokládat, obzvláště u těch, kdo usilují o bohatství, panování a smyslovou libost, což je největší část lidstva. Vášně, s níž je třeba počítat, je strach, který má dva velmi obecné předměty: jedním je moc neviditelných duchů, druhým je moc těch lidí, které by tím urazili. Z těchto dvou mocí, ačkoli první moc je větší, je strach z druhé obvykle přece jen větší. Strach z první moci je v každém člověku; je to jeho vlastní náboženství, které má místo v lidské přirozenosti už před politickou společností. Ne tak onen druhý strach, alespoň ne natolik, aby přiměl lidi dodržovat své sliby, neboť v ryzím přirozeném stavu není nerovnost moci poznatelná jinak než výsledkem boje, takže v době před politickou společností nebo při jejím přerušení válkou není nic,

Účel přísahy

co by mohlo posílit úmluvu o míru uzavřenou proti pokušení lakoty, ctižádosti, chtíče a jiné silné touhy kromě strachu před tou neviditelnou mocí, kterou každý uctívá jako Boha a které se bojí coby mstitelky své věrolomnosti. A proto jediné, co je možné mezi dvěma lidmi, kteří nejsou podrobeni politické moci, je přimět je, aby přísahali na Boha, jehož se bojí. Takové *přisahání* neboli PŘÍSEŽNÝ SLIB je *forma výrazu připojená ke slibu, již slibující naznačuje, že nevykoná-li to, co slibuje, vzdává se milosti svého Boha anebo ho vyzývá, aby se mu pomstil*. Taková byla pohanská formule: *At' mne jinak Jupiter zabije, tak jako já zabívám toto zvíře*. A taková je naše formule: *Učiním to a to, k tomu mi dopomáhej Bůh*. A tato slova provázejí obřady a ceremonie, které užívá každý ve svém náboženství, aby byl strach z věrolomnosti o to větší.

Forma přísahy

Přísaha je možná jen před Bohem

32. Z toho je zjevné, že přísaha učiněná podle jakékoli jiné formy nebo obřadu, než platí pro toho, kdo přísahá, je marná a není to žádná přísaha. Nelze přísahat při ničem, co přísahající nepokládá za Boha. Ačkoli totiž lidé někdy ze strachu nebo ve snaze lichotit přísahali při svých králích, chtěli, aby se tomu rozumělo tak, že jim přisuzují božskou čest. Z toho také vyplývá, že přísahat při Bohu zbytečně zesvětštuje jeho jméno a přísahat při něčem jiném, jako to dělají lidé v běžném hovoru, není žádným přísaháním, nýbrž jen bezbožným zvykem, vyvolaným přílišnou vášnivostí řeči.

Přísaha nic nepřidává k závazku

33. A také je zřejmé, že přísaha k závazku nic nepřidává, neboť úmluva, je-li právoplatná, zavazuje před tváří Boží bez přísahy stejně jako s ní, a není-li právoplatná, nezavazuje vůbec, i když je stvrzena přísahou.

XV.

O jiných zákonech přírody

Třetí zákon přírody: spravedlnost

1. Z onoho zákona přírody, jímž jsme vázáni převést na jiného práva, která – kdybychom si je podrželi – by překážela míru lidstva, vyplývá třetí zákon, totiž *Necht' lidé plní své úmluvy*. Bez tohoto zákona jsou úmluvy marné a pouhá prázdná slova; a trvá-li právo všech na všechno, nadále zůstáváme ve stavu války.

2. V tomto zákoně přírody spočívá pramen a původ SPRAVEDLNOSTI. Neboť tam, kde nepředcházela žádná úmluva, nebylo převedeno žádné právo, a každý má tedy právo na všechno, nemůže být žádné jednání nespravedlivé. Když však byla uzavřena úmluva, pak její porušení je *nespravedlivé*, a definice NESPRAVEDLNOSTI není jiná než *nesplnění úmluvy*. A vše, co není nespravedlivé, je *spravedlivé*.

Co je spravedlnost a nespravedlnost

3. Jelikož však (jak bylo řečeno v minulé kapitole) úmluvy o vzájemné důvěře jsou neplatné, existuje-li strach, že jedna ze stran nesplní svůj závazek, a i když spravedlnost má svůj původ v uzavírání úmluv, přesto nespravedlnost neexistuje, nejsou-li odstraněny příčiny tohoto strachu, k čemuž nemůže dojít, dokud lidé žijí v přirozeném stavu války. A proto také než mohou být namísto slova „spravedlivý“ a „nespravedlivý“, musí existovat nějaká donucovací moc, aby je hrůzou z trestu většího, než jsou výhody, jež lidi očekávají z porušování svých úmluv, donutila je dodržovat. Tato moc musí existovat i proto, aby zajistila vlastnictví, které lidé vzájemnou smlouvou získají jako odškodnění za obecné právo, jehož se vzdali. Žádná taková moc však neexistuje, pokud se neustaví stát. To lze vyvodit i z běžné scholastické definice spravedlnosti, která zní: „Spravedlnost je trvalá vůle dát každému, co jeho jest“, a proto tam, kde není žádné *mé*, to jest žádné vlastnictví, není ani žádná nespravedlnost; a kde není zřízena donucovací moc, to jest stát, tam není žádné vlastnictví, neboť všichni mají právo na vše. Proto tam, kde není stát, není nic nespravedlivé. Podstata spravedlnosti tedy spočívá v dodržování platných úmluv, proto platnost úmluv počíná až s ustavením politické moci postačující k tomu, aby lidi donutila je dodržovat. A teprve tehdy začíná i vlastnictví.

Spravedlnost a vlastnictví začínají spolu s ustavením státu

4. Blázen si řekl ve svém srdci, že není nic takového jako spravedlnost, a někdy to říká i svým jazykem, když vážně tvrdí, že, jelikož do péče každého člověka bylo svěřeno jeho vlastní zachování a spokojenost, není důvodu, proč by každý neměl dělat vše, co by mohlo podle jeho názoru k tomuto cíli vést. A proto se nepřičí rozumu ani plnit nebo neplnit, ani dodržovat nebo nedodržovat úmluvy, pokud to vede k prospěchu člověka. On nepopírá, že úmluvy existují a že se někdy porušují, někdy zachovávají, a že takové porušování lze nazvat nespravedlností,

Spravedlnost není proti rozumu

zatímco jejich zachování spravedlností. Táže se však, zda nespravedlnost, když se odstraní strach z Boha (neboť týž blázen si v srdci řekl, že žádný Bůh není), nestojí na straně rozumu, který velí každému člověku pečovat o jeho vlastní dobro, a to zejména tehdy, vede-li k takovému prospěchu, který umožní člověku nedbat nejen kárání a hany, ale ani moci jiných. Království Boží se získává násilím, ale co kdyby se dalo získat nespravedlivým násilím? Bylo by proti rozumu získat je takto, pokud nám tím nemůže nastat újma? A není-li to proti rozumu, není to ani proti spravedlnosti; jinak nelze schválit spravedlnost jako dobro. Na základě takové úvahy se dostalo i úspěšné ničemnosti jména ctnost. A někteří lidé, kteří ve všem ostatním porušení daného slova zakazují, je přesto dovolují, když jde o získání království. Pohané, kteří věřili, že Saturna svrhl jeho syn Jupiter, přesto téhož Jupitera pokládali za mstitele nespravedlností, což se poněkud podobá zákonu v Cokeových *Commentaries on Littleton*, kde se říká, že „i když je právoplatný dědic trůnu odsouzen za zradu, koruna mu přesto připadne, a odsouzení bude *eo instante neplatné*“.¹⁰ Takové příklady svádí k závěru, že pokud právoplatný dědic království zabije toho, kdo má království v držbě, třebaže je to jeho otec, můžete to nazvat nespravedlností nebo libovolným jiným jménem, nikdy se to však nemůže přičít rozumu, neboť cíl všeho dobrovolného jednání lidí směřuje k jejich vlastnímu prospěchu a nejrozumnější jsou taková jednání, která nejvíc vedou k jejich cílům. Toto lákavé uvažování je nicméně mylné.

5. Nejde zde totiž o vzájemné sliby, při nichž žádná strana nemá jistotu, že budou splněny, jako když nad slibujícími stranami není stanovena politická moc: takové sliby totiž nejsou úmluvami. Tam, kde však jedna strana již slib splnila nebo kde existuje moc, která jí k tomu donutí, otázka zní, zda splnění je, nebo není v rozporu s rozumem, to jest ku prospěchu druhé strany slib splnit. A já říkám, že to není v rozporu s rozumem. K ozřejmení

¹⁰ Sir Edward Coke (1552–1634), anglický právník, který ovlivnil ústavní právo v Anglii. První svazek jeho *The Institutes of the Laws of England* (London 1629²) byl překladem a komentářem Littletonova díla *Treatise on Tenures*. – Pozn. překl.

této věci zvažme následující. Za prvé, když někdo dělá něco, o čem lze předvídat nebo u čeho lze počítat s tím, že to povede ke zkáze, ale když nastane náhoda, kterou nemohl očekávat a která vše obrátí v jeho prospěch, taková náhoda přesto neučiní to, co udělal, ani rozumným, ani moudrým. Za druhé, ve stavu války, kdy je každý každému nepřitelem, jelikož schází společná moc, která by všechny udržovala ve strachu, nemůže nikdo doufat, že se vlastní silou nebo vlastním důvtipem bez pomoci spojenců ubrání zkáze. Zde každý očekává tutéž obranu od spojenců jako kdokoli jiný. A proto ten, kdo prohlásí, že pokládá za rozumné oklamat ty, kdo mu pomáhají, nemůže k zajištění své bezpečnosti rozumně očekávat víc, než co mu poskytne jeho vlastní síla jako jednotlivce. A proto ten, kdo poruší svou úmluvu a dává tím najevo, že tak může rozumně činit, nemůže být přijat do žádné společnosti, která se sjednocuje za účelem míru a obrany, leda v důsledku omylu těch, kdo ho přijímají. A je-li přijat, nemůže se v ní udržet, aniž by přijímající nahlédli nebezpečnost svého omylu. Člověk však nemůže rozumně počítat s takovými omyly jako s prostředky své bezpečnosti, a proto ať už ve společnosti zůstane, nebo je z ní vyloučen, zahyne. A žije-li ve společnosti, pak díky omylům druhých, které nemohl ani předvídat, ani s nimi počítat, a tedy v rozporu s důvodem své sebezáchovy. A podobně všichni, kdo nepřispívají k jeho zkáze, ho trpí jen z neznalosti toho, co je pro ně dobré.

6. Pokud jde o příklad dosáhnout jakýmkoli způsobem jistého a trvalého nebeského štěstí, jde o lehkovážnost, neboť existuje pouze jeden myslitelný způsob, a tím je úmluvu neporušovat, nýbrž dodržovat.

7. Pokud jde o druhý příklad, o dosažení suverenity rebelií, je zřejmé, že i když se účinek dostaví, přesto, jelikož se nedá rozumně očekávat, spíše naopak, a jelikož jiní se učí takový zisk také tak získávat, se takový pokus protíví rozumu. Spravedlnost, to jest dodržování úmluv, je proto pravidlem rozumu, které nám zakazuje dělat cokoli, co ohrožuje náš život; a je tedy zákonem přírody.

8. Jsou lidé, kteří jdou ještě dále a nepovažují za zákon přírody ta pravidla, která napomáhají zachovat lidský život člověka na zemi, nýbrž ta, která vedou k dosažení věčného štěstí po smrti,

k čemuž, jak věří, může dopomoci porušování úmluv, které je tím spravedlivé a rozumné. Tito se domnívají, že je záslužné zabít, svrhnout anebo se vzbouřit proti suverénní moci, ustanovené nad nimi jejich vlastním souhlasem. Protože však neexistuje žádné přirozené poznání o tom, co bude s člověkem po smrti, a ještě méně je známo, jaké odměny se pak dostane těm, kdo porušili dané slovo, a protože je známa jen víra založená na mínění jiných, kteří to vědí nadpřirozeným způsobem nebo proto, že znají ty, kteří znají ty, kteří znali jiné, kteří to věděli nadpřirozeným způsobem, nelze porušení daného slova nazvat příkazem rozumu či přírody.

Úmluvy nezrušené vadou osoby, s níž byly uzavřeny

9. Jiní lidé, kteří uznávají, že dodržet dané slovo je zákonem přírody, činí nicméně výjimku u určitých osob, jako jsou kacíři a ti, kdo své úmluvy vůči jiným zpravidla neplní, což je také proti rozumu. Jestliže totiž jakákoli lidská chyba stačí, abychom svou úmluvu s takovými lidmi zrušili, měla by i táž chyba podle rozumu stačit k tomu, aby nám zabránila úmluvu s nimi uzavřít.

Co je spravedlnost lidí a spravedlnost činů

10. Jsou-li jména „spravedlivý“ a „nespravedlivý“ přisuzována lidem, znamenají jednu věc, jsou-li přisuzována činům, věc druhou. Jsou-li přisuzována lidem, znamenají shodu nebo neshodu mravů s rozumem. Jsou-li však přisuzována činům, znamenají rovněž shodu nebo neshodu s rozumem, nikoli však mravů nebo způsobu života, ale jednotlivých činů. Spravedlivý člověk je proto ten, kdo se ze všech sil snaží, aby jeho činy byly spravedlivé, a nespravedlivý je ten, kdo na to nedbá. A takoví lidé jsou v našem jazyce častěji nazýváni „řádní“ a „nepoctiví“ než „spravedliví“ a „nespravedliví“, třebaže smysl je týž. Řádný člověk proto neztrácí ono označení kvůli jednomu nebo několika nespravedlivým činům vyvolaným náhlou vášní nebo omylem ve věcech či osobách. Ani nepoctivý člověk neztrácí tento svůj charakter kvůli činům, které vykoná nebo jichž se zdrží ze strachu, neboť jeho vůle se neřídí spravedlností, nýbrž zdánlivým prospěchem z toho, co hodlá učinit. To, co lidským činům dodává nádech spravedlnosti, je určitá zřídka se vyskytující šlechetnost nebo rozšafnost odvahy, díky níž člověk opovrhne být zavázán podvodu nebo porušování slibu za spokojenější život. Právě tato spravedlnost v mravech se má na mysli, když je spravedlnost nazývána ctností a nespravedlnost neřestí.

11. Avšak spravedlnost v činech neoznačuje člověka jako spravedlivého, nýbrž *bez viny*; a nespravedlnost v činech (což se také nazývá bezpráví) ho označuje jako *vinného*.

12. Dále platí, že nespravedlnost v mravech je dispozice neboli náchylnost dopouštět se bezpráví a je nespravedlností ještě dříve, než se obrátí v čin, a to bez předpokladu kohokoli, komu bylo bezpráví učiněno. Avšak nespravedlnost v činu (neboli bezpráví) předpokládá, že určité osobě bylo učiněno bezpráví, totiž té, s níž byla uzavřena úmluva. A proto mnohdy se jednomu stane bezpráví, zatímco druhý utrpí škodu. Jako když pán poručí svému sluhovi, aby dal peníze cizinci; jestliže se tak ovšem nestane, bylo učiněno bezpráví pánovi, jehož měl sluha podle dřívější úmluvy poslechnout. Škodu však utrpěl cizinec, vůči němuž sluha žádný závazek neměl, a jenž tudíž nemohl bezpráví utrpět. A proto si také mohou ve státech soukromné osoby navzájem odpouštět své dluhy, nikoli však loupeže či jiné násilnosti, jimiž jsou poškozeni, neboť nezaplacení dluhů je bezprávím vůči nim samým, loupež a násilnost jsou však bezprávím na osobě státu.

13. Cokoli je učiněno člověku v souladu s jeho vůlí, kterou projevil původci činu, není vůči němu bezprávím. Jestliže se totiž původce činu nějakou předchozí úmluvou nevzdal svého původního práva dělat, co se mu zlíbí, nedochází k porušení úmluvy, a proto také k žádnému bezpráví vůči němu. A pokud se tohoto práva vzdal, pak jeho projevená vůle, aby tak bylo učiněno, je rozvázáním oné úmluvy, čímž opět nedochází k žádnému bezpráví vůči němu.

14. Spravedlnost činů dělí myslitelé na *komutativní* a *distributivní*. O první se pak říká, že spočívá na poměru aritmetickém, o druhé, že je založena na poměru geometrickém. Komutativní spravedlnost definují proto jako rovnost hodnoty věcí, které jsou předmětem smlouvy, a distributivní jako rozdělení stejného prospěchu lidem se stejnými zásluhami. Jako kdyby bylo nespravedlností dražší prodávat než kupovat nebo někomu dávat víc, než si zaslouží. Hodnota všech věcí, které jsou předmětem smlouvy, se poměřuje touhou smluvních stran, a proto je spravedlivá taková hodnota, kterou jsou ochotny zaplatit. A zásluha (kromě toho, co je dáno úmluvou, kde plnění jedné

Spravedlnost v mravech a spravedlnost v činech

Nic, co se učinilo člověku s jeho vlastním souhlasem, nemůže být bezprávím

Komutativní a distributivní spravedlnost

strany zasluhuje plnění strany druhé a spadá pod spravedlnost komutativní, nikoli distributivní) není vyžadována spravedlností, nýbrž je odměněna pouze z milosti. A proto rozlišení v tom smyslu, v jakém bývalo zpravidla vykládáno, není správné. Komutativní spravedlnost je přísně vzato spravedlností smluvní strany, to jest plněním úmluvy při kupování a prodávání, najímání a pronajímání, půjčování a vypůjčování, směňování, vyměňování a jiných smluvních aktech.

15. A distributivní spravedlnost je spravedlností rozhodce, to jest aktem definování toho, co je spravedlivé. Pokud rozhodce vykoná, co mu bylo svěřeno (důvěřují-li mu ti, kteří ho rozhodcem učinili), pak se říká, že distribuoval každému, co mu patří. A toto je vskutku spravedlivá distribuce a může se jí říkat (i když nesprávně) distributivní spravedlnost, přesněji však ekvita, což je také zákon přírody, jak bude vyloženo na patřičném místě.

Čtvrtý
zákon přírody:
vděčnost

16. Jako spravedlnost závisí na předchozí úmluvě, tak VDĚČNOST závisí na předchozí milosti, to jest na předchozím dobrovolném daru. A toto je čtvrtý zákon přírody, který lze pojmut v následující podobě, totiž že *člověk, který získal z pouhé milosti jiného nějaký prospěch, se má snažit, aby dárce neměl žádný rozumný důvod litovat své dobré vůle*. Nikdo totiž nic nedává, leda s úmyslem dobra pro sebe, neboť dar je dobrovolný a předmětem všech dobrovolných činů člověka je jeho vlastní dobro. Kdyby lidé viděli, že o ně budou připraveni, nedojde k počátku dobré vůle nebo důvěry, a tedy ani k vzájemné pomoci, ani k smíru mezi lidmi, a proto by museli stále dále setrvávat ve stavu války, což odporuje prvnímu a základnímu zákonu přírody, který přikazuje lidem *usilovat o mír*. Porušení tohoto zákona se nazývá *nevědek* a má stejný vztah k milosti jako nespravedlnost k závazku vyplývajícímu z úmluvy.

Pátý zákon přírody: vzájemná přizpůsobivost nebo ochota

17. Pátým zákonem přírody je OCHOTA, to jest, aby *se každý člověk snažil přizpůsobit ostatním*. K pochopení toho zvažme, že ve sklonech lidí ke společnosti nacházíme různost jejich povah, vyplývající z různosti jejich náklonností, nikterak nepodobnou té, kterou vidíme u kamenů svezenech k stavbě nějaké budovy. Neboť stejně jako kámen, který pro svůj drsný povrch a nepravidelný tvar ubírá ostatním víc místa, než sám vyplňuje

a pro svou tvrdost se nedá snadno přitesat, a tudíž brání stavbě, je jako neužitečný a rušivý odhozen kameníky, tak se i člověk, který pro svou drsnou povahu usiluje, aby si podržel to, co je pro něho zbytečné, pro jiné však nutné a pro zarputilost svých vášní nemůže být napraven, musí být ze společnosti vynechán nebo vyhoštěn jako zátěž. Uvážíme-li totiž, že se má každý nejen po právu, nýbrž také z přirozené nutnosti snažit ze všech sil získat to, co je nezbytné pro jeho sebezáchovu, pak ten, kdo se proti tomu postaví kvůli nadbytečným věcem, je vinen válkou, jež pak bude následovat, a proto činí to, co jde proti základnímu zákonu přírody, který přikazuje *usilovat o mír*. Těm, kdo tohoto zákona dbají, se říká DRUŽNÍ (latinsky *commodi*), jejich opaku *tvrdohlaví, nespolečenští, svěhlaví, nepoddajní*.

18. Šestý zákon přírody zní: *Po poskytnutí záruk do budoucnosti by člověk měl odpustit minulé přečiny těm, kdo si to v pokání přejí*. ODPUŠTĚNÍ totiž není nic jiného než udělení míru. Je-li udělen těm, kdo setrvávají ve svém nepřátelství, neznamená odpuštění mír, nýbrž strach, avšak není-li uděleno těm, kdo skýtají záruky do budoucnosti, je to znamení odporu vůči míru, a tudíž se přiči zákonu přírody.

Šestý
zákon přírody:
schopnost
odpustit

19. Sedmý zákon zní: *Při pomstě* (to jest odplatě zlého zlým) *se lidé nedívají na velikost minulého zla, nýbrž na velikost budoucího dobra*. Tím se nám zapovídá uvalit trest s jakýmkoli jiným záměrem než napravit provinilce nebo poučit jiné, neboť tento zákon vyplývá z předchozího zákona, který přikazuje odpustit, je-li dána záruka do budoucna. Navíc pomsta, která nepřihlíží k příkladu a budoucímu prospěchu, je triumfem nebo hrdostí nad bolestí druhého, která nesměruje k žádnému cíli (cíl je totiž něco, co nastane v budoucnu), a hrdost bez cíle je marnivostí a přiči se rozumu. Ublížíme-li někomu bezdůvodně, vede to ke vzniku války, což je proti zákonu přírody, a obecně se tomu říká *krutost*.

Sedmý zákon
přírody: při
pomstě mají
lidé na zřeteli
pouze budoucí
dobro

20. A protože všechny projevy nenávisti nebo pohrdání vyvolávají boj, neboť většina lidí dává raději v sázku svůj život, než aby se nepomstila, můžeme dát na osmé místo jako zákon přírody tento předpis: *Nikdo nemá činem, slovem, výrazem nebo gestem vyjádřit nenávist nebo pohrdání vůči druhému*. Porušení tohoto zákona se obvykle říká *opovržlivost*.

Osmý zákon
přírody: proti
opovržlivému
jednání

Devátý zákon
přírody: proti
pýše

21. Otázka, kdo je lepší člověk, není na místě v čistě přirozeném stavu, kde (jak bylo již výše ukázáno) jsou si všichni rovni. Nerovnost, která nyní existuje, byla zavedena politickými zákony. Vím, že Aristotelés v první knize své *Politiky* zakládá své učení na předpokladu, že někteří lidé jsou od přírody způsobilější vládnout, čímž míní ty moudřejší, k nimž se sám pro svou filosofii počítá. Jiné určil k tomu, aby sloužili (čímž míní ty, kdo mají silné tělo, ale nejsou filosofy jako on). Jako kdyby pána a sluhu nestanovil teprve souhlas lidí, ale rozdíl v důvtipu, což neodporuje jen rozumu, ale i zkušenosti. Je totiž jen velmi málo natolik pošetilých, kteří by nechtěli raději vládnout sobě, než si nechat vládnout jinými. Rovněž když moudří ve své domýšlivosti nedosáhnou vždy nebo často nebo téměř vůbec nikdy vítězství, bojují silou s těmi, kdo nedůvěřují své moudrosti. Pokud tedy příroda učinila lidi rovnými, musí se tato rovnost uznat; a pokud je učinila nerovnými, přesto, jelikož se lidé, kteří se domnívají, že si rovni jsou, nevstoupí do stavu míru jinak než za rovných podmínek, musí se taková rovnost přijmout. A proto uvádím jako devátý zákon přírody toto: *Každý má uznávat druhého jako od přírody sobě rovného*. Porušením tohoto příkazu je *pýcha*.

Desátý zákon
přírody: proti
aroganci

22. Na tomto zákonu závisí další: *Při vstupu do podmínek míru nepožaduje nikdo zachování jakéhokoliv práva pro sebe, s jehož zachováním nesouhlasí pro každého z ostatních*. Jako je nezbytné, aby se všichni, kdo usilují o mír, vzdali určitých přirozených práv, to jest aby neměli svobodu dělat vše, co chtějí, je pro lidský život nutné některá práva zachovat, jako je právo vládnout vlastnímu tělu, užívat vzduch, vodu, pohyb, cest k chůzi z místa na místo a všechno ostatní, bez čeho člověk nemůže žít nebo žít dobře. Jestliže při sjednávání míru lidé pro sebe požadují to, co by nechtěli, aby bylo poskytnuto jiným, jednají proti předchozímu zákonu, který přikazuje uznat přirozenou rovnost, a tedy i proti zákonu přírody. Ty, kdo dbají tohoto zákona, nazýváme *skromnými*, a ty, kdo jej porušují, *arogantními*. Řekové nazývali porušení tohoto zákona *πλεονεξία*, což znamená, že někdo chce mít víc než svůj podíl.

Jedenáctý
zákon přírody:
ekvita

23. Také *je-li někdo pověřen, aby rozhodoval mezi člověkem a člověkem, předpisuje zákon přírody, že je má posuzovat stejně*. Bez tohoto zákona lze totiž spory mezi lidmi rozhodovat pouze

válkou. Proto ten, kdo je ve svém posuzování stranický, přispívá svým dílem k odrazování lidí od využívání soudců a rozhodců, a tudíž v rozporu se základním zákonem přírody zavdává příčinu k válce.

24. Dodržování tohoto zákona, to jest rovné rozdělení toho, co každému patří podle rozumu, se nazývá EKVITA a (jak jsem řekl výše) distributivní spravedlnost; jeho porušením je *stranickost*, *προσωποληψία*.

25. Z tohoto zákona vyplývá další zákon: *Věci, které se nedají dělit, se mají užívat společně, pokud je to možné a dovoluje-li to velikost věci, bez omezení; jinak poměrně, podle počtu těch, kdo na to mají právo, neboť jinak je rozdělování nerovné a odporuje ekvité*.

26. Jsou však určité věci, které se nedají ani rozdělit, ani užívat společně; pak požaduje zákon přírody, který předepisuje ekvitu, *aby se celé právo nebo (stanovujíc užívání střídavě) první držba určila losem*, neboť rovné rozdělení je zákon přírody a jiný způsob rovného rozdělování si nelze představit.

27. Jsou dva druhy *losování*: *arbitrární* a *přirozené*. Arbitrární je losování, na němž se dohodnou konkurenti, přirozené je buď *prvorozenství* (jemuž Řekové říkají *κληρονομία*, což znamená daný losem), nebo *první zábor*.

28. A proto věci, které nelze ani společně užívat, ani dělit, mají být přiznány prvnímu držiteli a v některých případech prvorozenému, jakožto získané losem.

29. Je rovněž zákon přírody: *Všem, kdo zprostředkovávají mír, se má zajistit bezpečná cesta, neboť zákon, který přikazuje mír jako cíl, přikazuje zprostředkování jako prostředek, a prostředkem ke zprostředkování je bezpečná cesta*.

30. Třebaže lidé nikdy nebudou ochotni dbát těchto zákonů, mohou vzniknout otázky ohledně nějakého činu: za prvé, zda byl, nebo nebyl vykonán, a za druhé, pokud byl vykonán, zda se tak stalo proti zákonu, nebo nikoli, z nichž první se nazývá otázkou *skutku*, druhá otázkou *práva*. A proto pokud se strany spolu nedohodnou, že se podřídí výroku někoho jiného, jsou vzdáleny míru stejně jako dopsud. Tento jiný člověk, jehož výroku se podřizují, se nazývá ROZHODCE. A proto je zákonem přírody, *že ti, kdo jsou ve sporu, podřizují své právo soudu rozhodce*.

Dvanáctý
zákon přírody:
rovné užívání
věcí společných

Třináctý
zákon přírody:
o losování

Čtrnáctý
zákon přírody:
o prvorozenství
a prvním
záboru

Patnáctý
zákon přírody:
o prostředcích

Šestnáctý
zákon přírody:
o podřízení
se výroku
rozhodce

Sedmnáctý zákon přírody: nikdo není svým vlastním rozhodcem

31. A uvážíme-li, že o každém člověku se předpokládá, že vše koná pro vlastní prospěch, není nikdo vhodným rozhodcem ve své vlastní při, i kdyby byl sebezpůsobilejší. Ekvita zaručuje každé straně stejné výhody, a je-li tedy jako rozhodce připuštěn jeden, musí být připuštěn i druhý; a tak spor, to jest příčina války, trvá nadále, a to v rozporu se zákonem přírody.

Osmnáctý zákon přírody: nikdo nemá být rozhodcem, má-li přirozený důvod stranit

32. Z téhož důvodu by v žádné při neměl být přijat za rozhodce nikdo, kdo by měl z vítězství jedné strany zjevně větší zisk nebo vážnost nebo libost než z vítězství strany druhé. Vzal totiž úplatek (i kdyby mu byl k ničemu) a nikdo nemůže být povinen mu důvěřovat. A proto také spor a stav války trvají nadále, v rozporu se zákonem přírody.

Devatenáctý zákon přírody: o svědcích

33. A protože ve sporu týkajícím se *skutku* nesmí rozhodce (nejsou-li jiné argumenty) věřit jednomu člověku víc než druhému, musí věřit třetímu nebo třetímu a čtvrtému nebo víc lidem. Jinak je totiž otázka nerozhodnuta a v rozporu se zákonem přírody ponechána násilnému řešení.

34. Toto jsou zákony přírody, které přikazují mír jako prostředek k zachově lidí žijících v kolektivech a týkají se výlučně učení o politické společnosti. Jsou ještě jiné věci, které vedou k záhubě jednotlivců jako opilství a veškeré jiné aspekty nestřídmosti, které lze tudíž zahrnout mezi věci, jež zákon přírody zakazuje. Není však nutné o nich mluvit, a ani sem vlastně nepatří.

Pravidlo, pomocí něhož můžeme snadno prozkoumat zákony přírody

35. Protože se může toto vyvozování přirozených zákonů zdát příliš subtilní, než aby je pochopili všichni lidé, z nichž většina je příliš zaměstnána zajišťováním své obživy a ostatním na jeho pochopení příliš nezáleží, byly shrnuty – aby se nikdo nemohl vymlouvat – v jeden prostý součet, pochopitelný i té nejtupější chápavosti: *Nečiň jinému, co nechceš, aby se činilo tobě*, což člověku ukazuje, že při učení se zákonům přírody nemusí dělat nic víc než poměřovat činy jiných lidí svými vlastními. A když se budou zdát příliš těžké, je třeba položit je na druhou miskú vah a své vlastní na jejich místo, aby vlastní vášně a sebeláska nepřidaly nic k jejich váze. A pak se mu žádný z těchto zákonů přírody nebude jevit než jako velmi rozumný.

Zákony přírody zavazují vždy

36. Zákony přírody zavazují *in foro interno*, což znamená, že zavazují k touze po jejich uplatnění, avšak *in foro externo*, což

jest proměněné v činy, ne vždy. Neboť ten, kdo by byl skromný, tvárný a plnil vše, co slibuje, v čase a místě, kdy a kde by to nedělal nikdo jiný, by ze sebe udělal pouhou kořist jiných a přivodil si jistou záhubu, což odporuje základu všech zákonů přírody, směřujících k zachování lidské přirozenosti. A dále ten, kdo má dostatečnou jistotu, že ostatní budou vůči němu tyto zákony dodržovat, je sám nedodržuje, nehledá mír, nýbrž válku, a tedy násilné zničení své přirozenosti.

37. Jakékoli zákony, které zavazují *in foro interno*, mohou být porušeny nejen skutkem, který je v rozporu se zákonem, nýbrž i skutkem, který je se zákonem ve shodě, pokud si člověk myslí opak, neboť i když je jeho jednání v tomto případě ve shodě se zákonem, byl jeho úmysl proti němu, což tam, kde je závazek *in foro interno*, znamená porušení.

38. Zákony přírody jsou neměnné a věčné, neboť nespravedlnost, nevděk, arogance, pýcha, stranickost, rodinkaření a ostatní nelze nikdy učinit zákonnými. Nikdy se totiž nemůže stát, že by válka zachovávala život a mír ho hubil.

39. Tytéž zákony, protože zavazují pouze k touze a snaze – míním snaze nepředstírané a stálé –, lze snadno dodržet, neboť vyžadují pouze úsilí, a ten, kdo usiluje o jejich uplatnění, je dodržuje, a ten, kdo zákon dodržuje, je spravedlivý.

40. A věda o těchto zákonech je pravou a jedinou morální filosofií, neboť morální filosofie není ničím jiným než vědou o tom, co je *dobré* a *špatné* v hovoru a v lidské společnosti. *Dobro* a *zlo* jsou jména, která označují naše žádosti a averze, jež se liší podle různých temperamentů, zvyků a učení lidí. Různí lidé se neodlišují jen ve svém soudu týkajícím se smyslů neboli toho, co je příjemné a nepříjemné chuti, čichu, sluchu, hmatu a zraku, ale i v tom, co je v běžném životě slučitelné s rozumem, nebo co mu nelahodí. Dokonce týž člověk je v různých dobách pokaždé jiný a jednou chválí čili nazývá dobrým to, co jindy haní a nazývá špatným, z čehož povstávají hádky, spory a posléze válka. A proto když se člověk nachází v čistém přirozeném stavu (což je stav války), potud je soukromá žádostivost měřítkem dobra a zla. A posléze se všichni shodnou v tom, že mír je dobrý, a tudíž i cesta čili prostředky vedoucí k míru, které – jak jsem ukázal výše – jsou *spravedlnost*, *vděčnost*,

ve svědomí, ale v účinku jen tehdy, je-li to bezpečné

Zákony přírody jsou věčné

A přesto je snadné je dodržovat

Věda o těchto zákonech je pravou morální filosofií

skromnost, ekvita, milosrdenství a všechny ostatní zákony přírody, jsou dobré; to znamená, že jsou to *morální ctnosti* a jejich opaky jsou *neřesti* neboli zlo. Nuže, věda o ctnosti a neřesti je morální filosofie a pravá nauka o zákonech přírody je pravou morální filosofii. Třebaže myslitelé v oboru morální filosofie uznávají tytéž ctnosti a neřesti, nevidí, v čem tkví jejich dobro, ani že se musí chválit jako prostředek k mírumilovnému, družnému a pohodlnému životu, a řadí je do středu mezi vášně, jako kdyby to nebyla příčina, ale stupeň odvahy, která vytváří statečnost, nebo jako by to nebyla příčina, nýbrž velikost daru, která vytváří štědrost.

41. Tyto příkazy rozumu si lidé zvykli nazývat zákony, avšak nesprávně. Jsou to totiž jen závěry nebo teoremy, jež se týkají toho, co vede k sebezáchově a sebeobraně, zatímco správně je zákon slovem toho, kdo má právoplatně vládnout nad jinými. Pokud však chápeme tytéž teoremy jako zvěstované v slově Božím, jenž právoplatně vládne všemu, pak jsou zákony nazývány správně.

XVI.

O osobách, autorech a zosobněných věcech

Co je osoba 1. OSOBA je ten, jehož slova nebo činy jsou považovány buď za jeho vlastní, nebo za zastupující slova nebo činy jiného člověka nebo jakékoli jiné věci, které jsou připisovány pravdivě, nebo fiktivně.

Osoba přirozená a umělá 2. Považují-li se tato slova nebo činy za jeho vlastní, pak je nazýván *přirozenou osobou*. A jsou-li považována jako zastupující slova a činy jiného, pak jde o osobu *smyšlenou* neboli *umělou*.

Odkud pochází slovo osoba 3. Slovo *persona* je latinského původu, Řekové užívají místo toho slovo *πρόσωπον*, což znamená *tvář*; stejně jako *persona* znamená v latině *přestrojení* nebo *vnější vzezření* člověka, jenž se předvádí na jevišti, a někdy také konkrétněji tu jeho část, která přetvoří tvář, jako maska nebo škraboška. Z jeviště se pak toto slovo přeneslo na jakéhokoli zástupce, který mluví a jedná za někoho jiného, a to jak v soudní síni, tak na divadle. Tak je tedy

persona totéž, co *aktér* jak na jevišti, tak v běžném rozhovoru,¹¹ a *zosobňovat* znamená *jednat* neboli *zastupovat* sebe nebo jiného. A o tom, kdo jedná za jiného, se říká, že je nositelem jeho osoby nebo že jedná jeho jménem; v tomto smyslu užívá toto slovo Cicero, když říká *Unus sustineo tres personas; mei, adversarii, et judicis*: jsem nositelem tří osob – své vlastní, svého odpůrce a soudcovy. Při různých příležitostech se mu říká různě, například *zástupce, představitel, náměstek, místopředseda, advokát, delegát, místopředseda, aktér* a podobně.

4. Slova a činy některých umělých osob *vlastní* ti lidé, které zastupují. Pak je tato osoba *aktérem*, a ten, kdo považuje jeho slova a činy za vlastní, je *AUTOREM*. A v tomto případě *aktér* jedná na základě autority a pravomoci (*authority*), neboť ten, kdo se ve vztahu k statkům a majetkům nazývá *vlastník*, latinsky *dominus*, řecky κύριος, se nazývá ve vztahu k činům autor. A jako se právo držby (the right of possession) nazývá *vlastnictví* a *panství* (*dominium*), říká se právu vykonat jakýkoli čin *PRAVOMOC*. Tak se tedy pravomocí vždy rozumí právo vykonat jakýkoli čin a čin *vykonaný na základě pravomoci* znamená z pověření nebo s dovolením toho, kdo na to má právo.

5. Z toho vyplývá, že když *aktér* uzavře nějakou úmluvu na základě autority a pravomoci, zavazuje tím autora, stejně jako kdyby ji ten uzavřel sám a právě tak ho vystavuje všem jejím důsledkům. A proto vše, co bylo výše (ve XIV. kapitole) řečeno o povaze úmluv mezi člověkem a člověkem jakožto přirozenými osobami, platí také, když jsou úmluvy uzavřené prostřednictvím jejich autorizovaných *aktérů*, *zástupců* nebo *zmocněnců*, a to v rámci jejich pověření, nikoli však nad ně.

6. A proto ten, kdo uzavře úmluvu s *aktérem* nebo *zástupcem*, aniž zná autoritu, která ho pověřila, činí tak na vlastní nebezpečí, neboť nikdo není vázán úmluvou, jejímž není autorem, a tedy ani úmluvou uzavřenou v rozporu s pravomocí, která byla někomu dána, nebo bez ní.

7. Učiní-li *aktér* cokoli proti zákonu přírody na příkaz autorů a byl-li dřívější úmluvou zavázán k poslušnosti, pak zákon

¹¹ Anglické slovo „actor“ (z lat. *ago, actum*) může znamenat jak jednajícího, tak herce. – Pozn. překl.

Aktér
Autor

Pravomoc

Úmluvy
založené na
pravomoci
zavazují autoraAle nikoli
aktéra

přírody porušuje nikoli on, nýbrž autor, neboť třebaže se čin příčí zákonu přírody, není to jeho čin; naopak odmítnout tak činit je proti zákonu přírody, který zakazuje porušovat úmluvy.

Pravomoc musí
být prokázána

8. Ten, kdo uzavírá s autorem úmluvu prostřednictvím aktéra, aniž ví, jakou má pravomoc, a spoléhá se pouze na jeho slovo, není jí nadále vázán, jestliže tato pravomoc nebyla na jeho žádost prokázána, neboť úmluva uzavřená s autorem není platná bez jeho stvrzení. Pokud však ten, kdo uzavírá úmluvu, věděl předtím, že nemá očekávat jinou záruku než aktérovo slovo, pak úmluva platná je, neboť v tomto případě se aktér sám stává autorem. A proto je-li pravomoc zřejmá, úmluva zavazuje autora, nikoli aktéra; avšak je-li pravomoc smyšlená, zavazuje pouze aktéra, neboť není žádný jiný autor než on sám.

Zosobněné
věci, neživé

9. Je málo věcí, které nelze fiktivně zastupovat. Neživé věci jako kostel, nemocnice a most mohou být zosobněny pastorem, přednostou nebo dozorcím. Avšak věci neživé nemohou být autory, a proto ani nemohou poskytnout pravomoc svým aktérům; aktéři nicméně mohou mít pravomoc obstarat jejich údržbu danou jim těmi, kdož jsou vlastníky nebo správci takových věcí. A proto nemohou být takové věci zosobněny, dokud neexistuje nějaký stav politické vlády.

Ti, kdo
nepoužívají
rozum

10. Právě tak děti, blázni a šílenci, kteří nejsou s to používat svůj rozum, mohou být zosobňováni pěstouny nebo ošetřovateli, ale během této doby nemohou být autory jakýchkoli vykonaných činů, dokud (poté, co nabudou rozumové schopnosti) nebude usouzeno, že jsou rozumní. Avšak ten, kdo je po dobu jejich slabomyslnosti oprávněn se o ně starat, může tím pověřit nějakého poručníka. Avšak i to je možné pouze v politickém stavu, protože před ním žádné panství nad osobami neexistuje.

Falešní bohové

11. Idol neboli pouhý výmysl mozku může být zosobněn, jako byli třeba pohanští bohové. Zosobňovali je státem jmenovaní úředníci a měli své majetky i jiné statky a práva, která jim lidé občas věnovali a zasvěcovali. Modly však nemohou být autory, neboť modla je pouhé nic. Autorita a pravomoc vycházela od státu, a tudíž před zřízením politické vlády nemohli být pohanští bohové zosobňováni.

Pravý Bůh

12. Pravý Bůh může být zosobněn, a skutečně byl. Nejprve Mojžíšem, který vládl Izraelitům (ti nebyli jeho lid, nýbrž

Boží lid) nikoli vlastním jménem, tedy *Hoc dicit Moses*, nýbrž jménem Božím, tedy *Hoc dicit Dominus*. Za druhé se tak stalo prostřednictvím Syna člověka, vlastního syna Božího, našeho požehnaného Spasitele Ježíše Krista, který přišel, aby podrobil Židy a uvedl všechny národy do království svého Otce – nikoli sám o sobě, nýbrž byv poslán svým Otcem. A za třetí byl Bůh zosobněn Duchem svatým neboli Utěšitelem, který promlouval a působil skrze apoštoly. Tento Duch svatý byl Utěšitel, který nepřišel sám od sebe, ale byl oběma poslán a z nich obou vyšel.

13. Dav lidí se stává *jednou* osobou, když je zastupován jedním člověkem nebo jednou osobou, a děje-li se tak se souhlasem každého z tohoto davu zvláště, neboť je to *jednota* zástupce, nikoli *jednota* zastupovaných, která činí osobu *jednou* osobou. A je to tento zástupce, který je nositelem této osoby, a pouze jedné osoby; a *jednotu* nelze jinak pochopit, pokud jde o dav lidí.

Dav lidí jako
jedna osoba

14. A protože dav ze své přirozenosti není *jeden*, nýbrž *mnozí*, nelze je pojímat jako jednoho, nýbrž jako mnoho autorů všeho toho, co říká nebo činí jejich představitel jejich jménem. Každý člověk za sebe dává svou pravomoc jejich společnému zástupci a veškeré jeho jednání uznává za vlastní, pokud ho autorizoval bez omezení. Jinak, pokud ho omezili, v čem a jak dalece je má zastupovat, neodpovídá nikdo z nich za víc, než k čemu ho pověřili.

Každý
jednotlivec je
autorem

15. A je-li představitel tvořen mnoha lidmi, musí být hlas většiny pokládán za hlas všech. Jestliže se totiž například menšina vyslovila kladně a většina záporně, budou záporné hlasy víc než postačující ke zrušení hlasů kladných, a tím se přebytek záporných hlasů, jimž teď nikdo neodporuje, stává jediným hlasem tohoto představitele.

Aktérem může
být mnoho lidí,
z nichž pluralita
hlasů učinila
jednoho

16. Představitel sudého počtu členů, zvláště když počet hlasujících není velký, a odporující si hlasy jsou si tudíž mnohdy rovny, je často němý a neschopný jednat. V některých případech, kdy je počet odporujících si hlasů stejný, to však může nějakou otázku rozhodnout. Jde-li například o odsouzení nebo osvobození, rovnost hlasů osvobozuje právě tím, že neodsuzuje, nikoli však naopak, že by odsoudila tím, že neosvobozuje. Neboť po projednání věci neodsoudit znamená osvobodit; kdežto tvrdit, že neosvobodit znamená odsoudit, není pravda. Podobně

Představitel,
když je
hlasů sudý
počet, nejsou
k ničemu

i u rozvažování, zda se má poprava vykonat ihned, nebo zda se má odložit na později: neboť při rovnosti hlasů nerozhodnout o popravě znamená rozhodnutí ji odsunout.

Záporný hlas

17. Nebo je-li počet lidí nebo členů shromáždění lichý, například tři nebo víc, v nichž každý jednotlivec má pravomoc zrušit záporným hlasem účinek všech kladných hlasů ostatních, pak tento počet není žádným představitelem, protože kvůli různosti názorů a zájmů lidí se často – a i v případech s nejzávažnějšími důsledky – stává němou osobou, nezpůsobilou jak k mnoha jiným věcem, tak k vládnutí davu, a to zejména v době války.

18. Jsou dva druhy autorů. První, nazývaný prostě autor, kterého jsem definoval výše jako toho, kdo prostě vlastní čin jiného. Druhý je ten, kdo vlastní čin nebo úmluvu jiného podmíněně, tj. zavazuje se jednat, pokud to do určité doby neudělá ten druhý. Těmto podmíněným autorům se obecně říká RUCITELÉ, latinsky *fideiussores* a *sponsores*; v případě dluhů pak *praedes* a jde-li o předstoupení před soudce nebo správního úředníka, *vades*.

Druhý díl

O státě¹²

XVII.

O příčinách, zrození a definici státu

1. Finální příčinou, cílem nebo záměrem, proč lidé, kteří ze své přirozenosti milují svobodu a panování nad jinými, zavádějí takové omezení, v jakém je vidíme žít ve státech, je anticipace vlastní sebezáchovy a spokojenějšího života, to jest vymaňení se z onoho bědného stavu války, který, jak bylo ukázáno ve XIII. kapitole, je nutným důsledkem přirozených vášní lidí, když neexistuje žádná viditelná moc, která by je udržovala v bázni a strachem před trestem je připoutala k plnění jejich úmluv a k dodržování těch zákonů přírody, jež byly popsány ve čtrnácté a patnácté kapitole.

Cíl státu:
vlastní bezpečí

2. Neboť zákony přírody jako *spravedlnost*, *ekvita*, *skromnost*, *milosrdenství* a – zkrátka – *činit jiným tak, jak chceme, aby se činilo nám*, samy o sobě, bez děsu z nějaké moci, která by zapříčinila, že se budou dodržovat, odporují našim přirozeným vášním, jež nás vedou k stranickosti, pýše, pomstě apod. Úmluvy bez meče jsou pouhá slova a nemají žádnou sílu, aby člověka zajistily. A proto, navzdory zákonům přírody, které by dodržoval každý, kdyby měl k tomu vůli, mohl-li by tak činit bezpečně, pokud nebude zřízena nějaká moc anebo pokud nebude dost silná pro naši bezpečnost, bude a po právu se smí každý člověk spoléhat na vlastní sílu a dovednost, aby se zajistil proti všem

Které zákon
přírody nemůže
poskytnout

¹² V anglické verzi *Leviathana* „Of Commonwealth“. V latinské verzi *Leviathana* (1668) nadpis zní: *De civitate sive republica*, in: T. Hobbes, *Opera philosophica*, III, vyd. G. Molesworth, London 1839, dotisk Aalen 1961, str. 127. – Pozn. překl.

ostatním. Všude, kde lidé žili v malých rodinách, bylo vzájemně loupení a drancování řemeslem a nejenom že se nepokládalo za něco, co odporuje zákonu přírody: čím větší byla kořist, kterou získali, tím větší čest se jim prokazovala. Lidé přitom nedodržovali žádné jiné zákony než zákony cti, tedy nedopouštět se ukrutností – lidem ponechat život a hospodářské nářadí. A jak tehdy pro svou bezpečnost jednaly malé rodiny, tak nyní jednají města a království, což jsou jen větší rodiny; zvětšují svá panství při každém náznaku nebezpečí a ze strachu z napadení nebo z možné podpory, která by mohla být poskytnuta útočníkům. To jest všemožně se snaží podrobit si nebo oslabit své sousedy holou silou nebo tajnými úklady a vzhledem k nedostatku jiných záruk tak činí oprávněně; a později se na ně za to s úctou vzpomíná.

Ani sloučením
několika lidí
nebo rodin

3. Ani spojení malého počtu lidí jim nedodá toto bezpečí, neboť při malém počtu stačí již malý přídavek na té či oné straně k zvětšení síly natolik, že to postačí k vítězství; a proto nabádá k vpádu. Množství, které postačuje, abychom mu mohli svěřit svou bezpečnost, není dáno žádným určitým číslem, ale porovnáním s nepřítelem, kterého se obáváme, a postačující je tehdy, když výhody nepřítele neurčují výsledek války natolik viditelně a nápadně, aby ho pohnuly k činu.

Ani z velkého
množství,
pokud se toto
množství
neřídí jedním
úsudkem

4. A i kdyby množství lidí bylo sebevětší, řídí-li se jednání jednotlivců jejich vlastními úsudky a žádostmi, nelze od tohoto množství očekávat ani obranu, ani ochranu proti společnému nepříteli, ani proti bezpráví, které si činí navzájem, neboť v důsledku rozdělenosti jejich názorů jak nejlépe užít a uplatnit své síly, si navzájem nepomáhají, nýbrž překážejí a vzájemným zápolením redukovují svou sílu k nule. Tím jsou nejen snadno podrobitelní velmi malým počtem lidí, kteří spolu souhlasí, ale i tam, kde nemají společného nepřítele, budou navzájem válčit za své vlastní zájmy. Kdybychom totiž mohli předpokládat, že se velké množství lidí shodne v dodržování spravedlnosti a dalších zákonů přírody bez společné moci, která by je všechny udržovala v bázni, mohli bychom předpokládat totéž pro celé lidstvo; pak by nebyly a nemusely být vůbec žádná politická vláda ani stát, protože by vládl mír bez podřízenosti.

A to trvale

5. K bezpečí, které lidé touží mít po celou dobu svého života, také nepostačuje, aby pod vládou a řízením jednoho úsudku byli

jen po omezenou dobu, jako například v jedné bitvě nebo v jedné válce, neboť i kdyby jednotným úsilím dosáhli vítězství nad vnějším nepřítelem, přesto, když už žádného společného nepřítele nemají nebo mají jen takového, kterého jedna strana pokládá za nepřítele a druhá za přítele, se musí tato jednota v důsledku rozdílnosti jejich zájmů rozpustit, a oni znovu upadnou do války mezi sebou.

6. Je pravda, že někteří živí tvorové, například včely a mravenci, žijí družně pospolu – Aristotelés je proto zařadil mezi společenské tvory¹³ –, a přesto se neřídí ničím jiným než vlastními úsudky a žádostmi; nemají ani řeč, pomocí níž by mohl jeden druhému projevit, co pokládá za přínos pro společný prospěch. A proto asi někteří lidé chtějí vědět, proč lidstvo nemůže činit totéž. Na to odpovídám takto:

7. Za prvé, lidé neustále soupeří o úctu a důstojnost, což tito tvorové nečiní. Právě z tohoto důvodu tedy vzniká mezi lidmi závist, nenávisť a posléze válka, mezi těmito tvory však ne.

8. Za druhé, mezi těmito tvory se společné dobro neliší od soukromého, a tím, jak ze své přirozenosti sledují svůj soukromý prospěch, zajišťují prospěch společný. Avšak člověk, jehož radost spočívá v porovnávání sebe s jinými lidmi, se může těšit pouze z toho, co ho povyšuje.

9. Za třetí, jelikož tito tvorové na rozdíl od člověka nemají schopnost používat rozum, takže nevidí na správe společných záležitostí nic špatného, ani si nemyslí, že na ni něco špatného vidí; zatímco mezi lidmi je velmi mnoho těch, kdo se pokládají za moudřejší a schopnější vládnout veřejnosti lépe než ostatní, a tito lidé se snaží reformovat a novotařit, jedni tak a jiní onak, čímž veřejnost uvádějí do zmatků a občanské války.

10. Za čtvrté, tito tvorové, ačkoli mají určitou schopnost používat hlas, aby si navzájem sdělovali své touhy a jiné náklonnosti, postrádají umění slov, jímž někteří lidé dovedou předkládat jiným to, co je dobré, v podobě zla, a zlo v podobě dobra, a zvětšovat nebo zmenšovat zdánlivou velikost dobra a zla, čímž podle své libosti vyvolávají v lidech nespokojenost a ruší jejich klid.

Proč určití
tvorové, ač
bez rozumu
či řeči, žijí ve
společnosti
bez jakékoli
donucovací
moci

¹³ Srv. Aristotelés, *Politika*, I,2,1253a6 nn. – Pozn. překl.

11. Za páte, nerozumní tvorové nedokážou rozlišovat mezi *bezprávím a škodou*; a proto – jsou-li na tom dobře – nesváří se se svými druhy, zatímco člověk je nejsvárlivější tehdy, když je na tom nejlépe, neboť v tomto stavu rád dává najevo svou moudrost a ovlivňuje jednání těch, kdo vládou státu.

12. A konečně, zatímco shoda mezi těmito tvory je přirozená, mezi lidmi je založena pouze na úmluvě, a ta je umělá. Není proto divu, že kromě úmluvy je zapotřebí ještě něčeho, co jejich shodu učiní stálou a trvalou, což je obecná moc, která lidi udržuje v bázni a směřuje jejich činy ke společnému prospěchu.

Zrození státu

13. Jediná cesta jak zříditi takovou společnou moc, která by byla s to ochránit lidi před vpádem cizinců a před bezprávím, jež činí jeden druhému, a tím je zabezpečit tak, aby se vlastní pílí a plody země mohli sami uživit a žít ve spokojenosti, je svěřit veškerou jejich moc a sílu jednomu člověku nebo jednomu shromáždění, které může všechny jejich vůle většinou hlasů přeměnit v jednu vůli, což znamená určit jednoho člověka nebo jedno shromáždění, aby byli nositelem jejich osoby a aby každý přijal a uznal sebe jako autora čehokoli, co ten, kdo nese jejich osobu, učiní anebo dá učinit ve věcech týkajících se společného míru a bezpečnosti, a v tomto ohledu podřídit každý svou vůli jeho vůli a své úsudky jeho úsudku. Toto je víc než souhlas nebo shoda: je to skutečná jednota jich všech v jedné a téže osobě, která je utvořena úmluvou každého s každým, a to takovým způsobem, jako kdyby řekl každý každému: *Autorizuji a vzdávám se svého práva na sebevládu ve prospěch tohoto člověka nebo tohoto shromáždění pod podmínkou, že se ty stejným způsobem vzdáš svého práva v jeho prospěch a autorizuješ veškeré jeho jednání.* Poté co se tak stane, nazývá se množství lidí takto v jednu osobu sjednocené STÁT (*commonwealth*), latinsky CIVITAS. Toto je zrození onoho velkého LEVIATHANA nebo uctivěji řečeno, onoho *smrtného Boha*, jemuž pod *nesmrtelným Bohem* vděčíme za mír a obranu. Neboť díky této pravomoci, dané mu každým jednotlivcem ve státě, má k dispozici tolik na něj přenesené moci a síly, že díky děsu z ní je uschopněn formovat vůli jich všech k míru doma a k vzájemné pomoci proti nepřátelům zvnějšku. V něm tkví také podstata státu, který, mám-li jej definovat, je *jedna osoba, kterou vzájemnými úmluvami jednoho s druhým*

Definice státu

prohlásilo za autora svých činů velké množství lidí, a to za tím účelem, aby použila sílu a prostředky jich všech, jak považuje za vhodné, pro jejich mír a společnou obranu.

14. Nositel této osoby se nazývá SUVERÉN a jeho moci se říká *suverénní*; a každému kromě něho jeho PODDANÝ.

Kdo je suverén a kdo poddaný

15. Této suverénní moci lze dosáhnout dvěma způsoby. Za *prvé* přirozenou silou: jako když někdo *přiměje* svá dítka *k tomu*, aby se oni a jejich potomci *podřídili jeho vládě*, jelikož, *odmítnou-li to*, může je zničit, nebo když někdo válkou podrobí nepřátele své vůli a za této podmínky jim daruje život. Za *druhé*, když se lidé navzájem dohodnou, že se dobrovolně podrobí nějakému člověku nebo shromáždění lidí ve víře, že je ochrání před všemi ostatními. Tento druhý způsob se může nazývat politickým státem nebo státem vzniklým *ustavením*, ten první je stát vzniklý *nabytím*. Nejdříve pohovořím o státě vzniklém ustavením.

XVIII.

O právech suverénů ve státech vzniklých ustavením

1. O *státě* se říká, že vznikl *ustavením*, když se *množství lidí* dohodne a *každý se každému úmluvou zaváže*, že ať dá většína jakémukoli *člověku* nebo *shromáždění lidí právo zastupovat* osobu jich všech (to znamená být jejich *představitelem*), bude jak pro toho, kdo *hlasoval pro*, tak pro toho, kdo *hlasoval proti*, platit, že předem *stvrzuje* všechny činy a soudy tohoto člověka nebo shromáždění lidí, jako by byly jeho vlastní, a to za účelem žít pospolu v míru a být chráněni před jinými lidmi.

Co je to akt ustavení státu

2. Z takového ustavení státu plynou veškerá *práva a pravomoci* toho nebo těch, na něž byla souhlasem shromážděného lidu přenesena suverénní moc.

Důsledky takového ustavení

3. Za *prvé*, tomu, že tito lidé uzavírají úmluvu, je třeba rozumět tak, že nejsou žádnou dřívější úmluvou *vázáni k ničemu*, co jí odporuje. Lidé, kteří již stát ustavili, nemohou tudíž mezi sebou bez suverénova svolení *právoplatně uzavřít žádnou novou úmluvu* čili v jakékoli jiné záležitosti nemohou být poslušni

Poddaní nemohou měnit formu vlády

někoho jiného, protože činy a soudy jednoho suveréna jsou úmluvou vázání považovat za své činy a soudy. A proto ti, kdo jsou poddanými nějakého panovníka, nemohou bez jeho svolení ani odvrhnout monarchii a vrátit se do zmatků nesjednoceného davu, ani svou osobu přenést z toho, kdo je jejím nositelem, na jiného člověka nebo na jiné shromáždění lidí. Jsou totiž každý každému zavázání být předpokládaným autorem všeho a uznat za své vše, co jejich současný suverén učiní a uzná za vhodné učinit; takže kdyby jen jeden jediný člověk nesouhlasil, všichni ostatní by museli porušit úmluvu s ním sjednanou, což je nespravedlivé. Každý z nich nadto přenesl suverenitu na toho, kdo je nositelem jejich osoby; kdyby ho tudíž sesadili, odňali by mu, co jeho jest; i to je nespravedlivé. Je-li ostatně ten, kdo se pokouší sesadit svého suveréna, zabit nebo jím za svůj pokus potrestán, je autorem vlastního trestu on sám, protože ustavením státu je autorem všeho, co jeho suverén učiní. A protože někdo jedná nespravedlivě, činí-li něco, za co může být potrestán na základě své vlastní pravomoci, to i je z tohoto důvodu nespravedlivé. A když někteří lidé předstírali, že uzavřeli, aby mohli být vůči svému suverénu neposlušni, nějakou novou úmluvu, a to nikoli s lidmi, nýbrž s Bohem, je i to nespravedlivé, neboť s Bohem lze uzavřít úmluvu jen prostřednictvím někoho, kdo Boží osobu zastupuje, a tím je jen Boží náměstek, jehož suverenita je pod Boží ochranou. Tato předstíraná úmluva s Bohem je však lží tak očividnou, že ve vlastním svědomí těch, kdo ji předstírají, je činem nejen nespravedlivým, ale i odporným a nemožným.

Suverénní moci nelze pozbyt

4. Za druhé, protože právo být nositelem osoby jich všech je dáno tomu, koho učinili suverénem, a to jedině úmluvou uzavřenou mezi nimi navzájem, a nikoli mezi ním a kýmkoli z nich, nemůže se stát, že by úmluvu porušil suverén; tudíž žádný z jeho poddaných se nemůže vymanit ze svého poddanství pod záminkou, že úmluva pozbyla platnosti. Skutečnost, že ten, kdo byl ustaven jako suverén, neuzavírá předem žádnou úmluvu se svými poddanými, je zřejmá; jinak by ji totiž musel uzavřít s celým davem lidí jako s jednou smluvní stranou, nebo by musel uzavřít zvláštní úmluvu s každým jednotlivcem. Úmluva s celým množstvím jako s jednou smluvní stranou je nemožná, protože až dosud nebylo toto množství jednou osobou. A kdyby

se uzavřelo tolik jednotlivých úmluv, kolik je lidí, byly by tyto úmluvy neplatné poté, co suverenitu získal. Každý čin, který může kdokoli z nich použít za záminku, že úmluva byla porušena, je totiž úkonem jak jeho, tak všech ostatních, poněvadž byl učiněn osobou a na základě práva každého z nich. Když nadto kdokoli, jednatel nebo víc lidí, předstírá, že úmluvu porušil suverén při svém ustavení, avšak jiní z jeho poddaných, nebo jen jeden z nich, či dokonce on sám budou předstírat, že k takovému porušení nedošlo, neexistuje v tomto případě žádný soudce, který by spor rozhodl. Tak opět dochází k návratu k meči a všichni opět nabývají práva chránit se svou vlastní silou v rozporu se záměrem, který sledovali při ustavení státu. Je tedy zbytečné přiznávat suverenitu předchozí úmluvou. Náзор, že každý panovník nabývá své moci úmluvou, to znamená pod podmínkou, vychází z nepochopení snadno pochopitelné pravdy, že úmluvy, které nejsou ničím jiným než slovem a dechem, mohou kohokoli zavazovat, zahrnovat, omezovat nebo chránit, jedině pokud pocházejí od veřejného meče, to znamená z nsvázaných rukou člověka nebo shromáždění, kteří mají suverenitu, jejichž činy jsou jimi všemi schváleny a vykonávány silou všech, kteří jsou v něm sjednoceni. Stane-li se však, že suverénem je shromáždění lidí, nikoho ani nenapadne, že by k takovému ustavení úmluvou mohlo dojít; nikdo totiž není natolik pošetilý, aby například řekl, že římský lid uzavřel s Římany úmluvu o suverenitě za takových a takových podmínek a že kdyby nebyly dodrženy, že by Římané mohli římský lid právoplatně sesadit. Jestliže lidé nevidí, že za monarchie jsou na tom stejně jako za vlády lidu, je to důsledkem ctižádosti některých, kteří vládu shromáždění, na níž se – jak doufají – budou moci podílet, upřednostňují před monarchií, kdy v nic takového doufat nemohou.

5. Za třetí, protože většina ustanovila souhlasnými hlasy někoho suverénem, musí ten, kdo byl jiného názoru, nyní souhlasit s ostatními, to znamená vzít na vědomí, že se buď přihlásí ke všemu, co tento suverén učiní, nebo bude ostatními popraven zničen. Vstoupil-li totiž dobrovolně do kongregace shromážděných, projevil tím dostatečně svou vůli, a tedy se mlčky úmluvou zavázal, že se bude řídit tím, na čem se většina usnesla. Jestliže se tím tedy odmítne řídit nebo jestliže proti některému z jejích nařízení

Nikdo nemůže spravedlivě protestovat proti ustavení suveréna většinou

protestuje, jedná v rozporu se svou úmluvou, a tedy nespravedlivě. A ať členem kongregace je nebo není, ať o souhlas požádán byl nebo nebyl, musí se buď podříditi jejím nařízením, nebo setrvat ve stavu války, v němž se nacházel předtím, a v němž by mohl být kýmkoli zahuben, aniž by to bylo nespravedlivé.

Proti suverénním činům nejsou poddaní oprávněni protestovat žalobou

6. Za čtvrté, protože každý poddaný je tímto ustavením autorem všech činů a soudů ustaveného suveréna, vyplývá z toho, že ať suverén učiní cokoli, nemůže žádnému ze svých poddaných činit bezpráví a nesmí být žádným z nich viněn z nespravedlnosti. Kdo totiž něco učiní z moci autority někoho jiného, nečiní tím žádné bezpráví tomu, z jehož moci jedná. Tímto ustavením státu se však každý jednotlivec stává autorem všeho, co suverén činí. Proto ten, kdo si stěžuje na bezpráví ze strany svého suveréna, stěžuje si na něco, čeho je sám autorem, a může tedy vinit jen sama sebe. Ale sebe sama kvůli nějakému bezpráví vinit nemůže, protože je nemožné, aby se někdo dopouštěl bezpráví sám na sobě. Je pravda, že ti, kdo mají suverénní moc, se mohou dopustit nepravosti, nikoli však nespravedlnosti nebo bezpráví ve vlastním smyslu slova.

Cokoli suverén učiní, poddaný nemůže trestat

7. Za páté, z toho, co bylo naposled řečeno, vyplývá, že nikdo, kdo má suverénní moc, nemůže být svými poddanými popraven nebo jakkoli potrestán. Uvážíme-li totiž, že každý poddaný je autorem činů svého suveréna, pak by za činy, kterých se sám dopustil, trestal někoho jiného.

Suverén prosazuje to, co je nezbytné pro mír a obranu poddaných

8. A protože cílem tohoto ustavení je mír a obrana všech, a protože každý, kdo má právo na cíl, má právo také na prostředky, jež k němu vedou, patří k právu každého člověka nebo shromáždění majícího suverenitu posuzovat, co vede k míru a k obraně, jakož i to, co míru a obraně brání a co je narušuje. Jsou oprávněni činit vše, co je podle jejich mínění nutné k zachování míru a bezpečnosti, a to jak předem tím, že budou bránit domácím neshodám a nepřátelství zvnějšku, tak následně, kdy se o mír a bezpečnost přijde, aby se obojího znovu nabylo. A proto:

A posuzuje, které nauky jsou vhodné, aby se jim učilo

9. Za šesté, k suverenitě patří také posuzovat, které názory a nauky se míru přičiní a které k němu vedou, a tedy i při jakých příležitostech, jak dalece a kterým lidem se vůbec smí důvěřovat, hovoří-li se k shromážděnému lidu, a kdo má prověřovat učení všech knih před jejich uveřejněním. Činy lidí totiž vycházejí

z jejich názorů a dobré spravování lidského jednání, které má vést k míru a svornosti mezi lidmi, spočívá v dobrém spravování jejich názorů. A ačkoli se má ve věcech nauky hledět jen na pravdu, není na tom nic odpudivého, když se kvůli míru budou usměřňovat. Nauka, která odporuje míru, nemůže totiž být pravdivá, stejně jako mír a svornost nemohou odporovat zákonu přírody. Je pravda, že ve státech, v němž se nedbalostí nebo neobratností vladařů a učitelů občas obecně uznávají nesprávná učení, mohou být opačné pravdy vcelku nepřijemné. Avšak ani nejnáhlejší a nejdřsnější vpád nové pravdy nikdy nezruší mír, ale jen někdy vyvolá válku. Ti, jimž se vládne natolik nedbale, že se k obraně nebo k prosazení nějakého názoru odváží sáhnout ke zbraním, jsou totiž stále ještě ve válce a ze strachu jednoho před druhým nežijí v míru, nýbrž jen v příměří; žijí tedy jaksi neustále v předpolí bitvy. K právům toho, kdo má suverénní moc, proto patří být soudcem nebo ustanovovat soudce nad všemi názory a učením. Je to totiž nezbytné pro mír a zabrání se tím nsvornosti a občanské válce.

10. Za sedmé, suverenita je spojena s veškerou pravomocí stanovit pravidla, z nichž každý může poznat, ze kterých statků se smí těšit a co vůbec smí činit, aby ho nikdo z jeho spolupoddaných neobtěžoval. A tomu se říká *vlastnictví*. Před ustavením suverénní moci, jak již bylo ukázáno, měli totiž všichni právo na všechno; to však nutně vyvolávalo válku. Proto je toto vlastnictví, nezbytné pro mír a závislé na suverénní moci, projevem této moci, sloužícím k zachování veřejného míru. Tato pravidla vlastnictví (neboli pravidla o tom, *co je mé a co je tvé*) a pravidla o tom, co je na činech poddaných *dobré, špatné, zákonné a nezákonné*, jsou politickými zákony, to znamená zvláštními zákony každého státu, třebaže jméno politický zákon se nyní omezuje na staré občanské zákony města Říma, které bylo hlavním městem velké části světa a jehož zákony byly tehdy v ní politickými zákony.

11. Za osmé, suverenita je spojena také s právem soudního úřadu, to znamená projednávat a rozhodovat všechny spory, které mohou vyvstat, ať už se týkají politického nebo přirozeného zákona či skutků. Jestliže se totiž spory nerozhodnou, neexistuje pro poddaného ochrana před bezprávím ze strany jiného

Suverén má právo stanovit pravidla; každý poddaný tak může poznat, co jeho jest, stejně jako může poznat, že mu to žádný jiný poddaný nemůže odejmout, aniž by se dopustil nespravedlnosti

Má také právo soudit a rozhodovat spory

poddaného, zákony týkající se *mého* a *tvého* jsou zbytečné a každému, kdo přirozeně a nutně touží po sebezáchově, by zbylo jen právo chránit se svou vlastní silou; to je stav války a opak účelu, pro který byl každý stát ustaven.

A podle svého nejlepšího uvážení vést válku a uzavírat mír

12. Za deváté, suverenita je spojena s právem vést válku a uzavírat mír s jinými národy a státy. To znamená posuzovat, kdy je vedení války v zájmu veřejného dobra, jak velké síly je třeba za tímto účelem shromáždit, vyzbrojit a zaplatit a jak vybírat od poddaných daně na uhrazení nezbytných výdajů. Moc, kterou má být lid bráněn, spočívá totiž v jeho armádách a síla armády ve sjednocení její síly pod jedním velením. Toto velení má proto ustanovit suverén. Velení nad vojskem činí totiž toho, kdo toto velení má, suverénem i bez jakéhokoli jiného pověření. A proto ať již je velitelem armády jmenován kdokoli, ten, kdo má suverénní moc, je vždy generalissimem.

A právo vybírat si v míru a za války všechny rádce a služebníky

13. Za desáté je suverenita spjata s právem vybírat si všechny rádce, služebníky, úředníky a správce, a to jak v míru, tak za války. Uvážíme-li totiž, že suverénovi jsou jako úkol svěřeny obecný mír a obrana, rozumí se, že má také moc uplatňovat takové prostředky, které ke splnění tohoto úkolu pokládá za nejvhodnější.

A právo odměňovat a trestat, a to podle svého uvážení (pokud žádný předchozí zákon nestanovil

14. Za jedenácté, suverénovi je svěřena pravomoc odměňovat poddané bohatstvím nebo poctami, anebo postihovat tělesnými či peněžními tresty či potupou podle zákonů, které předtím sám vydal. Pokud takové zákony vydány nebyly, postupuje způsobem, který podle jeho soudu nejvíc lidí povzbudí k tomu, aby státu sloužili, či je odradí od toho, aby mu škodili.

míru) A má právo udílet pocty a ocenění

15. Uvážíme-li konečně, jak lidé od přírody sami sebe rádi oceňují, jakou úctu očekávají od jiných a jak málo si druhých cení, z čehož mezi nimi neustále vznikají soupeřivost, spory, frakce a posléze války, které vedou ke vzájemnému zničení a zmenšení sil proti společnému nepříteli, je nezbytné, aby existovaly zákony o poctách a o stupních veřejného ocenění lidí, kteří se zasloužili o stát nebo jsou s to se o něj zasloužit. A je také třeba, aby ten či onen měl pravomoc tyto zákony provádět. Bylo však již ukázáno, že se suverenitou není spjata jen velení nad veškerým vojskem neboli brannou mocí státu, ale i rozsuzování všech sporů. K právům suveréna proto patří také udílet

čestné tituly a stanovit, jaké místo v hierarchii důstojnosti má každý zaujmout a jaké projevy úcty si mají lidé při veřejných i soukromých setkáních navzájem prokazovat.

16. Toto jsou práva, která tvoří podstatu suverenity. Jsou to zároveň příkazy, z nichž lze poznat, který člověk nebo shromáždění lidí má suverénní moc, kde tato moc je a kde sídlí. Tato práva jsou totiž nepřenositelná a nedělitelná. Právo razit mince, právo disponovat majetkem a osobami nezletilých dědiců, předkupní právo na trhu a všechny jiné zákonné výsady může suverén na někoho přenést, a přesto mu zůstává zachována moc ochraňovat své poddané. Kdyby však na někoho přenesl velení nad vojskem, soudní úřad si podrží zbytečně, protože nebude s to zákony provádět. Kdyby se vzdal moci vybírat daně, je vojsko zbytečné; kdyby přestal usměrňovat různá učení, začali by se lidé ze strachu z duchů bouřit. A tak když uvažujeme o kterémkoli z uvedených práv, ihned nahlédneme, že zachování všech zbývajících nebude mít žádný vliv na udržení míru a spravedlnosti, tedy na naplnění účelu, kvůli němuž byly všechny státy ustaveny. O takovém rozdělení se praví: „Království vnitřně rozdělené nemůže obstát.“¹⁴ Nedojde-li totiž nejprve k němu, nemůže nikdy dojít ani k rozdělení na nepřátelské armády. Kdyby si většina Anglie nejprve neosvojila názor, že tyto pravomoci mají být rozděleny mezi krále, sněmovnu lordů a sněmovnu obecného lidu, lid by se nikdy nerozdělil a neupadl by do této občanské války zprvu mezi těmi, kdo se rozešli v politických otázkách, a následně mezi odpadlíky, kteří měli odlišný názor na náboženskou svobodu. To v tomto směru natolik poučilo lid o suverénových právech, že nyní je v Anglii jen málo těch, kdo nenahlízejí, že tato práva jsou nedělitelná. Budou za nedělitelná obecně uznávána tak dlouho, než se znovu vrátí mír a lidé zapomenou, jakými útrapami prošli – a déle jen tehdy, pokud se prostému lidu nedostane lepšího poučení než dosud.

17. A protože jsou to práva podstatná a neoddělitelná, nutně z toho plyne, že byť bylo některé z nich, ať jakoukoli formulací, zdánlivě přeneseno, je toto přenesení neplatné, pokud se suverén

Tato práva jsou nedělitelná

A nemohou žádným přenesením pomítnout,

¹⁴ Srv. *Mt* 12,25; *Mk* 3,24; *L* 11,17. – Pozn. překl.

aniž by to znamenalo přímé zřeknutí se suverénní moci

Moc a čest poddaných v přítomnosti suverénní moci zanikají

sám výslovně své suverénní moci nevzdal a příjemce ho už ne nazývá suverénem. I kdyby totiž přenesl vše, co přenést může, stále platí, že vrátíme-li mu suverenitu, vracíme tím vše, neboť to je s ní nedílně spjata.

18. Protože tato velká pravomoc je nedělitelná a je nedílně spjata se suverenitou, je málo důvodů pro mínění těch, kdo říkají, že suverénní králové, třebaže jsou *singulis majores*, a mají tedy větší moc než kterýkoli z jejich poddaných, jsou přece jenom *universis minores*, a mají tedy menší moc než všichni poddaní dohromady. Jestliže se totiž pod slovy „všichni dohromady“ nerozumí kolektiv jako jedna osoba, pak „všichni dohromady“ a „každý jednotlivě“ znamená jedno a totéž, a taková řeč je absurdní. Jestliže se však slovy „všichni dohromady“ rozumějí všichni jako jedna osoba, jejímž nositelem je suverén, pak je moc všech dohromady totožná s mocí suveréna, a i tento výraz je nesmyslný. Tuto absurdnost snadno nahlédnou, jde-li o suverenitu nějakého shromáždění lidí; v případě monarchie ji však nevidí, třebaže moc suverenity je táž, ať je svěřena komukoli.

19. A jak moc, tak i čest suveréna musí být větší než kohokoli z jeho poddaných nebo všech poddaných dohromady. Suverenita je totiž zdrojem cti. Důstojnost lordů, hrabat, vévodů a princů je jejím výtvorem. Jako jsou si v přítomnosti pánově všichni sluhové rovni a nepožívají žádné úcty, jsou si rovni také poddaní, je-li přítomen suverén. A třebaže někdy září jasněji, někdy méně jasně, jsou-li mu z dohledu, v jeho přítomnosti nezáří o nic víc než hvězdy v přítomnosti slunce.

Nic neškodí suverénní moci tolik, jako její nedostatek, a škoda vzniká z toho, že větší část se neochotně podřizuje části menší

20. Někdo však může namítnout, že postavení poddaných je velmi bídné, že jsou vydáni napospas choutkám a jiným nezřízeným vášním toho nebo těch, kdo mají ve svých rukou tak neomezenou moc. Ti, kdo pod nějakým panovníkem žijí, si obvykle myslí, že je to vada monarchie. Ti, kdo žijí pod demokratickou vládou nebo jiným suverénním shromážděním lidí, připisují všechny nepříjemnosti této formě státu, třebaže moc, dostačuje-li k jejich ochraně, je ve všech formách státu táž. Neberou v úvahu, že okolnosti, v nichž lidé žijí, se nikdy neobejdou bez té či oné nepříjemnosti, ale že i tu největší, která obecně může lidi v každé formě vlády postihnout, sotva pocítíme, srovnáme-

li ji s bídou a hrůznými utrpeními, která provázejí občanskou válku nebo nevázanost lidí bez pána, nepodřízených zákonům a donucovací moci, která by zadržovala jejich ruce před loupežemi a mstou. Neberou rovněž v úvahu, že ani ten největší tlak suverénních vladařů nepochází z rozkoše nebo zisku, kterého by se mohli nadít z poškození nebo oslabení svých poddaných, v jejichž celkové síle přece spočívá jejich vlastní síla a sláva, nýbrž z tvrdohlavosti samých poddaných, kteří jen neradi přispívají vlastní obraně, a své vladaře tak nutí vymáhat od nich v míru, co mohou, aby totiž za každé neočekávané situace nebo při náhlé potřebě měli po ruce prostředky jak svým nepřátelům čelit nebo z nich něco vytěžit. Všichni lidé jsou totiž od přírody vybaveni pozoruhodnými zvětšovacími skly, to jest svými vášněmi a sebeláskou, skrze něž se jim každá malá platba jeví jako pádný důvod ke stížnosti. Chybí jim však dalekohledy, totiž věda o morálce a politická věda, s jejichž pomocí by dohlédli strasti, které nad nimi visí a které bez těchto plateb nelze odvrátit.

XIX.

O různých druzích státu vzniklých ustavením a o nástupnictví suverénní moci

1. Rozdíl mezi státy spočívá v odlišnosti suveréna neboli osoby, která zastupuje všechny a každého jednotlivce z davu lidí. A protože suverenitu má buď jeden člověk, nebo shromáždění sestávající z víc než jednoho člověka, a protože právo stát se členem tohoto shromáždění má, nebo nemá každý člověk, ale jen určití lidé, kteří se odlišují od ostatních, je zřejmé, že existují jen tři druhy státu. Představitelem totiž nutně musí být buď jeden člověk, nebo víc lidí, a jestliže víc lidí, pak je to shromáždění všech, nebo některých. Je-li představitelem pouze jeden člověk, je tento stát MONARCHIÍ; je-li jím shromáždění všech, kteří se mohou scházet, je to DEMOKRACIE neboli lidový stát; jestliže shromáždění pozůstává jenom z některých, říká se tomuto státu ARISTOKRACIE. Jiný druh státu není možný, neboť veškerou

Jsou tři různé formy státu

suverénní moc (o níž jsem ukázal, že je nedělitelná) mohou mít jeden, víc anebo všichni.

Tyranie
a oligarchie
jsou jen různá
jména pro
monarchii
a aristokracii

2. V historických spisech a politických pojednáních se uvádějí ještě jiná jména vlád jako *tyranie* a *oligarchie*.¹⁵ To však nejsou jména jiných vládních forem, ale těchž, jenže neoblíbených. Ti, kdo jsou nespokojeni s *monarchií*, nazývají ji totiž *tyranií*, a ti, jimž se znelíbila *aristokracie*, nazývají ji *oligarchií*. Tak i ti, jimž *demokracie* působí hoře, nazývají ji *anarchií*, tedy bezvládním. Přesto se podle mne nikdo nedomnívá, že bezvládní je nějakým novým druhem vlády. Z téhož důvodu by se nikdo neměl domnívat, že táž vláda, je-li oblíbená, je jednoho druhu, a jiného druhu že je, když se lidem nelíbí nebo když je vladaři utiskují.

Podřízení
představitelů
jsou nebezpeční

3. Je zřejmé, že lidé, kteří jsou neomezeně svobodní, mohou svěřit pravomoc jednomu člověku, když se jim zlíbí, aby každého z nich zastupoval, stejně jako jakémukoli shromáždění jakýchkoli lidí. A mohou se tedy neomezeně podřídit panovníkovi stejně jako jinému představiteli, uznají-li to za správné. Proto tam, kde již jednou byla taková suverénní moc ustavena, nemůže žádný jiný představitel téhož lidu existovat, ledaže by byl ustaven k určitým zvláštním účelům, které vymezí suverén. Jinak by totiž bylo zapotřebí ustavit dva suverény a každý člověk by byl zastupován dvěma aktéry své osoby. Kdyby si tyto aktéři vzájemně oponovali, bylo by nutné tuto moc rozdělit; ta je však nedělitelná, chtějí-li lidé žít v míru. V rozporu s účelem, pro nějž byla každá suverénní moc ustavena, by se tím dav lidí také vrátil zpět do stavu války. A stejně jako je absurdní se domnívat, že suverénní shromáždění, které lid, nad nímž panuje, vybízí, aby k němu vyslal delegáty zmocněné k přednesení jeho rad nebo tužeb, by mělo za neomezené představitel lidu pokládat spíše tyto delegáty než sebe sama. Rovněž je absurdní totéž se domnívat i v monarchii. Nevím, jak se to stalo, že se na tuto tak zřejmou pravdu donedávna tak málo dbalo, i když ten, kdo má suverenitu na základě svého původu, byl v monarchii po šest set let všemi poddanými titulován veličenstvem a všichni ho bez jakýchkoli pochybností pokládali za svého krále, třebaže nikdy

¹⁵ Srv. např. Aristotelés, *Politika*, III,7,1279b5 nn. – Pozn. překl.

nebyl považován za jejich představitele. Toto jméno přešlo bez námitek jako titul na ty, kdo byli na jeho rozkaz vysíláni lidem, aby mu přednášeli jeho petice a aby mu, pokud jim to dovolil, radili. To necht' slouží jako výstraha těm, kdo jsou skutečnými a neomezenými představiteli svého lidu, aby, zamýšlejí-li zhosťit se úkolu jim svěřeného, lid poučili o povaze tohoto úřadu a o tom, s jakou pozorností budou při jakékoli příležitosti připouštět jiné obecné představitele.

4. Rozdíl mezi těmito třemi druhy státu nespočívá v odlišnosti moci, nýbrž v odlišné vhodnosti nebo způsobilosti pro mír a bezpečnost lidu. Za tímto účelem byly přece státy ustaveny. A srovnáme-li monarchii s oběma dalšími formami státu, můžeme konstatovat, že za prvé ten, kdo je nositelem osoby lidu nebo je členem onoho shromáždění, které ji nese, nese i svou přirozenou osobu. A i když se jako politická osoba pečlivě stará o veřejný zájem, dbá přece jen ještě pečlivěji nebo alespoň neméně pečlivě o své soukromé dobro a o dobro své rodiny, příbuzných a přátel. A když se veřejný zájem náhodou zkříží se soukromým, dává přednost soukromému, neboť vášně lidí jsou zpravidla mocnější než jejich rozum. Z toho plyne, že tam, kde jsou veřejný a soukromý zájem co nejtěsněji spjaty, je veřejný zájem nejrozvinutější. V monarchii je pak soukromý zájem **totžný** s veřejným. Bohatství, **moc** a **vážnost panovníka** **vyvěrají pouze** z bohatství, síly a **věhlasu jeho poddaných**. Žádný král totiž nemůže být ani bohatý, ani slavný, ani bezpečný, jsou-li jeho poddaní chudí, v opovržení kvůli nedostatku či nesvornosti nebo příliš slabí, aby mohli vést válku proti svým nepřátelům. Zato v demokracii nebo v aristokracii přispívá veřejná prosperita k soukromému bohatství chamtivého nebo ctižádnostivého člověka často méně než podlá rada, zrádné jednání nebo občanská válka.

5. Za druhé, panovník přijímá rady od kohokoli, kdykoli a kdekoli se mu zlíbí. Může tedy vyslechnout názory lidí, kteří o věci, o níž uvažuje, něco vědí, názory lidí různého postavení a vlastností, a to tak dlouho před zamýšleným jednáním a tak tajně, jak chce. Potřebuje-li však suverénní shromáždění nějakou radu, jsou přijímáni pouze ti, kdo jsou k tomu od počátku oprávněni. Bývají to většinou lidé, kteří se vyznají spíše v tom,

Srovnání
monarchie se
suverénními
shromážděními

jak se získává bohatství, než jak se získávají poznatky, a své rady musí předkládat v sáhodlouhých výkladech, které mohou lidi podněcovat k činům, a obvykle to také činí, avšak neřídí je při nich. *Chápání* není totiž nikdy plamenem vášní osviceno, nýbrž jen oslněno. Ve shromážděních není místo ani čas na to, aby se rada dala získat tajně, protože je zde příliš mnoho lidí.

6. Za třetí, rozhodnutí panovníka nepodléhají žádné jiné nestálosti než nestálosti lidské povahy. Naproti tomu ve shromážděních je kromě této přirozené nestálosti také nestálost daná počtem lidí. Nepřítomnost několika lidí, kteří by pevně stáli za jednou přijatým usnesením, ke které může dojít z bezstarostnosti, z nebalosti nebo kvůli osobním překážkám, nebo horlivé vystoupení několika lidí opačného mínění zvrátí totiž dnes vše, co bylo usneseno včera.

7. Za čtvrté, panovník nemůže ze závisti nebo kvůli nějakému zájmu sám se sebou nesouhlasit, shromáždění však ano, a to do té míry, že to může vyústit v občanskou válku.

8. Za páté, nevýhodou monarchie je i to, že každý poddaný může být mocí jediného člověka připraven o veškerý svůj majetek, chce-li panovník obohatit nějakého oblíbence či lichotníka. Připouštím, že je to velký a osudný nedostatek. Totéž se však může stejně dobře přihodit i tam, kde je suverénní moc v rukou shromáždění, neboť jeho moc je táž a rovněž ono podléhá špatným radám a dá se svést řečníky stejně jako panovník lichotníky. Nadto tím, že si jeho členové lichotí navzájem, slouží každý střídavě chamtivosti a ctižádosti druhého. A zatímco panovník má lichotníků jen málo a nikoho kromě svých vlastních příbuzných nepotřebuje prosazovat, členové shromáždění mají mnoho oblíbenců a jejich příbuzných je mnohem víc, než kolik jich má každý panovník. Kromě toho neexistuje ani jeden panovníkův oblíbenec, který by stejně dobře nemohl pomáhat svým přátelům jako škodit svým nepřítelům. Naproti tomu řečníci, to znamená oblíbenci suverénních shromáždění, mají sice velkou moc škodit, ale jen malou prospívat. K žalobě je totiž zapotřebí méně výmluvnosti (taková je již lidská povaha) než k obhajobě a spravedlnosti se podobá spíše odsouzení než osvobození.

9. Za šesté je nedostatkem monarchie, že suverenita může přejít na dítě nebo na někoho, kdo nedovede rozlišovat mezi

dobrem a zlem; tento nedostatek spočívá v tom, že výkon moci musí být v rukou jiného člověka nebo shromáždění lidí, kteří mají vládnout na základě jeho práva a jeho jménem jako poručníci a protektoři jeho osoby a pravomoci. Říci však, že je nevhodné vložit výkon suverénní moci do rukou jednoho člověka nebo shromáždění lidí, znamená říci, že všechny vlády jsou méně výhodné než zmatky a občanská válka. A proto všechno nebezpečí, které snad může hrozit, musí vycházet z rivality lidí, kteří se kvůli tak čestnému a váženému úřadu mohou stát soupeři. Aby bylo zřejmé, že tento nedostatek nevychází z vládní formy, které se říká monarchie, je třeba vzít v úvahu, že předchozí panovník jmenoval poručníka svého nezletilého nástupce buď výslovně v závěti, nebo mlčky tím, že se přidržel zvyku v takovém případě běžného. Pak nelze tento nedostatek připisovat monarchii, nýbrž ctižádosti a nespravedlnosti poddaných, které jsou stejné ve všech druzích vlády, kde lidé nejsou náležitě poučeni o svých povinnostech a o právech suverenity. Může se však také stát, že předešlý panovník nevydal vůbec žádné pokyny pro poručnictví. A pro tento případ se zákon přírody postaral o postačující pravidlo, že totiž poručnictví má připadnout tomu, kdo má od přírody největší zájem na zachování pravomoci nezletilého následníka a kdo by měl nejmenší prospěch z jeho smrti nebo ze ztráty jeho práv. Uvážíme-li totiž, že každý člověk přirozeně usiluje o svůj vlastní prospěch a o své povýšení, není to poručnictví, nýbrž zrada, předhodí-li se nezletilý následník moci těch, kdo jeho smrtí nebo poškozením mohou sami sebe povýšit. Provedou-li se proto dostatečná opatření, aby nedošlo k oprávněným sporům o vládu pod dítětem, nesmí se to připisovat monarchické formě vlády, nýbrž ctižádosti poddaných a tomu, že neznají své povinnosti, jestliže rivalita přeroste v porušení veřejného míru. Na druhé straně však neexistuje žádný velký stát, v němž je suverenita v rukou velkého shromáždění lidí, které by při poradách o míru a válce a při vydávání zákonů nebylo ve stejné situaci, jaká panuje tam, kde je vláda v rukou nezletilce. Neboť stejně jako dítěti schází schopnost posoudit, zda se má odchýlit od dané rady, a musí tudíž přijmout radu toho nebo těch, jimž je zavázáno, tak se nemůže ani shromáždění lidí odchýlit od rady většiny, ať už je dobrá nebo špatná. A stejně jako dítě potřebuje

k záchově své osoby a pravomoci poručníka nebo protektora, potřebuje i suverénní shromáždění ve velkých státech za všech velkých nebezpečí a nesnáží *custodes libertatis*, strážce svobody, to jest diktátory nebo ochránce své pravomoci, kteří jsou vlastně jen dočasnými panovníky, jimž byla na určitou dobu svěřena veškerá výkonná moc. Jakmile tato doba uplyne, jsou tohoto práva zbavováni častěji než nezletilí králové svými protektory, regenty či nějakými jinými poručníky.

Definice
monarchie
a ostatních
forem

10. Ačkoli existují, jak jsem nyní ukázal, pouze tři druhy suverenity, totiž monarchie, kde suverenitu má jeden člověk, demokracie, kde ji má obecné shromáždění poddaných, nebo aristokracie, kde je to shromáždění určitých osob, které byly jmenovány nebo se nějak jinak odlišují od ostatních, ten, kdo bude uvažovat o jednotlivých státech, které na světě byly a jsou, je možná tak snadno na tyto tři nezredukuje a spíše bude nakloněn se domnívat, že jsou i jiné formy státu, které vznikly jejich smíšením: například království, v nichž se králové volí a suverénní moc se jim svěřuje jen na určitou dobu, nebo království, v nichž je králova moc omezena. Nicméně většina myslitelů hovoří i zde o monarchiích. Podobně jestliže si lidový stát nebo stát, ve kterém vládne aristokracie, podrobí nějakou nepřátelskou zemi a vládne jí prostřednictvím místodržitele, zplnomocněnce nebo jiného vrchnostenského úředníka. Na první pohled se to bude možná jevit jako demokracie nebo aristokracie. Tak tomu však není. Zvolení králové totiž nejsou suverénní, nýbrž služebníky suverénnů, a stejně tak ani králové s omezenou vládní mocí nejsou suverénní, nýbrž služebníky těch, kdo tuto suverénní moc mají. Ani v oněch provinciích, které jsou podrobeny demokratické nebo aristokratické vládě nějakého jiného státu, se nevládne demokraticky nebo aristokraticky, nýbrž monarchicky.

11. A pokud jde, za prvé, o zvoleného krále, jehož moc je omezena na dobu jeho života, jak je tomu dnes na mnoha místech křesťanského světa, nebo jenom na určité roky či měsíce jako u římských diktátorů, potom ten, kdo má právo určit svého nástupce, není již králem voleným, nýbrž dědičným. Nemá-li však moc určit svého nástupce, pak tu existuje nějaký jiný známý člověk nebo shromáždění, kteří směřjí po jeho smrti zvolit nového krále; jinak totiž stát jeho smrtí zaniká, rozpadá se a vrací

se zpět do stavu války. Je-li známo, kdo má moc po jeho smrti suverenitu předat, je také známo, že ji měl již předtím. Neboť nikdo, smýšlí-li dobře, nemá právo dávat něco, co neměl právo mít a pro sebe podržet. Není-li však nikdo, kdo by mohl předat suverenitu po smrti toho, kdo byl jako první zvolen, pak má tento člověk moc, dokonce podle zákona přírody povinnost postarat se o určení svého nástupce, aby ti, kdo ho pověřili vládou, byli uchráněni návratu do bedných poměrů občanské války; po svém zvolení byl tedy neomezeným suverénem.

12. Za druhé, král, jehož moc je omezena, není nadřazen tomu nebo těm, kdo mají moc, aby ho omezovali, a ten, kdo není nadřazen, není nejvyšší, to znamená, že není suverénem. Suverenitu mělo tedy vždy to shromáždění, které mělo právo ho omezovat. Taková vláda tedy nebyla monarchií, nýbrž buď demokracií, nebo aristokracií jako ve starověku ve Spartě, kde král měl výsadu velet jejím vojskům, suverenitu však měli eforové.

13. Za třetí, třebaže římský lid spravoval například území Judeje prostřednictvím místodržícího, nebyla proto ještě Judea demokracií. Nebyla totiž spravována žádným shromážděním, do nějž by měl přístup každý její obyvatel. Nebyla ani aristokracií, neboť nebyla spravována shromážděním, do nějž by měl na základě volby přístup kdokoli. Judeu spravovala jedna osoba, která sice ve vztahu k římskému lidu představovala shromáždění lidu neboli demokracii, ale pro judský lid, který nebyl vůbec oprávněn se na vládě podílet, to byl představitel monarchie. Neboť tam, kde lidu vládne shromáždění zvolené z jeho vlastních řad, se taková vláda nazývá demokracií nebo aristokracií, vládne-li mu však shromáždění, které si nevybral, je to monarchie. V tomto případě však nevládne *jeden* člověk druhému, nýbrž jeden lid druhému.

14. Protože látka je smrtelná, a tak neumírají jen panovníci, ale také celá shromáždění, je v každé z těchto forem vlády pro zachování míru mezi lidmi nezbytné, aby pro umělého člověka byla stanovena pravidla, stejně, jako pro umělou věčnost života. Bez nich by se lidé, jimž vládne shromáždění, vraceli v každé generaci do stavu války; ti, jimž vládne jeden člověk, by se do něj vraceli, jakmile jejich vladař zemře. Této umělé věčnosti lidé říkají *právo nástupnictví*.

O právu
nástupnictví

15. Neexistuje žádná dokonalá forma vlády, kde by rozhodování o nástupnictví neměl v rukou současný suverén. Je-li to totiž v pravomoci nějakého jiného jedince nebo soukromého shromáždění, je to i v rukou poddaného, a suverén může tohoto práva užít podle své libosti; je to tudíž on, kdo má toto právo. A nemá-li je žádný jednotlivec, ale je-li přenecháno nové volbě, stát se rozpadá a toto právo získává ten, kdo se jej může zmocnit, v rozporu se záměrem těch, kdo stát ustavili k zajištění trvalé, nikoli dočasné bezpečnosti.

16. V demokracii může celé shromáždění přestat existovat jen tehdy, přestane-li existovat množství lidí, jemuž má být vládnuto. A proto tedy nejsou otázky týkající se práva nástupnictví v této formě vlády vůbec na místě.

17. Zemře-li v aristokracii kterýkoli člen shromáždění, je zvolení jiného na jeho místo záležitostí tohoto shromáždění jakožto suveréna. Přísluší mu také právo volit všechny rádce a správce. Neboť to, co činí představitel jako aktér, činí každý jednotlivý poddaný jako autor. Suverénní shromáždění může sice pravomoc volit do něj nové osoby, které by je doplnily, přenést na jiné, ale přesto se volba vždy děje na základě jeho pravomoci; touto pravomocí mohou být tyto osoby také odvolány, bude-li si to veřejnost žádat.

18. Největší potíže týkající se práva nástupnictví jsou v monarchii, a to proto, že není na první pohled zřejmé, kdo má jmenovat následníka, a rovněž není namnoze jasné, koho panovník jmenoval. V obou těchto případech je totiž zapotřebí přesnějšího rozvažování, než na jaké jsou lidé zvyklí. Pokud jde o otázku, kdo má jmenovat nástupce panovníka, jenž má suverénní moc, tzn. kdo je oprávněn rozhodnout o dědickém právu (neboť zvolení králové a zvolení princové nemají suverénní moc ve svém vlastnictví, ale pouze ji užívají), musíme vzít v úvahu, že buď ten, kdo ji má v držbě, má právo rozhodnout o nástupnictví, nebo že se jinak toto právo opět rozpustí v davu lidí. Po smrti toho, kdo měl suverénní moc ve svém vlastnictví, zůstane totiž dav bez jakéhokoli suveréna, to znamená bez představitele, kolem něhož by se mohl sjednotit a který by byl vůbec schopen jakékoli činnosti. A proto lidé nejsou ani s to jakéhokoli nového panovníka zvolit, neboť každý má stejné právo podřídit se tomu, o němž se

Současný panovník má právo rozhodovat o nástupnictví

domnívá, že ho nejlépe dokáže chránit, anebo může-li, chrání se sám vlastním mečem. To je však návrat do zmatků a stavu války každého proti každému a odporuje to účelu, k němuž byla monarchie původně ustavena. Je proto zřejmé, že zřízením monarchie se právo rozhodnout o nástupci vždy ponechává soudnosti a vůli současného držitele moci.

19. A pokud jde o otázku, která se někdy může vynořit, koho že vlastně panovník, tj. držitel moci, za svého nástupce a dědice své moci určil, je zodpovězena buď jeho výslovným prohlášením či závětí, nebo nějakými jinými postačujícími, mlčky danými znameními.

20. Výslovným prohlášením nebo závětí je nástupnictví stanoveno tehdy, jestliže se tak stalo za jeho života *viva voce*, nebo písemně, jak to činili první římsí císařové, když prohlašovali, kdo má být jejich dědicem. Slovo dědic samo o sobě nezahrnuje jen děti či nejbližší příbuzné, ale každého, o kom někdo nějak prohlásí, že si přeje, aby na něj přešlo to, co má. Jestliže tedy panovník výslovně prohlásí slovy nebo písemně, že někdo bude jeho dědicem, pak tento člověk ihned po jeho smrti nabývá práva být panovníkem.

21. Kde však chybí závět' a výslovné prohlášení, musí se vzít v úvahu jiné přirozené známky vůle. Jednou z nich je zvyk. A kde je zvykem, že bez omezení nastoupí nejbližší příbuzný, tam má také právo nástupnictví. Kdyby totiž vůle toho, kdo předtím toto právo držby měl, byla jiná, mohl to snadno za svého života prohlásit. Rovněž tam, kde bývá zvykem, že nastupuje nejbližší mužský příbuzný, má z téhož důvodu právo nástupnictví právě on. A stejně je tomu tam, kde se připouští i nástupnictví žen. Jestliže totiž někdo může jakoukoli zvyklost slovy změnit, ale neučiní tak, je to přirozená známka, že si přál, aby zvyk byl zachován.

22. Kde však nepředcházela ani zvyk, ani nebyla závět', je věci třeba rozumět takto: za prvé je panovníkovou vůlí, aby se zachovala monarchie, protože tuto formu vlády sám schválil. Za druhé, jeho vlastnímu dítěti, mužského či ženského pohlaví, se má dát přednost před kýmkoli jiným, neboť se předpokládá, že lidé jsou přirozeně nakloněni spíše tomu, aby prosazovali své vlastní děti než děti jiných a ze svých vlastních spíše děti mužského než

Nástupnictví stanovené výslovným prohlášením

Nebo bez změny zvyklostí

Nebo na základě předpokládané přirozené náklonnosti

ženského pohlaví, protože muži jsou k namáhavé a nebezpečné práci přirozeně způsobilější než ženy. Za třetí, nemá-li panovník vlastní potomstvo, přeje si spíše bratra než cizího člověka a vždy pokrevně bližšího než vzdálenějšího příbuzného, protože se vždy předpokládá, že bližší příbuzný je ve větší oblibě. A je zřejmé, že člověk vždy zase získává největší vážnost z velikosti svých nejbližších příbuzných.

Předat
nástupnictví
králi jiného
národa není
nezákonné

23. Může-li však panovník právoplatně rozhodnout o nástupnictví slovy smlouvy nebo závěti, mohou lidé namítnout, že je to velký nedostatek, neboť panovník může své právo vládnout prodat nebo přenechat nějakému cizinci. Cizinci, to jest lidé, kteří nejsou zvyklí žít pod touž vládou ani nemluví tímž jazykem, se totiž obvykle vzájemně podceňují; to může vést k útisku jeho poddaných, což je opravdu velký nedostatek. To však nutně neplyne z poddanství nějakému cizinci, nýbrž z neobratnosti vladařů, kteří neznají správná pravidla politiky. Proto se Římané snažili, když si podrobili mnoho národů, předejít všechny stížnosti, aby učinili svou vládu stravitelnou, a pokud to považovali za nezbytné, udělovali někdy celým národům, někdy vůdcům podmaněných národů nejen výsady, ale také římská jména, mnohé z nich přijali do senátu a svěřili jim vysoké úřady, a to i v samotném Římě. O totéž usiloval i náš nejmoudřejší král Jakub, když se snažil sjednotit obě své říše – Anglii a Skotsko. Kdyby býval tohoto cíle dosáhl, s největší pravděpodobností by zabránil občanské válce, která dnes obě království sužuje. Lidu se tudíž neděje žádné bezpráví, jestliže panovník rozhoduje o svém nástupci podle své vůle, třebaže zatím se to pro chyby mnoha vladařů ukázalo jako nevýhodné. Pro zákonnost tohoto postupu svědčí i to, že každá nesnáze vzniklá z toho, že se království svěří cizinci, může vzniknout i tehdy, ožení-li se panovník s cizinkou, neboť pak může právo nástupnictví přejít na ni. To však všichni považují za zákonné.

XX.

O panství paternalistickém a despotickeém

1. Stát vzniklý *nabytím* je stát, v němž byla suverénní moc získána násilím. Násilím je získána tehdy, když lidé buď jednotlivě, nebo mnozí dohromady, většinou hlasů ze strachu před smrtí nebo nevolnictvím autorizují všechna jednání toho člověka nebo shromáždění těch lidí, kteří mají v moci jejich životy a svobodu.

Stát vzniklý
nabytím

2. Tento druh panství nebo suverenity se od suverenity vzniklé ustavením odlišuje pouze tím, že lidé, kteří vybírají svého suveréna, činí tak ze vzájemného strachu, a nikoli ze strachu z toho, jehož ustavují. Sami se zde však podrobují člověku, jehož se bojí. V obou případech tak činí ze strachu; toho by si měli být vědomi ti, kdo pokládají za neplatné všechny úmluvy, jež byly uzavřeny ze strachu před smrtí nebo násilím. Kdyby tomu tak bylo, nikdo by v žádném státě nemohl být zavázán k poslušnosti. Je tomu však tak, že ve státě jednou ustaveném nebo nabytém nejsou sliby učiněné ze strachu před smrtí nebo násilím ani úmluvami, ani nezavazují, odporuje-li obsah slibu zákonům. Důvod však netkví v tom, že úmluva byla uzavřena ze strachu, ale že ten, kdo slibuje, neměl na slibovanou věc právo. I kdyby tak právoplatně jednat mohl, ale nejedná, pak ho nezprošťuje nikoli neplatnost úmluvy, ale suverénovo rozhodnutí. Jinak je však porušení smlouvy protiprávní vždy, když se něco právoplatně slíbilo. Jestliže však suverén, jenž je aktér, někoho ze slibu vyváže, pak je ho zproštěn prostřednictvím toho, kdo si na něm slib vynutil, jako by sám byl autorem tohoto zproštění.

Čím se takový
stát odlišuje od
státu vzniklého
ustavením

3. Avšak práva a důsledky suverenity jsou v obou případech stejné. Moc suveréna nemůže být bez jeho souhlasu převedena na někoho jiného; nemůže ji pozbyt, žádný z jeho poddaných ho nemůže vinit z bezpráví, nemůže být ani poddanými trestán. Suverén posuzuje, co je pro zachování míru nezbytné; posuzuje přípustnost různých učení; je jediným zákonodárcem a nejvyšším soudcem. Rozhoduje, kdy je vhodný čas a důvod k válce i k míru. Má právo jmenovat úředníky, rádce, velitele a všechny ostatní správce a služebníky, udílet odměny a tresty, čestné tituly a vyznamenání. Důvody jsou v tomto případě stejné jako ty,

Práva
suverenity jsou
v obou státech
stejná

kteří, pokud jde o tato práva, byly uvedeny v předchozí kapitole a mají i stejné důsledky jako u suverenity vzniklé ustavením.

Jak bylo získáno paternalistické panství. Nikoli zrozením, ale smlouvou

4. Panství se nabývá dvojnásobem: zplazením, nebo dobytím. Právo panovat v důsledku zplazení má rodič nad svými dětmi a nazývá se PATERNALISTICKÉ. Neodvozuje se ani tak z plazení, jako by rodiče měli panství nad svým dítětem, protože je zplodili, nýbrž ze souhlasu dítěte, projeveného buď výslovně, nebo jiným dostačujícím způsobem. Pokud jde totiž o plazení, určil Bůh muži pomocníci a vždy existují dva lidé, kteří jsou rodiči rovným dílem. Panství nad dítětem by proto mělo příslušet oběma stejně a dítě by mělo být oběma stejně podřízeno. To je však nemožné, protože nikdo nemůže sloužit dvěma pánům. Ti, kdo přisoudili panování pouze muži, protože je přednějšího pohlaví, se přepočítali.¹⁶ Mezi mužem a ženou není totiž vždy takový rozdíl v síle a prozíravosti, aby se mohlo bez války rozhodnout, komu toto právo patří. Ve státech je tento spor rozhodnut politickým zákonem a většinou (nikoli však vždy) je rozhodnutí ve prospěch otce, protože státy byly ve většině případů zřízeny otci rodin, nikoli jejich matkami. Nyní jde však o otázku čistě přirozeného stavu, kde se nepředpokládají žádné zákony o manželství ani žádné zákony o výchově dětí, nýbrž jen zákon přírody a přirozená náhylnost pohlaví k sobě navzájem a k dětem. V tomto stavu čistě přirozenosti se rodiče mezi sebou o panství nad dětmi buď dohodnou smlouvou, nebo se o něm nedohodnou vůbec. Jestliže se dohodnou, přechází právo na druhého rodiče podle smlouvy. Z dějin víme, že Amazonky se smlouvou dohodly s muži sousedních zemí, s nimiž se stýkaly kvůli potomstvu, že budou vždy vracet mužské potomky, ale ženy že zůstanou s nimi: panství nad dívkami bylo tudíž záležitostí matek.

Nebo výchovou

5. Neexistuje-li žádná smlouva, podržuje si panství matka. V čistě přirozeném stavu, kde žádné zákony o manželství neexistují, nelze totiž vědět, kdo je otcem, pokud to matka neuvede; právo panovat nad dítětem proto závisí na její vůli, a podržuje si je tedy ona. Uvážíme-li dále, že dítě je nejdříve v moci matky, může je matka buď živit, nebo odložit. Jestliže je živí, pak dítě

¹⁶ Srv. Aristotelés, *Politika*, I, 12, 1259a37 nn. – Pozn. překl.

vděčí za svůj život matce, a je tudíž povinno poslouchat spíše ji než kohokoli jiného; panství nad ním tedy přísluší jí. Ale jestliže je odloží a někdo jiný je nalezne a živí, přísluší panství nad dítětem tomu, kdo je živí. Dítě je totiž povinno poslouchat toho, kdo je udržuje při životě, jelikož zachování života je cílem, kvůli němuž se někdo stává poddaným jiného. Předpokládá se proto, že každý slibuje poslušnost tomu, kdo má moc, aby ho zachránil, nebo zničil.

6. Je-li matka podřízena otci, je dítě v moci otce; a je-li otec podřízen matce (jako když se suverénní královna provdá za jednoho ze svých poddaných), je dítě podřízeno matce, protože té je poddán i otec.

Nebo díky předchozí podřízenosti jednoho z rodičů druhému

7. Mají-li dítě muž a žena, kteří jsou panovníky dvou různých království, a dohodnou-li se ve smlouvě, kdo bude mít panství nad dítětem, pak přechází právo panství smlouvou. Jestliže se ve smlouvě nedohodnou, řídí se panství bydlištěm dítěte. Suverén každé země je totiž pánem nad všemi, kdo v ní bydlí.

8. Kdo je pánem nad dítětem, je také pánem nad dětmi dítěte a nad dětmi těchto dětí. Neboť kdo je pánem nad člověkem, je pánem nad vším, co je jeho. Bez toho by panství bylo jen holým právem bez jakéhokoli účinku.

9. Pokud jde o paternalistické panství, přechází nástupnictví stejně jako v monarchii; o tom jsem již dostatečně pohovořil v předchozí kapitole.

Právo nástupnictví se řídí pravidly práva držby. Jak vzniká despotické panství

10. Panství nabyté výbojem nebo vítězstvím ve válce nazývají někteří myslitelé DESPOTICKÝM podle řeckého δεσπότης, což znamená *pán* nebo *majitel*. Je to panství, které vykonává pán nad svým sluhou. A toto panství pak získává vítěz, jestliže poražení, aby unikli hrozbě zabití, se buď výslovně, nebo jinými dostatečnými známkami své vůle dohodli, že budou-li ušetřeni a podrží si tělesnou svobodu, může vítěz podle své libosti z vítězství těžit. Teprve po uzavření takové úmluvy se poražený stává SLUHOU, nikoli však dřívě, neboť pod slovem *servant* (ať již je odvozeno od slova *servire*, sloužit, nebo od slova *servare*, zachovávat, což přenechávám k rozhodnutí gramatikům) se nerozumí zajatec, který je držen ve vězení nebo v okovech, dokud jeho vlastník, který ho zajal nebo koupil od toho, kdo ho zajal, nezváží, co s ním učiní; takoví lidé – obvykle se jim říká

otroci – totiž nemají vůbec žádné závazky, ale smějí po právu rozbít své okovy a utéci z vězení, usmrtit svého pána nebo ho odvléci. Avšak zajatci, jemuž byla dána osobní svoboda za slib, že ani neuteče, ani svému pánu neublíží, jeho pán důvěřuje.

Despotické
panství
nevzniká
vítězstvím,
ale souhlasem
poraženého

11. Právo panovat nad poraženým tedy není dáno vítězstvím, nýbrž jeho vlastní úmluvou. Nezavazuje ho ani to, že byl podroben, to znamená, že byl bit, zajat, odvláčen nebo zahrán na útěk, nýbrž to, že přijde a vítězi se podrobí. Jestliže se však nepříteli vzdal, je vítěz, aniž mu slíbil život, zavázán ho ušetřit za to, že se bezpodmínečně podrobil. Vítěze to nezavazuje déle, než podle vlastního uvážení uzná za vhodné.

12. A když lidé (jak se dnes říká) prosí o *milost* (což Řekové nazývali *ζωγρία*, *brát zaživa*), chtějí uniknout momentálnímu běsnění vítěze tím, že se podrobí a za svůj život poskytnou výkupné nebo službu. A proto tomu, kdo dostal milost, nebyl ještě darován život; jeho zachování je ponecháno k dalšímu uvážení. Nepodrobuje se totiž s podmínkou, že bude ponechán naživu, nýbrž bezpodmínečně. Jeho život je zabezpečen až poté, co ho vítěz obdání osobní svobodou a on mu začne sloužit. Otroci, kteří pracují ve věznicích nebo v okovech, totiž nepracují z povinnosti, nýbrž aby se vyhnuli ukrutnostem svých dozorců.

13. Pán sluhu je i pánem všeho, co sluha má. Může to také užívat, to znamená, že může užívat jeho majetek, práci, sluhu a jeho potomky, a to tak často, jak uzná za vhodné. Sluha si totiž zachovává život tím, že se úmluvou zaváže k poslušnosti vůči svému pánovi, to jest že uzná a autorizuje vše, co jeho pán učiní. Odmítne-li však a pán ho zabije nebo uvrhne v pouta nebo ho jakkoli jinak za jeho neposlušnost potrestá, je sám sluha tím, kdo toto potrestání způsobil, a svého pána nemůže žalovat, že mu učinil bezpráví.

14. Zkrátka, práva a důsledky *paternalistického* a *despotického* panství jsou úplně stejná jako práva a důsledky suverenity vzniklé ustavením, a to z týchž důvodů, které byly uvedeny v předchozí kapitole.¹⁷ Kdyby tedy někdo, kdo je panovníkem různých národů, přičemž u jednoho by měl suverenitu vznik-

¹⁷ Jde o kapitolu XVIII, a nikoli XIX, jak Hobbes udává. – Pozn. překl.

lou ustavením z vůle shromážděného lidu, a u jiného vzniklou výbojem – to jest tím, že každý člověk se podrobí jednotlivě, aby unikl smrti nebo okovům –, žádal od jednoho národa víc než na základě výboje od druhého a odůvodňoval to tím, že jde o národ podmaněný, jednal by z neznalosti práv suverenity. Suverén totiž vládne nad oběma stejně neomezeně, neboť jinak nemá vůbec žádnou suverenitu a každý, je-li toho schopen, se může sám po právu chránit svým vlastním mečem. To je ovšem stav války.

15. Z toho je zjevné, že velká rodina, není-li částí nějakého státu, je sama o sobě – pokud jde o právo suverenity – malou monarchií, ať již se taková rodina skládá z muže a jeho dětí nebo z muže a jeho sluhů anebo z muže, jeho dětí a sluhů dohromady. Otec nebo pán je zde suverénem. Přesto však rodina není přísně vzato státem (*commonwealth*), není-li díky počtu svých členů nebo jiným příznivým okolnostem natolik mocná, že ji nelze bez rizika války podrobit. Tam, kde je počet lidí příliš malý, aby se mohli společně uhájit sami, smí totiž každý v čase ohrožení užívat svůj vlastní rozum, aby si, jak sám uzná za nejlepší, zachoval život buď útekem, nebo tím, že se nepříteli podrobí. Právě tak může velmi malý oddíl vojáků překvapený armádou složit zbraně a prosit o milost, nebo spíše utéci než se chopit meče. A tolik snad o tom, co jsem úvahou nebo dedukcí zjistil o právu suverenity z přirozenosti, potřeby a záměrů lidí při zřizování státu a podřizování se panovníkům nebo shromážděním dostatečně mocným, aby je ochraňovali.

16. Uvažme nyní, co o tom učí Písmo. Mojžíšovi řekli synové Izraele: „Mluv s námi ty a budeme poslouchat. Bůh ať s námi nemluví, abychom nezemřeli.“ (*Ex 20,19*) To je neomezená poslušnost Mojžíšovi. Pokud jde o práva králů, Bůh sám řekl Samuelovými ústy: „Toto bude právo krále, který nad vámi bude kralovat: Vezme vám syny a zařadí je ke svému vozatajstvu a jezdecktvu, aby běhali před jeho vozem (...), a další shromáždí, aby pro něho obstarávali (...) sklizeň, a další, aby pro něho zhotovovali válečnou výzbroj a výstroj jeho vozů. Také dcery vám vezme za mastičkářky, kuchařky a pekařky. Vezme vám nejlepší pole, vinice a olivové háje a dá je svým sluhům. Z vašich výmlatů a vinic bude vybírat desátky a bude je dávat svým

Rozdíl mezi
rodinou
a královstvím

Práva
panovníka
z Písma

dvořanům a svým ostatním sluhům. Vezme vám sluhy a služby a nejlepší jinochy a osly, aby pro něho pracovali. Bude vybírat desátky z vašich stád, a stanete se jeho sluhy.“ (IS 8, 11–17) To je neomezená moc, shrnutá v posledních slovech: „a stanete se jeho sluhy“. Dále, když lid uslyšel, jakou moc má jejich král, přesto s tím souhlasil a řekl toto: „I my chceme být jako všechny ostatní národy. Náš král nás bude soudit a bude před námi vycházet a povede naše boje.“ (IS 8, 20) Zde je potvrzeno právo suveréna nad vojskem a veškerým soudnictvím. Je v tom také obsažena taková neomezená moc, jakou jen jeden člověk může přenést na jiného. Dále, modlitba krále Šalamouna k Bohu zněla takto: „Kéž bys tedy dal svému sluhovi pochopení, aby mohl soudit tvůj lid a dovedl rozlišovat mezi dobrem a zlem.“ (IKr 3,9) Suverénovi tedy přísluší právo *soudit* a předpisovat pravidla pro *rozlišování mezi dobrem a zlem*. Těmito pravidly jsou zákony, a proto má suverén také zákonodárnou moc. Saul usiloval o Davidův život, ale když bylo v jeho moci zabít Saula a jeho sluhové to chtěli učinit, David jim to zakázal slovy: „Chraň mě Hospodin, abych se dopustil něčeho takového na svém pánu, na Hospodinově pomazaném.“ (IS 24,7) O poslušnosti sluhů říká sv. Pavel: „Sluhové, poslouchajte ve všem své (...) pány“ (Ko 3,22) a „Děti, poslouchajte ve všem své rodiče“ (Ko 3,20). Tím se míní naprostá poslušnost těch, kdo jsou podřízeni paternalistickému nebo despotickému panství. Dále praví Ježíš: „Na stoličce Mojžíšově zasedli zákoníci a farizeové. Proto číňte a zachovávejte všechno, co vám řeknou.“ (Mt 23,2–3) Je to opět naprostá poslušnost. A sv. Pavel řekl: „Připomínej bratřím, ať jsou podřízeni vladařům a těm, kdo mají moc, a ať je poslouchají.“ (Tt 3,1) I tato poslušnost je naprostá. A konečně, náš Spasitel sám uznává, že by lidé měli platit daně, jak je ukládají králové, když říká: „Odevzdávejte tedy císaři, co je císařovo“ (Mt 22,21) a sám je platil. A že královo slovo stačí, je-li třeba kterémukoli poddanému něco vzít, a že král o této potřebě rozhoduje, řekl sám náš Spasitel, neboť jako židovský král přikázal svým učedníkům vzít oslici a oslátko, aby ho nesli do Jeruzaléma: „Jděte do vesnice, která je před vámi, a hned naleznete přivázanou oslici a s ní oslátko. Odvažte je a přiveďte ke mně. A kdyby vám někdo něco říkal, odpovězte: ‚Pán je potřebuje.‘ A ten člověk je hned pošle.“ (Mt 21,22–23) Nebudou

se ptát, zda je tato nutnost dostatečným důvodem, ani zda on sám o této nutnosti rozhoduje, ale podrobí se pánově vůli.

17. K těmto místům můžeme ještě dodat tento verš: „a budete jako Bůh znát dobré i zlé“ (Gn 3,5), a právě tak verš 11: „Kdo ti pověděl, že jsi nahý? Nejedl jsi z toho stromu, z něhož jsem ti zakázal jíst?“ Neboť pod jménem plodu ze stromu poznání bylo jako zkouška Adamovy *poslušnosti* zapovězeno *poznání* neboli *rozlišování dobra a zla*. *Ďábel* však podnítil *ctižádost* ženy, které se ty plody již zdály krásné, a řekl jí, že okusí-li je, budou jako bohové vědět, co je *dobré* a co *zlé*. Když pak oba pojedli, skutečně na sebe vzali Boží úřad, totiž *rozlišování dobra a zla*, nezískali však žádnou novou schopnost, aby je dokázali rozlišovat správně. A jestliže se praví, že pojedli, a poté uviděli svou nahotu, nikdo zatím toto místo nevykládal tak, jako kdyby dříve byli slepí a neviděli svou vlastní kůži. Smysl je jasný: teprve tehdy poprvé usoudili, že jejich nahota (v níž je Bůh podle své vůle stvořil) je neslušná; a svým studem mlčky kritizovali samého Boha. A na to Bůh pravil: „Nejedl jsi...“ atd., jako kdyby chtěl říci: „Ty, který jsi mi povinen poslušností, opovažuješ se posuzovat má přikázání?“ Tím je jasně, třebaže alegoricky naznačeno, že přikázání těch, kdo mají právo přikazovat, nesmějí jejich poddaní ani přehlížet, ani zpochybňovat.

18. Z rozumu i z Písma tudíž – podle toho, jak to chápu – jasně plyne, že suverénní moc, ať již je svěřena jednomu člověku jako v monarchii nebo jednomu shromáždění lidí jako v lidových státech nebo v aristokraciích, je tak velká, jak si jen lidé dokážou představit. A ačkoli si lidé mohou myslet, že tato neomezená moc má mnoho neblahých důsledků, tam kde taková moc chybí, jsou důsledky mnohem horší, totiž neustálý boj každého člověka proti svému sousedovi. Situace člověka na tomto světě nebude nikdy bez nesnází, v žádném státě však nemohou vyvstat tak velké nesnáže, jako jsou ty, které povstávají z neposlušnosti poddaných a z porušení oněch úmluv, na nichž je existence státu založena. A kdo se domnívá, že suverénní moc je příliš velká, se bude snažit ji zmenšit; sám se však musí podřídit moci, která ji může omezit, to znamená větší moci.

19. Nejzávažnější námitkou je námitka z praxe; je to otázka, kde a kdy poddaní takovou moc uznali. Na tu však lze odpovědět

Suverénní moc by měla být ve všech státech absolutní

protiotázkou: Kdy a kde bylo po dlouhou dobu nějaké království ušetřeno vzpoury a občanské války? U národů, jejichž státy trvaly dlouho a byly zničeny pouze vnějšími válkami, poddaní nikdy suverénní moc nezpochybnili. Ale ať je tomu jakkoli, argumentace z praxe lidí, kteří nešli až k jádru věci, nepromysleli do hloubky příčiny a podstatu států a denně snášejí utrpení, jež z této neznalosti povstávají, je lichá. I kdyby totiž lidé kdekoli na světě mohli zakládat své domy na písku, nedalo by se z toho ještě vyvozovat, že by to tak být mělo. Dovednost vytvářet a udržovat státy se zakládá na určitých pravidlech, jako je tomu v aritmetice a geometrii, a není dána jen praxí (jako tenis). Ani chudí lidé, kteří žádný volný čas nemají, ani lidé, kteří tento volný čas měli, neprojevíli však dosud ani zvědavost, ani neměli metodu jak tato pravidla odhalit.

XXI.

O svobodě poddaných

Co je svoboda

1. SVOBODA (*liberty*) neboli VOLNOST (*freedom*) znamená vlastně nepřítomnost odporu, přičemž odporem míním vnější překážky pohybu; lze ji vztahovat právě tak na tvory nerozumné a neživé, jako na tvory rozumné. Neboť nic, co je tak svázáno a obepnuto, že se může pohybovat jen v určitém prostoru, který je dán odporem nějakého vnějšího tělesa, nemá – jak říkáme – žádnou volnost pohybu. Právě tak zpravidla říkáme, že živí tvorové, jsou-li uvězněni nebo omezeni zdmi či řetězy, a voda, kterou zadržují břehy nebo nádoby a která by se jinak sama roztekla do většího prostoru, nemají volnost se pohybovat tak, jak by se bez těchto vnějších překážek pohybovali. Spočívá-li však překážka pohybu v povaze věci samé, pak zpravidla neříkáme, že nemá volnost, ale že nemá sílu se pohybovat: jako například kámen, nachází-li se v klidu, nebo člověk, upoutává-li ho na lůžko nemoc.

Co je to být volný a svobodný

2. A podle tohoto příslušného a obecně přijímaného významu slova je SVOBODNÝM ČLOVĚKEM *ten, komu není bráněno činit, co chce s věcmi, na které svou silou nebo důvtipem stačí*. Vztahují-li se však slova *volný* a *svoboda* na něco jiného než

na *tělesa*, jsou zneužívána, neboť to, co nepodléhá pohybu, nepodléhá překážkám; proto když se například říká, že cesta je volná, neznámá to svobodu cesty, ale svobodu těch, kdo po ní jdou, aniž by se museli zastavit. A když říkáme, že dar je (dobro)volný, pak se tím nemíní svoboda daru, nýbrž to, že dárci, když jej dával, nebyl vázán žádným zákonem či úmluvou. A proto když *mluvíme volně*, není to svoboda hlasu nebo výslovnosti, ale svoboda člověka, kterého žádný zákon nezavazoval mluvit jinak, než mluvil. A konečně, z užití slova „svobodná vůle“ nelze vyvozovat žádnou svobodu vůle, touhy nebo sklonu, nýbrž svobodu člověka, která tkví v tom, že nenachází žádnou překážku činit, co chce, po čem touží nebo k čemu má sklon.

3. Strach lze sladit se svobodou; když například někdo hodí své zboží do moře ze *strachu*, že by se loď potopila, dělá to nicméně velmi ochotně a chce-li, může to odmítnout učinit. Je to tedy jednání někoho, kdo je *svobodný*. Někdy někdo platí svůj dluh jen ze *strachu*, že půjde do vězení; protože mu nikdo nebránil, aby tak učinil, bylo to jednání *svobodného* člověka. Obecně platí, že vše, co ve státech lidé činí ze *strachu* před zákonem, mohli *svobodně* nečinit.

Strach a svoboda si neodporují

4. *Svobodu* lze sladit s *nutností*, a to jak v případě vody, která nejen může, ale i musí protékat kanálem, tak i v případě činností, které lidé konají dobrovolně. Tyto činnosti jsou výsledkem *svobody*, protože vycházejí z jejich vůle, ale přesto se dějí z *nutnosti*, protože každý čin lidské vůle, každá touha a sklon vychází z nějaké příčiny, ta z jiné příčiny a tak dále v nepřetržitém řetězci (jehož první článek je v rukou Boha jakožto první ze všech příčin). Kdo by viděl souvislost těchto příčin, tomu by se *nutnost* všech dobrovolných jednání lidí zdála samozřejmá. A proto Bůh, který vše vidí a řídí, vidí také, že *svoboda* člověka činit to, co chce, je provázána *nutností* činit to, co chce Bůh, nic víc a nic méně. Ačkoli totiž lidé mohou dělat mnoho věcí, které Bůh nepřikázal, a proto není ani jejich autorem, přesto nemohou dychtit ani toužit po něčem, co nezapříčinila Boží vůle. A kdyby jeho vůle nezabezpečila *nutnost* lidské vůle, a tedy všeho toho, co na vůli lidí závisí, *svoboda* lidí by odporovala a byla překážkou všemohoucnosti a *svobody* Boží. Pokud jde o věc, o níž je právě

Svoboda a nutnost si neodporují

řeč, o oné přirozené *svobodě*, která jediná je právem nazývána *svobodou*, tyto poznámky postačí.

Umělá pouta
aneb úmluvy

5. Ale stejně jako lidé vytvořili umělého člověka, kterému říkáme stát, aby dosáhli míru, a tím sebe samé zachovávali, vytvořili i umělé řetězy, kterým říkáme *politické zákony*. Tyto řetězy sami vzájemnými úmluvami připevnili jedním koncem ke rtům člověka nebo shromáždění, jemuž svěřili suverénní moc, druhým k vlastním uším. Tato pouta, jež jsou svou povahou slabá, mohou být přesto upevněna tak, aby držela, a to nikoli proto, že je obtížné je roztrhnout, nýbrž proto, že je to nebezpečné.

Svoboda
poddaných
spočívá ve
svobodě od
úmluv

6. Pouze ve vztahu k těmto poutům hovořím nyní o *svobodě poddaných*. Uvážíme-li totiž, že ve světě neexistuje stát, který by stanovil dost pravidel upravujících všechny činnosti a projevy lidí (což je také nemožné), nutně z toho plyne, že při veškerých činnostech, které zákony dovolují, mají lidé svobodu konat to, co pro sebe pokládají na základě vlastního rozumu za nejvýhodnější. Chápeme-li totiž svobodu ve vlastním slova smyslu jako svobodu osobní, tedy jako volnost od řetězů a vězení, bylo by velmi nesmyslné, kdyby lidé, jak také činí, hlasitě volali po svobodě, které se tak zjevně těší. Dále, chápeme-li svobodu jako vynětí ze zákonů, je neméně nesmyslné, aby se lidé, jak také činí, domáhali té svobody, jež by ze všech ostatních lidí učinila pány nad jejich životy. A přece, ať je to sebenesmyslnější, právě toto lidé požadují, jako by nevěděli, že bez meče v rukou jednoho nebo více lidí, kteří by zajistili jejich prosazení, zákony nemají žádnou moc je ochránit. Svoboda poddaného tkví tedy pouze v tom, co suverén při uspořádávání jeho činnosti dovolil, jako například ve svobodě kupovat a prodávat nebo uzavírat jiné smlouvy, volit si vlastní bydliště, svou vlastní výživu, své vlastní povolání, výchovu svých dětí, kterou pokládá za vhodnou apod.

Svoboda
poddaného
neodporuje
neomezené
moci suveréna

7. Nesmíme to však chápat tak, že touto svobodou je zrušena nebo omezena suverénní moc nad životem a smrtí. Bylo již přece ukázáno, že suverénní představitel se na žádném poddaném nemůže dopustit ničeho, co by se pod jakoukoli záminkou dalo právem označit za nespravedlnost nebo bezprávi, jelikož každý poddaný je autorem každého činu, který suverén vykoná. Nikdy si totiž neosobuje právo na všechno, jelikož sám je poddaným Božím, a to ho zavazuje dodržovat zákony přírody. A proto se

může stát, a také se to ve státech často děje, že poddaný může být na rozkaz suveréna odsouzen na smrt, ale k bezprávi přesto nedojde, jako například když Jiftách dal podnět k obětování své dcery (*Sd* 11,29–40). Zde a v obdobných případech měl ten, kdo takto zemřel, svobodu jednat, jak jednal, nicméně byl vydán na smrt, aniž by tím bylo učiněno bezprávi. Totéž platí pro suverénního vladaře, který dá popravít nevinného poddaného. Přestože je takové jednání proti zákonu přírody, protože odporuje ekvítě (jako smrt Uriáše způsobená Davidem), nešlo o bezprávi vůči Uriášovi, nýbrž vůči Bohu. Bezprávi vůči Uriášovi to nebylo, protože sám Uriáš mu dal právo učinit, co se mu zlíbí; přesto to bylo bezprávi vůči Bohu, protože David byl Boží poddaný a Bůh mu skrze zákon přírody zakázal veškeré nepravosti. Tento rozdíl zjevně potvrdil sám David, když tohoto skutku litoval slovy: „Zhřešil jsem proti Hospodinu.“ (*Ž* 51,4) Právě tak se athénský lid domníval, že se nedopustil žádné nespravedlnosti, když posílal do desetiletého vyhnanství nejmocnější muže státu; přesto si nikdy nekladl otázku, jakého zločinu se dopustil, ale pouze jakou škodu by mohl způsobit; ba posílal je do vyhnanství, aniž by věděl, o koho se jedná. Každý občan, který přinesl na tržiště svou střepinku se jménem toho, koho chtěl poslat do vyhnanství, posílal, aniž by ho opravdu obvinil. Jednou Aristeida, který měl pověst spravedlivého, jindy oplzlého šprýmaře Hyperbola, aby si z něho tropil žerty. Přesto nikdo nemůže říci, že suverénní athénský lid neměl právo je posílat do vyhnanství nebo že nějaký Athéňan neměl svobodu žertovat nebo být spravedlivý.

8. Svoboda, o níž tak často nacházíme pochvalné zmínky v historických a filosofických spisech starověkých Řeků a Římanů, jakož i ve spisech a projevech těch, kdo z těchto zdrojů čerpali všechno své učení o politice, není svobodou jednotlivců, nýbrž svobodou státu. Je totožná se svobodou, kterou by měl mít každý člověk, kdyby neexistovaly ani politické zákony, ani státy. A stejně by byly také její účinky. Neboť stejně jako mezi lidmi bez pána panuje stálý boj všech proti všem, neexistuje dědictví, které by přecházelo na syna nebo které by syn očekával od otce, neexistuje vlastnictví ke zboží a půdě, neexistuje ani bezpečí, nýbrž jen úplná a neomezená svoboda každého jednotlivce. I ve státech a společenstvích vzájemně na sobě nezávislých má každý

Svoboda,
kterou myslitelé
vychvalují,
je svobodou
suveréna, ni-
koli soukromé
osoby

stát, nikoli každý člověk, neomezenou svobodu činit to, co podle jeho soudu (to znamená podle soudu člověka nebo shromáždění jej zastupujícího) nejlépe poslouží jeho prospěchu. Státy však přitom žijí ve stavu permanentní války, na pokraji bitvy, žijí s opevněnými hranicemi a děly namířenými proti blízkým sousedům. Athéňané a Římané byli svobodní, to znamená, že jejich státy byly svobodné; nikoli ovšem tak, že každý jednotlivec měl svobodu klást odpor svým vlastním představitelům, ale že jejich představitelé měli svobodu postavit se na odpor nebo napadnout jiný národ. Dodnes je na věžích města Lukky napsáno velkými písmeny slovo LIBERTAS. Z toho však nikdo nemůže vyvozovat, že by tam někdo měl víc svobody nebo byl víc prost povinnosti sloužit státu než v Konstantinopoli. Svoboda zůstává stále stejná, ať je stát monarchií, nebo demokracií.

9. Lidé se však dají snadno oklamat svůdným slovem svoboda, a protože se jim nedostává schopnosti rozlišovat, mylně pokládají za své soukromé dědictví a vrozené právo to, co je pouze právem veřejným. Je-li nadto tento omyl potvrzován autoritou lidí, kteří získali věhlas svými spisy na toto téma, není divu, vyvolává-li vzpouru a změnu vlády. V našich západních končinách světa přejímáme zpravidla své názory o institucích a právech státu od Aristotela, Cicero a jiných Řeků a Římanů, kteří žili v demokraciích, a proto neodvozovali tato práva z přirozených zásad, ale převzali je do svých knih z praxe svých vlastních států, které měly lidové zřízení. Obdobně gramatické popisují jazyková pravidla podle jazykové praxe své doby nebo básnická pravidla podle básní Homérových a Vergiliových. A protože Athéňanům (aby se vzdali touhy měnit svou vládu) se říkávalo, že jsou svobodní a že všichni, kdo žijí v monarchii, jsou otroky, napsal Aristotelés ve své *Politice*: „Pro demokracii je třeba SVOBODU (liberty) předpokládat, neboť běžně se má za to, že za jakékoli jiné vlády není člověk VOLNÝ (free).“¹⁸ Obdobně jako Aristotelés i Cicero a jiní myslitelé založili svou politickou nauku na názorech Římanů, kteří byli vedeni k tomu, aby nenáviděli monarchii, a to zprvu těmi, kteří si po odstranění svého

¹⁸ Srv. Aristotelés, *Politika*, VI,2,1317a40 nn. – Pozn. překl.

suveréna mezi sebou rozdělili suverénní moc v Římě, a potom jejich následníky. Na základě četby těchto řeckých a latinských autorů si lidé už od dětství (pod falešným obrazem svobody) navykali převratům a svévolnému kritizování činů svých suverénů, a tyto kritiky si navykli opět kritizovat; to je spojeno s tak velkým krveproléváním, že mohu, domnívám se, oprávněně říci, že nikdo za nic nezaplatal tolik, jako zaplatily naše západní země za osvojení řeckého a latinského jazyka.

10. Máme-li nyní přejít k jednotlivostem opravdové svobody poddaného – to znamená k tomu, které věci může odmítnout učinit, třebaže je suverén přikázal, aniž by se dopustil křivdy –, musíme vzít v úvahu, kterých práv se při ustavení nějakého státu vzdáváme nebo, což je totéž, kterou svobodu si odpíráme, uznáváme-li bez výjimky za vlastní všechny činy člověka nebo shromáždění, které jsme učinili svým suverénem. Akt našeho *podřízení* totiž zahrnuje jak náš *závazek*, tak naši *svobodu*, což musí být zdůvodněno argumenty, které se z něj dají odvodit. Každý závazek člověka vychází jen z jeho vlastního činu, protože všichni lidé jsou od přírody stejně svobodní. A protože takové argumenty musí být vyvozeny buď explicitně ze slov „Autorizuji všechny jeho činy“, nebo ze záměru toho, kdo se jeho moci podřídil; a tento záměr musí být pochopen podle cíle, kvůli němuž se takto podřídil. Závazek a svoboda poddaného se musí odvodit buď z těchto slov, nebo z jiných slov stejného významu, nebo z toho, proč se zřizuje suverenita, totiž pro mír mezi poddanými a pro jejich obranu proti společnému nepříteli.

11. Uvážíme-li proto, za prvé, že suverenita vzniklá ustavením je dána úmluvou každého s každým a suverenita vzniklá nabytím je dána úmluvou poražených s vítězem či úmluvou dítěte s rodiči, je zřejmé, že každý poddaný je svoboděn ve všech věcech, na něž nemůže být právo převedeno žádnou úmluvou. Ukázal jsem již výše ve XIV. kapitole [§ 29], že úmluvy zahrnující vlastní tělo jsou neplatné. Z toho plyne:

12. Nařídí-li suverén někomu, i když spravedlivě odsouzenému, aby se sám zabil, zranil nebo zmrzačil, anebo aby se nepostavil na odpor útočnickovi nebo se vzdal jídla, vzduchu, léků či jiných k životu nezbytných věcí, má tento člověk svobodu neuposlechnout.

Jak má být posuzována svoboda poddaných

Poddaní jsou svobodní, aby hájili svá těla i proti těm, kdo je zákonně napadli

Poddaní nejsou povinni škodit sami sobě

13. Jestliže suverén nebo jeho pověřenec vyslychá někoho kvůli zločinu, který měl spáchat, pak tento člověk není, pokud mu není zaručeno omilostnění, povinen se přiznat, protože nikdo (jak jsem ukázal v téže kapitole) nemůže být žádnou úmluvou zavázán sebe vinit.

14. Dále, souhlas poddaného se suverénní mocí je obsažen v těchto slovech: „Autorizuji všechny jeho činy čili беру je na sebe.“ Tím není nikterak omezena jeho dřívější přirozená svoboda. Pokud totiž suverénovi dovolím, *aby mne zabil*, pak se nezavazuji, že se sám zabiji, jestliže mi to přikáže. Jedna věc je říci: „Zab mne nebo mého druhu, jestli se ti zlíbí“, druhá „Zabiji sám sebe nebo svého druhu“. Z toho vyplývá:

15. Nikdo není pouhými slovy zavázán zabít sebe nebo někoho jiného. Závazek učinit něco nebezpečného nebo potupného, čím někdy někdo může být na suverénův příkaz pověřen, nezávisí tudíž na slovech, která jsme pronesli při podřízení, ale na záměru, který je třeba posuzovat podle jeho účelu. Kdyby tedy odepření poslušnosti zmařilo účel, k němuž byla suverenita ustavena, není tu žádné svobody ji odepřít; jinak však ano.

16. Ten, kdo byl jako voják povolán bojovat proti nepříteli, může z tohoto důvodu v mnoha případech odepřít provést rozkaz, aniž jedná protiprávně, například když za sebe pošle jiného vhodného vojáka, neboť v takovém případě nedezertuje ze služby státu; suverén je však plně oprávněn ho za jeho odepření potrestat smrtí. Musí se ale přihlížet k přirozené bázlivosti, a to nejen u žen, od nichž se plnění žádné takové nebezpečné povinnosti neočekává, ale i u mužů, jejichž odvaha se rovná odvaze žen. Když spolu bojují armády, dochází na jedné straně nebo na obou k dezercím. Jestliže se tak ovšem neděje zrádcovsky, nýbrž ze strachu, nepovažuje se to za bezprávi, nýbrž za potupné. Z těchto důvodů není nespravedlivé, uteče-li někdo z bitvy, je to ale zbabělé. Avšak ten, kdo se dal jako voják odvést nebo kdo vzal závdavek žoldu, se nemůže vymlouvat na svou bázlivou povahu. Je povinen do bitvy nejen jít, ale také z ní bez svolení svého velitele neutéct. A když obrana státu vyžaduje okamžitou pomoc všech, kdo jsou schopni nést zbraň, je povinen pomoci každý, neboť kdyby lidé nechtěli stát zachovat nebo k tomu neměli odvahy, bylo by jeho ustavení marné.

17. Nikdo nemá svobodu klást odpor meči státu, aby hájil někoho jiného, ať již vinného nebo nevinného; taková svoboda totiž odnímá suverénovi prostředky k naší ochraně, a ničí tak samu podstatu vlády. Co však v případě, že se již velmi mnozí neprávem vzepřeli **suverénní moci nebo** spáchali nějaký hrdelní zločin, za který každý z nich očekává smrt? Nesmějí se snad sdružovat, pomáhat si a bránit se? Určitě smějí, neboť jen brání své životy, což smí činit provinilý stejně jako bezúhonný. Když svou povinnost porušili poprvé, bylo to rozhodně bezprávi. Že se pak chopili zbraní, byť jen proto, **aby stvrdili to, co učinili**, však už novým bezprávi není. A **děje-li se tak jen proto**, aby bránili svou osobu, není to vůbec žádné bezprávi. Nabídka milosti však těm, jimž byla učiněna, odnímá právo na sebeobranu, a budou-li i nadále ostatním pomáhat nebo je bránit, bude to protizákonné.

18. Pokud jde o jiné svobody, ty závisejí na mlčení zákona. V případech, kdy suverén nestanovil žádná pravidla, má poddaný svobodu jednat nebo se jednání zdržet podle vlastního uvážení. A proto je někde tato svoboda větší, někde menší, a to podle toho, jak to suveréni budou považovat za nejvhodnější. Tak například v Anglii mohl kdysi člověk vstoupit na vlastní půdu a násilím z ní vypudit neoprávněného držitele. Později však zákon vydaný králem v parlamentu svobodu takového násilného vstupu zrušil. V některých částech světa mají muži svobodu mít více žen, v jiných to ale dovoleno není.

19. Má-li poddaný se svým suverénem spor o dluh nebo o právo držby k půdě či zboží, o nějakou službu, která se po něm žádá nebo týkající se nějakého tělesného nebo peněžitého trestu, který se zakládá na dřívě vydaném zákonu, má stejnou svobodu domáhat se proti němu svého práva, jakou má proti poddanému, a to před soudci, které suverén jmenoval. Uvážíme-li totiž, že opírá-li suverén svůj požadavek o vydaný zákon, nikoli o svou moc, vyjadřuje tím, že nežádá nic, než co mu podle zákona patří. Proces proto neodporuje suverénově vůli, a poddaný tedy může požadovat, aby jeho věc byla projednána a rozsouzena podle zákona. Jestliže však suverén požaduje nebo vymáhá něco na základě své moci, pak se nejedná o zákonný postup, neboť vše, co koná díky své moci, koná na základě

Největší svoboda poddaných závisí na mlčení zákona

Nejsou povinni ani válčit, nečiní-li tak svobodně

pravomoci každého poddaného; ten, kdo žaluje suveréna, žaluje tudíž sám sebe.

20. Poskytne-li panovník nebo suverénní shromáždění všem poddaným nebo kterémukoli z nich nějakou svobodu, pak – trvá-li tento stav a on nebo ono není s to zajistit jejich bezpečnost – je takové poskytnutí svobody neplatné, leda že se panovník nebo shromáždění své suverenity přímo vzdává nebo ji přenáší na někoho jiného. A protože se jí suverén mohl otevřeně a výslovně vzdát (kdyby to byla jeho vůle) nebo ji přenést, ale neučinil to, je tomu třeba rozumět tak, že to jeho vůle nebyla, ale že svobodu poskytl, aniž by si uvědomoval rozpor mezi takovou svobodou a suverénní mocí. Proto mu suverenita zůstává i nadále zachována, stejně jako veškerá moc nezbytná k jejímu vykonávání, jako například právo rozhodovat o válce a míru, rozsuzovat spory, jmenovat správce a rádce, vybírat daně i ostatní pravomoci vyjmenované v XVIII. kapitole.

Ve kterých případech jsou poddaní zproštěni poslušnosti vůči svému suverénovi

21. Závazek poddaných vůči suverénovi trvá, jen pokud trvá moc, která mu umožňuje je ochraňovat, nikoli déle. Přirozeného práva na sebeobranu, není-li nikdo jiný schopen je ochraňovat, se totiž nikdo nemůže žádnou úmluvou vzdát. Suverenita je duší státu; jakmile **by jednou tělo opustila**, údy by již **nedostávaly žádný podnět k pohybu**. Účelem poslušnosti je ochrana. **Nachází-li ji člověk ve vlastním meči nebo v meči někoho jiného, je od přírody této ochrany poslušen a snaží se ji udržet.** A třebaže suverenita má být podle záměru těch, kdo ji vytvořili, nesmrtelná, je samou svou přirozeností vystavena nejen násilné smrti vnější válkou, ale pro nevědomost a vášně lidí má v sobě od svého zřízení také četné zárodky přirozené smrti v důsledku vnitřních nesvárů.

V případě zajetí

22. Je-li poddaný ve válce zajat nebo je-li on sám či prostředky k jeho životu v rukou nepřítele a nabízí-li se mu život a osobní svoboda za podmínky, že se podrobí vítězi, smí tuto podmínku přijmout. Když ji přijal, je poddaným toho, kdo ho zajal. Neměl totiž žádnou jinou možnost se zachránit. To platí i tehdy, je-li někdo za týchž podmínek držen v cizí zemi. Je-li však někdo držen ve vězení nebo v poutech nebo není-li mu zaručena osobní svoboda, nelze to vykládat tak, že je k poddanství zavázán úmluvou; může proto využít všech dostupných prostředků k útěku.

23. Vzdá-li se panovník suverenity za sebe a své dědice, vracejí se jeho poddaní do neomezené přirozené svobody; **příroda sice může určit, kdo jsou jeho synové a nejbližší příbuzní, ale to, kdo bude jeho dědicem, závisí (jak bylo řečeno v předchozí kapitole) na jeho vůli. Nechce-li tedy mít žádné dědice, neexistuje ani suverenita, ani podřízenost. Totéž nastává, zemře-li bez známého příbuzenstva, nebo aniž by ustanovil dědice.** Tehdy totiž nemůže existovat žádný známý dědic, a tudíž ani žádné povinné poddanství.

V případě, že se suverén vzdal vlády za sebe a své dědice

24. Jestliže suverén pošle svého poddaného do vyhnanství, není po dobu vyhnanství jeho poddaným. Ten, kdo je pověřen nějakým poselstvím nebo kdo má povolení vycestovat, je však nadále poddaným, ovšem na základě smlouvy mezi suverény, nikoli na základě úmluvy o poddanství. Kdokoli totiž vstoupí do panství někoho jiného, je podroben všem tamním zákonům, ledaže má nějakou výsadu díky přátelství suverénů nebo zvláštní výsadě.

V případě vyhnanství

25. Jestliže se panovník, který byl ve válce poražen, podrobí vítězi, jsou jeho poddaní vyvázáni ze svého dřívějšího závazku a zavazují se vítězi. Je-li však panovník uvězněn nebo nemá-li osobní svobodu, nelze tomu rozumět tak, že se vzdal práva suverenity. Jeho poddaní jsou proto i nadále povinni být poslušni dříve ustanovených vrchnostenských úředníků, kteří nevládnou jménem svým, nýbrž jménem suverénovým. Suverénovo právo zůstává zachováno; a jde tudíž jen o správu, to znamená o to, kdo jsou vrchnostenská úředníci a správci. Nemá-li suverén možnost je jmenovat, musí se předpokládat, že souhlasí s těmi, které sám jmenoval předtím.

V případě, že se suverén sám podrobí jinému

XXII.

O politických a soukromých sdruženích poddaných

1. Poté, co jsem pohovořil o vzniku, formě a moci státu, hodlám nyní pohovořit o jeho částech, a sice nejdříve o sdruženích, která se podobají obdobným částem nebo svalům přirozeného těla. Pod SDRUŽENÍMI rozumím jakýkoli počet lidí spojený jedním zájmem nebo jednou záležitostí. Některá sdružení jsou *pravidelná*,

Různé druhy sdružení lidí

jiná *nepravidelná*. *Pravidelná* jsou ta, kde je představitelem celého sdružení jeden člověk nebo shromáždění lidí. Všechna ostatní jsou *nepravidelná*.

2. Některá pravidelná sdružení jsou *neomezená* a *nezávislá*, podřízená jedině svému vlastnímu představiteli; takovými sdruženími jsou pouze státy. O nich jsem již hovořil v pěti předchozích kapitolách. Ostatní sdružení jsou závislá, to znamená, že jsou podřízena nějaké suverénní moci, vůči níž je *poddaným* každý, tedy také jejich představitel.

3. Z podřízených sdružení jsou některá *politická*, některá *soukromá*. *Politická* (jinak řečeno *politická uskupení* nebo *právnícké osoby*) jsou taková sdružení, která jsou zřízena na základě autority suverénní moci státu. *Soukromá* jsou taková sdružení, která zřizují poddaní sami mezi sebou, nebo na základě autority nějakého cizince. Žádná autorita odvozená od zahraniční moci není totiž na území podléhajícím nějaké jiné moci veřejná, nýbrž jen soukromá.

4. A některá soukromá sdružení jsou *zákonná*, některá *nezákonná*. *Zákonná* jsou ta, které stát povolil, všechna ostatní jsou *nezákonná*. *Nepravidelná* sdružení jsou ta, která nemají žádného představitele a tvoří je pouze sběh lidí. Není-li takové shromáždění státem zakázáno nebo nemá-li zlé úmysly (jako například shluk lidí na trzích nebo při podívaných nebo kvůli jiným neškodným cílům), je takové shromáždění *zákonné*. Má-li však zlé úmysly nebo jsou-li jeho úmysly (při značném počtu lidí) neznámé, jsou taková sdružení *nezákonná*.

5. V politických uskupeních je moc představitele vždy omezená a její meze stanoví právě suverénní moc. Neomezená moc je totiž neomezenou suverenitou. A v každém státě je suverén neomezeným představitelem všech poddaných, a někdo jiný proto může zastupovat nějakou část jen potud, pokud mu to suverén dovolí. Ale dovolit nějakému politickému uskupení poddaných, aby mělo neomezeného představitele pro všechny své úmysly a cíle, by znamenalo zřítí se vlády nad velkou částí státu a panství rozdělit; to odporuje míru a obraně poddaných. Je tudíž třeba předpokládat, že suverén to může učinit jen tehdy, připustí-li, aby poddaní byli jednoznačně a přímo zproštěni svého poddanství. Důsledky slov nejsou totiž znamením jeho

vůle, svědčí-li jiné důsledky o opaku, ale spíše znamením omylu nebo toho, že se přepočítal; k tomu jsou všichni lidé až příliš náchylní.

6. Meze moci, která je představiteli politického uskupení dána, lze seznat ze dvou věcí. Jednou jsou zakládací listina nebo stanoviny vydané suverénem, druhou je zákon státu.

7. I když pro ustavení nebo získání státu, který je nezávislý, není zapotřebí stanov, protože představitelova moc zde není omezena jinými pouty než takovými, jaké vyhláší nepsaný zákon přírody, u podřízených uskupení jsou nezbytná různá omezení co do činnosti, času a místa, která by si, nebyla-li by sepsána, nikdo nepamatoval, a ani by se s nimi nemohl seznámit, kdyby nebylo známo jejich písemné znění, aby se dalo číst, a nadto nebylo potvrzeno a opatřeno pečeti nebo jinými trvalými znaky suverénní pravomoci.

8. A protože sepsat taková omezení není vždy snadné, či dokonce možné, musí běžné zákony, platné pro všechny poddané, stanovit, co je představitel oprávněn činit ve všech případech, kde samy stanoviny mlčí.

9. A proto je-li v politickém uskupení představitelem jeden člověk, pak vše, co činí jménem tohoto uskupení, není-li to dovoleno ani stanovami, ani zákony, je jeho vlastním činem, nikoli činem uskupení, a ani žádného jiného člena kromě jeho samého. Nad meze dané stanovami nebo zákony totiž zastupuje pouze sám sebe. Co však činí v souladu se stanovami nebo zákony, je činem každého jednotlivce. Všichni jsou totiž autory suverénních činů, protože suverén je jejich neomezeným představitelem. A čin představitele, který se neodchyluje od stanov vydaných suverénem je činem suveréna, jeho autorem je proto každý člen uskupení.

10. Je-li však představitelem shromáždění, je každé jeho usnesení, které není podloženo stanovami nebo zákonem, činem tohoto shromáždění nebo politického uskupení a zároveň i činem každého jednotlivce, který pro toto usnesení hlasoval. Není však činem toho, kdo byl přítomen, ale hlasoval proti, ani toho, kdo přítomen nebyl, ledaže hlasoval pro prostřednictvím zmocněnce. Je to čin shromáždění, protože pro hlasovala většina. A je-li to zločin, může být shromáždění, je-li to možné, potrestáno,

Omezení
představitelova
moci patentem

A zákony

Je-li představitel
jeden
člověk, jsou
činy, které koná
bez dovolení,
jen jeho vlastní

Je-li
představitelem
shromáždění,
pak je to čin
těch, kdo
hlasovali
souhlasně

Ve všech
politických
uskupeních je
představitelova
moc omezená

například rozpuštěním, zrušením jeho stanov (což je pro taková umělá a fiktivní uskupení trest smrti) nebo peněžitou pokutou (má-li nějaký společný majetek, na kterém se žádný z nevinných členů vlastnický nepodílí). Sama příroda totiž vyňala všechna politická uskupení z tělesných trestů. Ti, kdo nehlasovali, jsou tudíž neviní, jelikož shromáždění nemůže nikoho zastupovat ve věcech, které nemají oporu ve stanovách. Stejně jsou na tom ti, kdo hlasovali proti.

Je-li představitel jeden člověk, půjčí-li peníze nebo je dluží, je smluvně odpovědný jen on, nikoli členové

11. Je-li politické uskupení reprezentováno jen jedním člověkem, a ten si vypůjčí peníze od nějakého cizího člověka, to znamená od někoho, kdo do tohoto uskupení nepatří, je tento představitel dlužníkem (není třeba, aby stanovy půjčování peněz omezovaly, protože je na lidech samých, aby se půjčování omezilo). Kdyby totiž měl na základě stanov autoritu přimět členy uskupení k zaplacení toho, co si půjčil, byl by jejich suverénem. Slíbená záruka je tudíž buď neplatná, protože je založena na omylu, jemuž lidská povaha obecně podléhá, a dostatečně neprokazuje vůli toho, kdo ji slíbil, nebo uzná-li se, je představitel suverénem. To sem však nepatří, neboť se zde pojednává pouze o podřízených uskupeních. Žádný člen kromě představitel samého není tedy povinen takto vzniklý dluh uhradit. Ten, kdo půjčil peníze, jakožto cizí člověk nezná ani stanovy ani omezení uskupení, a tak pokládá za své dlužníky jen ty, kdo se zavázali dluh uhradit. Uvážíme-li pak, že představitel může zavázat jen sama sebe, nemůže být dlužníkem nikdo než on sám. Musí proto zaplatit věřiteli buď ze společného jmění, je-li nějaké, nebo ze svého, není-li žádné.

12. Stejně se věc má, zadluží-li se představitel na základě smlouvy nebo pokuty.

Jde-li o shromáždění, odpovídají jen ti, kdo souhlasili

13. Je-li však představitel shromáždění a dluží-li cizímu člověku, jsou za tento dluh odpovědni všichni ti a pouze ti, kdo hlasovali pro půjčku, pro smlouvu, ze které vzešla, nebo pro skutek, za který byla uložena pokuta, protože každý z nich se svým hlasem zavázal zaplatit. Kdo se totiž za půjčku postavil, je povinen dluh, dokonce celý, zaplatit; uhradí-li jej však někdo jiný, je této povinnosti zproštěn.

Dluží-li shromáždění

14. Dluží-li shromáždění některému ze svých členů, je povinno platit pouze shromáždění, a to ze svého společného majetku,

pokud nějaký má. Jestliže totiž člen, který hlasuje svobodně, hlasuje pro půjčku, hlasuje také pro to, aby byla splacena. Hlasuje-li nyní proti půjčce nebo není-li přítomen, odporuje to jeho dřívějšímu hlasování, když se totiž půjčovalo, hlasoval pro půjčku, a tímto hlasováním se tudíž zavázal. Stává se tak dlužníkem i věřitelem; nemůže tedy požadovat zaplacení od žádného jednotlivce, ale jen ze společné pokladny. Nedojde-li k tomu, není mu pomoci a může si stěžovat jen sám na sebe, že z vlastní hlouposti půjčil své peníze, třebaže byl obeznámen s činnostmi shromáždění a s jeho finančními možnostmi a nebyl pod žádným tlakem.

15. Z uvedeného je zřejmé, že v podřízených politických uskupeních podrobených nějaké suverénní moci je jednotlivci někdy dovoleno – a je pro něj také výhodné – otevřeně protestovat proti usnesením zastupujícího shromáždění a dát podnět k zaprotokolování nebo ověření svého nesouhlasu, protože jinak by mohl být povinen platit nasmlouvané dluhy a odpovídat za zločiny spáchané jinými. V suverénním shromáždění však tato svoboda odpadá jednak proto, že ten, kdo protestuje, popírá suverenitu tohoto shromáždění, jednak proto, že vše, co nařizuje suverénní moc, je ve vztahu k poddanému (třebaže ne vždy v očích Božích) ospravedlněno příkazem. Každý poddaný je totiž autorem takového příkazu.

16. Rozmanitost politických uskupení je téměř nekonečná. Uskupení se totiž odlišují nejen různými činnostmi, pro které byla ustavena, a těch je bezpočet, ale také časem, místem a počtem, a proto podléhají řadě omezení. Pokud jde o činnosti, některé jsou určeny k vládnutí. Tak může být, za prvé, vláda nad nějakou provincií svěřena shromáždění lidí, v němž budou všechna usnesení záviset na většině hlasů. V tomto případě je toto shromáždění politickým uskupením a jeho moc je omezena pověřením. Slovo „provincie“ naznačuje pověření nebo správu záležitostí, jimiž ten, kdo je tím pověřen, zavazuje někoho jiného, aby je za něho a pod jeho dozorem vykonával. Jsou-li tudíž v jednom státě různé kraje, které mají odlišné zákony, nebo jsou značně vzdálené, takže státní správa se svěřuje různým osobám, kraje, v nichž suverén nesídlí a jimž vládne prostřednictvím pověřených zplnomocněnců, se nazývají provincie. Existuje však

některému ze svých členů, zavázaným je jedině shromáždění

Protest proti usnesením politického uskupení je někdy zákonný, protest proti suverénní však nikdy

Politická uskupení pro vládu nad provincií, kolonií nebo městem

jen málo příkladů, kdy by v provincii vládlo shromáždění, které v ní sídlí. Římané, kteří spravovali mnoho provincií, jim vládli vždy prostřednictvím místodržících neboli prétorů, nikoli prostřednictvím senátu jako městu Římu a přilehlým územím. Obdobně tomu bylo, když byli z Anglie vysláni kolonisté, aby se usadili ve Virginii nebo na Bermudách. Třebaže vláda nad nimi byla svěřena parlamentu v Londýně, tento parlament ji nikdy žádnému tamnímu parlamentu nesvěřil, ale do každé kolonie vyslal guvernéra. Každý člověk se chce totiž od přírody podílet na vládě tam, kde může být přítomen. Nemůže-li však být přítomen, má také od přírody sklon svěřit správu věcí společného zájmu spíše monarchické než demokratické formě vlády. To se jasně projevuje u lidí, kteří mají značný soukromý majetek. Nechtějí-li se sami starat o správu toho, co jim patří, raději se rozhodnou důvěřovat jednomu sluhovi než shromáždění svých přátel nebo sluhů. Ale ať již je tomu ve skutečnosti jakkoli, můžeme se přesto domnívat, že se vláda nad provincií nebo kolonií svěří nějakému shromáždění. A je-li tomu tak, musím k tomu na tomto místě říci následující: ať toto shromáždění na sebe smluvně vezme jakýkoli dluh nebo ať provede jakýkoli nezákonný čin, je to pouze čin těch, kdo s tím vyslovili souhlas, ale nikoli těch, kdo nesouhlasili nebo nebyli přítomni, a to z důvodů výše uvedených. Shromáždění, které má své sídlo za hranicemi kolonie, již vládne, nemůže také vykonávat žádnou moc nad kterýmkoli z obyvatel kolonie či nad jeho majetkem, zatýkat ho pro dluhy nebo mu ukládat jiné povinnosti vně samotné kolonie, protože jinde nemá žádnou jurisdikci ani autoritu. Je závislé jenom na cestě práva, kterou umožňují místní zákony. A třebaže každému svému členu, který poruší zákony jím vydané, má právo uložit peněžitou pokutu, mimo kolonii samu ji nemůže vymoci. A to, co jsem zde uvedl o právech shromáždění spravujícího kolonii nebo provincii, lze vztáhnout i na shromáždění, které spravuje město, universitu, kolej či kostel nebo na jakoukoli jinou vládu nad lidmi.

17. A obecně pro každé politické uskupení platí, že má-li nějaký jejich jednotlivý člen pocit, že mu toto uskupení učinilo bezpráví, přísluší vyšetření jeho případu suverénovi nebo lidem, které suverén pro takové případy ustanovil za soudce nebo které

pro tento zvláštní případ ještě ustanoví, nikoli však uskupení samému, neboť v tomto případě je celé uskupení jeho spolupoddaným. V suverénním shromáždění je tomu jinak. Není-li tam totiž soudcem suverén, byť ve své vlastní věci, pak tam nemůže být vůbec žádný soudce.

18. V politickém uskupení určeném pro účelnou organizaci zahraničního obchodu je nejvhodnějším představitelem shromáždění všech jeho členů, to znamená shromáždění, kde každý, kdo se odváží vložit své peníze, může být, chce-li, přítomen při všech poradách a usneseních. Abychom toto tvrzení dokázali, musíme uvážit, proč se obchodníci přesto sdružují v uskupení, i když mohou své zboží kupovat a prodávat, vyvážet a dovážet podle vlastního uvážení. Je pravda, že jen málo obchodníků může zboží, které nakoupili doma, naložit na loď, aby je vyvezli, nebo aby zboží, které nakoupili v cizině, přivezli domů. Proto mají potřebu sdružit se v jednu společnost, kde se každý buď podílí na zisku v závislosti na svém vkladu, nebo si hledí vlastního zisku a zboží, které dováží, nebo vyváží, prodává za ceny, které pokládá za přiměřené. To však není žádné politické sdružení, protože zde není žádný společný představitel, který by členy vázal k jinému zákonu než k tomu, který je společný všem ostatním poddaným. Účelem jejich sdružování je zvyšování zisku, což se děje dvojitým způsobem, totiž buď jen koupí, nebo jen prodejem, a to doma i v cizině. Přiznat nějaké obchodní společnosti povahu politického uskupení nebo politického sdružení proto znamená přiznat jí dvojitý monopol – jednak být jediným kupujícím, a jednak jediným prodávajícím. Existuje-li totiž pro určitou cizí zemi nějaká výsadní společnost, potom jen ona vyváží zboží, které lze v této zemi prodat, to znamená, že jen ona doma nakupuje a jen ona v cizině prodává. Doma je tudíž jen jeden kupující a v cizině jen jeden prodávající; obojí je pro obchodníka výnosné, neboť doma laciněji nakupuje a v cizině dražší prodává. A v cizině je pouze jeden, kdo cizí zboží nakupuje, a doma jen jeden, kdo je prodává; obojí je opět pro každého podílníka výnosné.

19. Jedna stránka tohoto dvojitého monopolu je nevýhodná pro lidi doma, druhá pro cizince. Takoví obchodníci jsou jedinými vývozci, a proto doma libovolně určují ceny zemědělských

Politická
uskupení pro
organizování
obchodu

a řemeslných výrobků lidu; protože jsou také jedinými dovozci, určují ceny veškerého cizího zboží, které lid potřebuje. Obojí je pro lid špatné. Z opačného hlediska vzato tím, že jediné oni prodávají v zahraničí domácí zboží a jediné oni kupují cizí zboží na místě, zvyšují jeho ceny a snižují ceny cizího zboží ke škodě cizinců. Kde totiž prodává pouze jeden, tam je zboží dražší, a kde pouze jeden kupuje, tam je levnější. Proto nejsou taková sdružení ničím jiným než monopoly, které by byly pro stát velmi užitečné, kdyby se na cizích trzích sdružily v jedno uskupení a kdyby jejich jednotliví členové měli na domácím trhu volnost kupovat a prodávat za nejvýhodnější ceny.

20. Účelem těchto uskupení obchodníků není tedy společný prospěch celého sdružení (které v tomto případě nemá žádný jiný společný kapitál než ten, který se odvádí z jednotlivých vkladů na stavbu, koupi, zásobování a osazování lodí posádkou), nýbrž jen vlastní zisk každého podílníka; proto je rozumné, aby se každý člen seznámil s tím, jak se nakládá s jeho vkladem, tedy aby každý člen byl oprávněn svolat toto sdružení a seznámit se s účetnictvím. Představitelem takového uskupení musí být tudíž shromáždění, jehož porad se může účastnit každý člen uskupení, který se jich účastnit chce.

21. Uzavře-li politické uskupení obchodníků prostřednictvím svého zastupujícího shromáždění smlouvu o půjčce od nečlena, ručí každý člen za celý dluh. Nečlen totiž nemůže znát jeho vnitřní zákony, ale považuje uskupení za množinu jedinců, z nichž každý jednotlivě je povinen zaplatit celý dluh, dokud jeho vyrovnání třeba jedním členem nezbaví této povinnosti všechny ostatní. Jestliže však společnost dluží jednomu svému členu, je věřitel zároveň vlastním dlužníkem celého dluhu, a proto to, co se mu dluží, může požadovat jen ze společného jmění, pokud nějaké existuje.

22. Jestliže stát uloží uskupení daň, rozumí se tomu tak, že je uložena úměrně každému členu podle jeho vkladu do společnosti. V tomto případě je totiž jediným společným kapitálem ten, který vznikl z jednotlivých vkladů.

23. Je-li uskupení uložena peněžité pokuta za nezákonný čin, postižení jsou pouze ti, kdo pro tento čin hlasovali nebo jej pomohli vykonat. Všichni ostatní se totiž provinili pouze tím, že

jsou členy uskupení; a je-li zločinem již toto, pak na tom vinu nemají, protože uskupení bylo vytvořeno z nařízení autority státu.

24. Je-li jeden z členů uskupení dlužen, může ho uskupení žalovat. Jeho jmění však nemůže být zabaveno, a ani on sám nemůže být uvězněn na základě pravomoci uskupení, ale jen na základě pravomoci státu. Kdyby to totiž mohlo učinit uskupení z vlastní pravomoci, mohlo by tím z vlastní pravomoci vydat rozhodnutí, že dluh je nutno uhradit; to by fakticky znamenalo, že by bylo soudcem ve vlastní věci.

25. Uskupení určená k vládě nad lidmi nebo k řízení obchodu jsou buď trvalá, nebo jsou zřízena jen na určitou dobu stanovenou ve zřizovací listině. Existují však také dočasná uskupení, jejichž trvání je dáno jediné povahou jejich činnosti. Jestliže například suverénní monarcha nebo suverénní shromáždění uzná za vhodné nařídit městům nebo jiným částem svého území, aby k němu vyslaly své delegáty, kteří by ho informovali o stavu a potřebách poddaných nebo se s ním jako s představitelem celé země poradili o vydání dobrých zákonů nebo něčem jiném, tvoří tyto delegáty, jimž bylo udáno místo a čas setkání, na tomto místě a pro tuto dobu politické uskupení, které zastupuje každého poddaného daného panství. To však platí pouze pro takové záležitosti, jež jsou mu předloženy osobou nebo shromážděním, které je povolaly na základě své suverénní autority. Jakmile prohlásí, že jim už nic jiného předloženo nebude ani že o ničem jiném se již nebude rokovat, uskupení je rozpuštěno. Kdyby byli neomezenými představiteli lidu, bylo by to totiž suverénní shromáždění, a tak by zde byla dvě suverénní shromáždění nebo dva suveréni pro týž lid, což by se neslučovalo se zachováním míru. A proto tam, kde již suverenita jednou existuje, může mít lid jen jednoho neomezeného představitele, totiž ji samu. A pokud jde o meze, v nichž bude takové uskupení všechen lid zastupovat, jsou dány pozváním, jímž byla povolána. Lid si totiž nemůže volit své delegáty za žádným jiným účelem, než jaký byl uveden v pozvání, které mu adresoval jeho suverén.

26. Pravidelná a zákonná soukromá uskupení jsou sdružení, která se ustavují bez stanov nebo písemné autorizace v rámci zákonů společných všem ostatním poddaným. A protože jsou

Politické uskupení určené k tomu, aby radilo suverénovi

Pravidelná soukromá uskupení,

zákonná stejně jako rodina sjednocena v jedné osobě, která je zastupuje, pokládají se za sdružení pravidelná stejně jako rodiny, kde celou rodinu řídí otec neboli hospodář. Ten totiž může své děti a sluhy zavazovat, pokud to připouští zákon, ale ne víc, protože nikdo z nich nemůže být povinován poslušností v tom, co zákon zakazuje. Ve všem ostatním jsou – dokud podléhají domácímu řádu – podřízeni svému otci a pánu jako svému bezprostřednímu suverénovi. Otec a pán byl totiž již před ustavením státu ve vlastní rodině neomezeným suverénem, a ani potom neztrácí ze své autority nic, než co mu odnímají zákony státu.

Pravidelná, ale nezákonná soukromá uskupení 27. Pravidelná, ale nezákonná soukromá uskupení jsou sdružení, která se sjednocují v jednu zastupitelskou osobu, jež však nemá vůbec žádnou veřejnou pravomoc. Takovými jsou například uskupení, která zřizují žebraři, zloději a cikáni, aby mohli lépe provozovat své řemeslo, totiž žebrať a krást, a uskupení lidí, kteří se na základě zahraniční autority sjednocují v panství někoho jiného, aby snáze propagovali určité učení a mohli vytvořit jakési uskupení proti moci státu.

Nepravidelná sdružení, jako jsou například soukromé spolky 28. Nepravidelná sdružení, která jsou svou povahou pouhými spolky nebo někdy pouhými shluky lidí bez zvláštního sjednocujícího účelu a bez vzájemných závazků, nýbrž vznikajícími jen na základě podobnosti vůle a sklonů, jsou zákonná, nebo nezákonná podle toho, zda jsou zákonné, nebo nezákonné záměry, které v nich každý jednotlivec sleduje. A tyto záměry jsou zjevné ze situace.

29. Spolky poddaných (protože spolky se zpravidla vytvářejí ke vzájemné obraně) jsou ve státě, jenž sám není ničím jiným než spolkem všech poddaných, většinou zbytečné; prozrazují pouze nezákonné záměry. Proto jsou také nezákonné a obvykle označované za frakce nebo spiknutí. Spolek je totiž spolčením lidí na základě úmluvy. Není-li žádnému jednotlivci ani shromáždění lidí svěřena moc (jako je tomu v čistě přirozeném stavu), která by je nutila k činnosti, trvá takový spolek jen tak dlouho, dokud nevznikne nějaký oprávněný důvod k nedůvěře. Spolky mezi státy, nad nimiž nebyla zřízena lidská moc, která by v nich trvale probouzela strach a respekt, jsou tudíž po dobu svého trvání nejen zákonné, ale také prospěšné. Avšak spolky poddaných jednoho a téhož státu, v němž se každému může dostat

jeho práva prostřednictvím suverénní moci, nejsou pro zachování míru a spravedlnosti nezbytné, a jsou-li jejich záměry špatné nebo neznámé státu, jsou nezákonné. Veškeré spojování sil soukromých osob, dochází-li k němu ze zlých úmyslů, je totiž nespravedlivé. Stejně je tomu, nejsou-li záměry těchto spolků známy, jsou-li pro veřejnost nebezpečné a jsou-li neoprávněně tajeny.

30. Je-li suverénní moc v rukou velkého shromáždění a snaží-li se řada lidí, členů tohoto shromáždění, odděleně domlouvat, jak by ovládli ostatní, aniž by k tomu byli autorizováni, je to nezákonná frakce neboli spiknutí. V takovém případě se totiž jedná o podvodné zneužití tohoto shromáždění k vlastnímu zájmu. Získá-li však někdo, jehož soukromý zájem se má ve shromáždění projednávat a posuzovat, tolik přátel, kolik získat může, není na tom nic nespravedlivého; v tomto případě přece není členem shromáždění. A kdyby takové přátele získal penězi, ani to, není-li to zákonem výslovně zakázáno, není nespravedlivé. Někdy (jak to již lidské chování s sebou nese) totiž nelze bez peněz dosáhnout spravedlnosti a každý člověk se může domnívat, že jeho věc je spravedlivá, dokud se neprojedná a nerozsoudí.

31. Ve všech státech jde o případ nezákonného frakcionářství, má-li soukromá osoba víc sluhů, než je třeba pro správu jejího majetku a než může zákonně zaměstnávat. Jelikož je pod ochranou státu, nepotřebuje se chránit soukromou mocí. A zatímco u národů ještě ne zcela civilizovaných žily různé početné rodiny v nepřetržitě vzájemném nepřátelství a vzájemně se napadaly soukromými ozbrojenci, je zcela zřejmé, že buď nejednaly po právu, nebo neměly žádný stát.

32. A stejně jako jsou nepatřičné příbuzenské frakce, jsou nepatřičné i frakce pro správu náboženských skupin, jako například papeženci, protestanti atd., nebo stavovské frakce jako patricijové a plebejci ve starověkém Římě nebo aristokraté a demokraté ve starověkém Řecku; jsou totiž proti míru a bezpečnosti lidu a suverénovi berou meč z rukou.

33. Shluk lidí je nepravidelné sdružení, jehož zákonnost nebo nezákonnost závisí na motivu a na počtu shromážděných. Je-li motiv zákonný a zřejmý, je takový shluk zákonný, jako například

Tajné spolky

Sváry soukromých rodin

Frakce, které chtějí vládnout

Shluky lidí

běžné setkání lidí v kostele nebo při veřejné podívané v obvyklém počtu. Je-li totiž množství lidí neobyčejně velké a motiv není zjevný, pak ten, kdo nemůže udat žádný zvláštní a dobrý důvod, proč je mezi nimi, budí podezření, že si je vědom nějakého nezákonného a buřičského záměru. Pro tisíc lidí může být zákonné, jestliže se připojí k petici, která se má předat soudci nebo vrchnostenskému úředníku. Přijde-li však k jejímu předání tisíc lidí, je to buřičské shromáždění, protože k tomuto účelu stačí jedna nebo dvě osoby. V takových případech však shromáždění není nezákonné kvůli určitému počtu lidí, nýbrž proto, že se jich sešlo tolik, že je přítomní strážci nejsou s to zvládnout a předvést před soudce.

34. Shromáždí-li se neobvyklý počet lidí, aby vznesli proti někomu žalobu, je toto shromáždění nezákonným sročením, protože žalobu může soudu předat několik osob nebo jen jeden člověk. Tak tomu bylo v případě sv. Pavla v Efezu, kde Demétrios a mnozí další přivedli dva z Pavlových druhů před soudce a jedním hlasem křičeli: „Veliká je efezská Artemis!“ (Sk 19,28; 19,34) Tímto způsobem se nad nimi domáhali soudu, protože lidu zvěstovali učení, které se přičilo jejich náboženství a řemeslu. S ohledem na zákony tohoto lidu byl podnět oprávněný, ale jejich sročení bylo posouzeno jako nezákonné a soudce je pokáral slovy: „Chce-li si Demétrios a řemeslníci na někoho stěžovat, k tomu jsou soudní dny a místodržitelé. Tam ať se soudí. A žádáte-li ještě něco jiného, může se to vyřídit ve shromáždění svolaném podle zákona. Vždyť je nebezpečí, že budeme kvůli dnešku obžalováni ze vzpoury. Není tu žádný důvod, kterým bychom mohli obhájit toto sročení.“ (Sk 19,38–40) Soudce zde nazývá shromáždění, pro které lidé nemohou uvést žádný oprávněný důvod, vzpourou, a na to mu nedokázali odpovědět. A to je vše, co jsem chtěl říci o *sdrúženích* a shromážděních lidu, která lze srovnat, jak jsem řekl, s obdobnými částmi lidského těla: zákonné se svaly a nezákonné s nádory, bulkami a vředy, které vzniknou v důsledku nepřírozeného soutoku špatných šťáv.

XXIII.

O veřejných služebnících suverénní moci

1. V předešlé kapitole jsem hovořil o částech, které se státu podobají. V této pohovořím o jeho částech organických, což jsou veřejní služebníci.

2. VEŘEJNÝM SLUŽEBNÍKEM je ten, koho suverén – panovník nebo shromáždění – zaměstnává v jakýchkoli záležitostech, a to s pravomocí zastupovat v tomto zaměstnání osobu státu. Každý člověk nebo shromáždění mající suverenitu zastupuje dvě osoby nebo, jak se běžněji říká, má dvojí působnost, jednu přirozenou, druhou politickou: jakožto panovník je osobou nejen jako stát, nýbrž i jako člověk; suverénní shromáždění je osobou nejen jako stát, nýbrž i jako shromáždění. Ti, kdo panovníkovi nebo shromáždění slouží ve své přirozené způsobilosti, nejsou veřejnými služebníky; veřejnými služebníky jsou pouze ti, kdo slouží při správě veřejných záležitostí. A proto v aristokracii či v demokracii nejsou veřejnými služebníky ani vrátní, ani strážní, ani jiní zřízenci, kteří slouží shromáždění jedině kvůli pohodlí shromážděných lidí; nejsou jimi ani hofmistr, komorníci, správcové či jiní sloužící v panovníkově domácnosti.

3. Někteří veřejní služebníci jsou pověřeni obecnou správou buď celého území, nebo některé jeho části. Správou celého území jsou veřejní služebníci pověřeni tehdy, pověří-li předchůdce nezletilého krále po dobu jeho neplnoletosti správou království protektora nebo regenta. V tomto případě je každý poddaný povinen poslušností, pokud nařízení, jichž se má držet, a příkazy, jež má splnit, budou vydány ve jménu krále a nebudou neslučitelné s jeho suverénní mocí. Veřejní služebníci jsou pověřeni obecnou správou části území nebo provincie tehdy, pověří-li panovník nebo suverénní shromáždění tímto úkolem například guvernéra, místodržícího, prefekta nebo místokrále. Rovněž v tomto případě je každý obyvatel provincie zavázán poslušností ke všemu, co tento služebník učiní ve jménu suveréna, pokud to není neslučitelné se suverénním právem. Právo protektorů, místokrálů a guvernérů závisí pouze na vůli suveréna. Nelze jim svěřit žádný úřad, který by mohl být vykládán jako projev suverénovy vůle přenést na ně suverenitu, ledaže by suverén tento úmysl

Kdo je
veřejným
služebníkem

Služebníci pro
obecnou správu

výslovně a jasně vyjádřil. A tento druh veřejných služebníků se podobá nervům a šlachám, které uvádějí do pohybu různé údy přirozeného těla.

Služebníci pro zvláštní správu, například pro hospodářství

4. Jiní služebníci jsou pověřeni zvláštní správou, to znamená nějakými zvláštními úkoly buď doma, nebo v zahraničí. Pokud jde o domácí záležitosti, jsou veřejnými služebníky především ti, kdo spravují hospodářství státu. Jsou vybaveni pravomocemi ve *finančních* záležitostech, to znamená, že vybírají, přijímají, vyplácejí a zúčtovávají daně, dávky, důchody, pokuty a jiné veřejné příjmy. Jsou to služebníci, protože slouží osobě, která je představitelem státu, a nemohou činit nic ani proti jejím příkazům, ani bez jejího pověření; a jsou to veřejní služebníci, protože jí slouží, když vykonává politickou funkci.

5. Za druhé jsou veřejnými služebníky ti, kdo jsou zmocněni starat se o vojsko, a vykonávají tedy dozor nad zbraněmi, pevnostmi a přístavy; najímají a platí vojáky a pečují o ně; nebo zajišťují vše nezbytné pro vedení války na souši či na moři. Voják bez velitelské pravomoci, i když bojuje za stát, však ještě jeho osobu nezastupuje, neboť neexistuje nikdo, vůči němuž ho může zastupovat. Každý, kdo má velitelskou pravomoc, ji totiž zastupuje pouze vůči tomu, komu velí.

Služebníci pro výuku lidu

6. Veřejnými služebníky jsou také ti, kdo jsou zmocněni učit lid jeho povinnosti vůči suverénní moci a poučovat ho o poznání toho, co je spravedlivé a co nespravedlivé, a tím ho činit způsobilějším k vzájemnému soužití ve zbožnosti a míru a k tomu, aby kladl odpor veřejnému nepříteli, jakož i ti, kdo jsou zmocněni k takovému poučování připravovat jiné. Jsou služebníky, protože tak nečiní ze své vlastní moci, ale z moci někoho jiného; a jsou veřejnými služebníky, protože tak činí (nebo měli by činit) pouze z moci suveréna. Jedině panovník a suverénní shromáždění jsou přímo Bohem autorizováni učit a poučovat lid a jedině suverén získává svou moc prostě *Dei gratia*, to znamená jediné z Boží milosti. Všichni ostatní získávají svou moc z milosti a díky prozřetelnosti Boží a svých suverénů; například v monarchii ji zastávají *Dei gratia et regis* nebo *Dei providentia et voluntate regis*.¹⁹

¹⁹ Milostí Boha a krále; prozřetelností Boha a vůlí krále. – Pozn. překl.

7. Veřejnými služebníky jsou rovněž ti, jimž je svěřena jurisdikce. Na svých soudních stolicích zastupují totiž osobu suveréna a jejich rozsudek je jeho rozsudkem. Neboť (jak bylo výše vyloženo)²⁰ veškeré soudnictví je v podstatě součástí suverenity. A proto jsou všichni ostatní soudci jenom služebníky toho nebo těch, kdo mají suverénní moc. A protože existují dva druhy sporů, totiž o otázkách *skutkových* a o otázkách *právních*, týkají se některé rozsudky skutků, jiné práva. V jednom a téže sporu mohou tedy být dva soudci – jeden pro otázky skutkové, druhý pro otázky právní.

Služebníci pro soudnictví

8. A v obou těchto sporných otázkách může dojít ke střetu mezi souzenou stranou a soudcem. Protože obě strany jsou suverénovi poddání, bylo by spravedlivé, aby je soudili lidé, na nichž se obě strany shodnou, neboť nikdo nemůže být soudcem ve své vlastní věci. Obě strany se však již předem shodly, že soudcem má být suverén; záleží proto na něm, zda sám při vyslechnutí a rozsoudí, nebo zda ustanoví soudcem toho, na němž se obě strany shodnou. Této shodě je pak třeba rozumět tak, že k ní může dojít různými způsoby. Za prvé, je-li žalovanému dovoleno odmítnout soudce, kteří se mu na základě svých zájmů jeví *podezřelými* (neboť pokud jde o žalobce, ten svého vlastního soudce již vybral), pak ti, které neodmítl, platí za soudce, s nimiž souhlasí. Za druhé, předloží-li svou věc nějakému jinému soudci, jinému ji již předložit nemůže, neboť jeho žádost byla jeho volbou. Za třetí, obrátí-li se k samotnému suverénovi, a ten vynese rozsudek sám nebo prostřednictvím zástupců, na nichž se sporné strany shodly, je tento rozsudek konečný, neboť žalovaný je souzen svými vlastními soudci, totiž sebou samým.

9. Uvažují-li o těchto vlastnostech spravedlivého a rozumného soudnictví, nemohu opomenout zmínit se o vynikající soustavě soudních dvorů v Anglii, které byly zřízeny jak pro žaloby občanskoprávní, tak pro žaloby veřejnoprávní. Občanskoprávními žalobami rozumím ty, v nichž jsou žalobce i žalovaní poddanými, veřejnoprávními (jimž se také říká korunní) pak ty, kde žalobcem je suverén. Dokud totiž existovaly dva stavy,

²⁰ Viz kap. XVIII. – Pozn. překl.

šlechta a měšťané, měli šlechtici výsadu, že ve všech hrdelních věcech je soudili pouze šlechtici, a to vždy tolik šlechticů, kolik jich mohlo být přítomno. A protože se to vždy považovalo za zvláštní výsadu, měli jen takové soudce, které si sami přáli. A ve všech sporech měl každý poddaný (v občanskoprávních sporech také šlechta) za soudce lidi z kraje, kam sporná věc spadala. A protože mohli odmítat soudce tak dlouho, až nakonec zbylo jen dvanáct osob, na nichž se shodli, aniž by někdo byl odmítnut, vyneslo rozsudek oněch dvanáct osob. Jelikož tedy měli své vlastní soudce, nemohla žádná strana vznášet námitky, a rozsudek byl tudíž konečný. Tyto veřejné osoby, které suverénní moc autorizovala, aby lidi buď poučovaly, nebo soudily, jsou prvky státu, které lze trefně přirovnat k hlasovému ústrojí přirozeného těla.

Služebníci
pro výkon
rozhodnutí

10. Veřejnými služebníky jsou také všichni ti, které suverén autorizoval, aby se starali o výkon soudních rozhodnutí, vyhlašovali suverénovy rozkazy, potlačovali nepokoje, zatýkali a věznili zločince a prováděli další úkony směřující k zachování míru. Každý úkon, který provádějí na základě této autorizace, je totiž úkonem státu. Jejich služba odpovídá službě rukou přirozeného těla.

11. Veřejnými služebníky v zahraničí jsou ti, kdo zastupují osobu svého suveréna vůči cizím státům. Patří k nim vyslanci, poslové, vyjednávači a heroldi vysílání veřejnou autoritou ve veřejných záležitostech.

12. Ti, kdo jsou posláni z pověření některé soukromé strany státu zmítaného nepokoji, však nejsou ani veřejnými, ani soukromými služebníky státu, třebaže jsou přijímáni, protože žádné jejich jednání nebylo státem autorizováno. Obdobně je soukromou osobou i vyslanec, kterého vladař pověřil vyslovit blahopřání či kondolenci nebo se účastnit nějaké slavnosti. I když má veřejné pověření, přesto je soukromou osobou, protože jeho věc je soukromá a týká se vladaře coby soukromé osoby. Je-li někdo tajně vyslán do jiné země, aby vyzvěděl její záměry a zjistil její sílu, je rovněž soukromým služebníkem, ačkoli autorita a věc je veřejná, protože nikdo si v něm nemůže všimnout žádné jiné osoby než jeho vlastní. Přesto je ale služebníkem státu a lze ho přirovnat k oku v přirozeném těle. A ti, kdo jsou určeni přijímat

petice nebo jiná sdělení lidu a jsou jakoby veřejnými ušima, jsou veřejnými služebníky a zastupují v této funkci svého suveréna.

13. Ani rádce (ani státní rada, uvážíme-li, že je bez soudní a velitelské pravomoci a je určena pouze k tomu, aby na požádání radila suverénovi, nebo aby mu radu nabízela, není-li o ni žádána) není veřejnou osobou. Rada je totiž určena pouze suverénovi, jehož osobu, je-li sám přítomen, nemůže nikdo zastupovat. Soubor rádců však vždy nějakou jinou pravomoc má, a to buď pro soudnictví, nebo pro přímou správu: v monarchii například zastupuje panovníka, předává-li jeho rozkazy veřejným služebníkům; v demokracii předkládá rada nebo senát závěry svých porad jako doporučení lidu. Když však rádci jmenují soudce nebo vyřizují žaloby anebo poskytují audience vyslancům, činí tak jako služebníci lidu. A v aristokracii je státní rada sama suverénním shromážděním a neradí nikomu jinému než sobě.

Rádci,
jejichž jediným
pověřením je
radit, nejsou
veřejnými
služebníky

XXIV.

O výživě a starosti o potomstvo státu

1. Výživa státu se zakládá na *dostatku a rozdělování věcí* potřebných k životu, na jejich *zpracování* nebo *přípravě* a po jejich zpracování na jejich vhodném *předávání* k veřejnému užití.

2. Pokud jde o bohatství věcí, to je přírodou omezeno na produkty, které ze země a z moře, tedy ze dvou prsů naší společné matky, Bůh obvykle lidstvu buď zdarma dává, nebo za práci prodává.

3. Věci určené k výživě, jimiž jsou zvířata, rostliny a nerosty, totiž Bůh před nás volně položil nebo uložil blízko pod povrch země, takže k jejich získání je zapotřebí pouze práce a píle. Pokud jde o množství, to kromě milosti Boží závisí pouze na lidské práci a pili.

4. Tyto věci, jimž se obvykle říká produkty, jsou zčásti *domácího*, zčásti *zahraničního* původu. *Domácího* původu jsou ty, které můžeme získat na území svého státu; *zahraniční* se dovážejí zvenčí. A protože žádný stát (pokud není značně rozlehlý) není pánem nad územím produkujícím všechny věci, jichž je pro záchovu a pohyb celého těla zapotřebí, a jen málo je těch, které

Výživa státu
se zakládá na
produktech
moře a země

neprodukují víc, než potřebují, produkty, které by byly doma nadbytečné, nadbytečné nejsou, ale uspokojují domácí potřebu dovozem toho, co lze získat ze zahraničí, a to buď výměnou, nebo spravedlivou válkou, nebo prací. I lidská práce je totiž zbožím, které lze stejně jako cokoli jiného výhodně směňovat. A existovaly státy, které neměly víc území, než kolik potřebovaly k bydlení, a přesto si svou moc nejen udržely, ale i zvětšily, částečně rozšiřováním obchodu z jednoho místa na druhé, částečně prodejem výrobků, na které odjinud dovážely suroviny.

A na jejich správném rozdělení

5. Věci potřebné k životu se rozdělují tak, že se stanoví, co je *mé*, co je *tvé* a co je *jeho*, tedy, jedním slovem řečeno, že se zavede *vlastnictví*; to je ve všech státech v kompetenci suverénní moci. Kde totiž není stát, tam, jak již bylo ukázáno, probíhá neustálá válka všech proti všem. Proto vše, čeho se člověk zmocní a co násilím drží, je jeho. To není ani *vlastnictví*, ani *obec*, nýbrž *nejistota*. To je natolik zřejmé, že i Cicero, vášnivý obhájce svobody, ve veřejné soudní řeči spojil veškeré vlastnictví s politickým zákonem. „Necht' je politický zákon,“ řekl, „jednou opuštěn nebo tak nedbale střezem, nechci říci potlačen, a rázem neexistuje nic, co lze s jistotou zdědit od svých předků nebo zanechat svým dětem.“ A dále: „Odstraňte politický zákon, a nikdo nebude vědět, co je jeho a co někoho jiného.“²¹ Uvážíme-li tudíž, že zavedení *vlastnictví* je důsledkem vzniku státu a že je nemůže zavést nikdo jiný než osoba, která je jeho představitelem, je pouze akt suveréna. Tímto aktem jsou zákony, které může vydat jedině ten, kdo má suverénní moc. To velmi dobře věděli staří myslitelé, kteří slovem νόμος (to znamená *rozdílení*) nazvali to, čemu my říkáme zákon, a spravedlnost definovali jako *dávání* každému, *co jeho jest*.

Veškeré soukromé vlastnictví půdy povstalo ze svémocného rozdělení, které provedl suverén

6. V tomto rozdělení je prvním zákonem samo dělení půdy, jímž suverén každému dává určitý díl, a to podle toho, jak on, nikoli nějaký poddaný nebo více poddaných, to pokládá za odpovídající ekvité a společnému dobru. Synové izraelské měli společenství (*commonwealth*) již v pustině, ale plody země postrádali, dokud se nestali pány Země zaslíbené, která byla později mezi

²¹ Srv. Cicero, *Pro Caecina*, § 73 a 70. – Pozn. překl.

ně rozdělena nikoli podle jejich uvážení, ale podle uvážení kněze Eleazara a vojevůdce Jozua. Bylo jich dvanáct kmenů, ale rozdělením kmene Josefova jich vzniklo třináct. Nicméně země byla rozdělena jen na dvanáct dílů; kmenu Levi *nebyl přidělen žádný*, ale byla mu *přisouzena desetina všech plodů*. Šlo tedy o rozdělení arbitrání. A třebaže národ, který se zmocní nějaké země válkou a všechno původní obyvatelstvo nevyhubí, jak to učinili Židé, nýbrž mnohým, většině nebo všem jejich majetek ponechá, je *zřejmé*, že jej *potom drží* tak, jako by jej vítěz rozdělil. Stejně i *anglický lid odvozuje veškerý svůj majetek od Viléma Dobyvatele*.

7. Z toho můžeme usoudit, že vlastnictví, které má poddaný k půdě, spočívá v právu vyloučit z jejího užívání jiné poddané, nikoli však svého suveréna, ať je jím shromáždění, nebo panovník. Uvážíme-li totiž, že veškeré jednání suveréna, to jest státu, jehož osobu zastupuje, má být pojímáno tak, že slouží pouze obecnému míru a bezpečnosti, musí se o tomto rozdělení země předpokládat, že také k němu dochází za tímto účelem. A tedy každé rozdělení, které suverén provede, ale tuto zásadu přitom opomene, protirečí vůli každého poddaného, který svůj mír a svou bezpečnost svěřil suverénovu uvážení a svědomí; proto musí být podle vůle každého z nich odmítnuto jako neplatné. Je pravda, že suverénní panovník nebo větší část suverénního shromáždění mohou nařídít, aby se v zájmu uspokojení jejich vášní provedlo mnoho věcí, které se přičií jejich vlastnímu svědomí, což je porušení důvěry a zákona přírody. To však ještě nedává poddaným právo vést proti nim válku, ani je obviňovat z bezprávi, ani nějak špatně o svých suverénech mluvit; vždyť poddaní přece všechny jejich činy autorizovali, svěřili jim suverénní moc a jejich činy uznali za vlastní. Nicméně o tom, ve kterých případech se rozkazy suveréna přičií ekvité a zákonu přírody, pojednám později na jiném místě.

8. Mohli bychom si představit, že při dělení půdy má samotnému státu připadnout určitý díl, který by vlastnil a pomocí svého představitele obhospodařoval, a že takový díl postačí, aby se z něj hradily veškeré výdaje na obecný mír a obranu. To by bylo velmi správné, kdybychom mohli uvažovat o představiteli, který by byl zcela prost lidských vášní a slabostí. Lidská povaha

Vlastnictví poddaného nevyklučuje panství suveréna, ale pouze jiného poddaného

Stát nemá mít předepsaný přídel půdy

je však taková, že vyčlenit pro stát veřejnou půdu nebo nějaké jiné příjmy ničemu neprospěje; jakmile se suverénní moc dostane do rukou monarchy nebo shromáždění, kteří buď příliš nešetrně nakládají s penězi, nebo příliš lehkomyšlně poškozují veřejný majetek dlouhou nebo nákladnou válkou, povede to jen k rozkladu vlády, k návratu do čistě přirozeného stavu a k válce. Státy nemohou přestat žádný nedostatek. Uvážíme-li totiž, že jejich výdaje nejsou omezovány jejich vlastním přáním, ale vnějšími událostmi a choutkami jejich sousedů, může být veřejný majetek omezován jedině hranicemi, které si vyžádají nastalé okolnosti. Vilém Dobývateľ si v Anglii ponechal různá území pro vlastní potřebu (a navíc ještě lesy a honitbu buď pro své osvěžení, nebo pro udržování lesního porostu) a půdu, kterou dal svým poddaným, zatížil různými služebnostmi. Nezdá se však, že by tak učinil k veřejnému prospěchu, ale k prospěchu svému. On a jeho nástupci totiž zdaňovali půdu svých poddaných zcela libovolně, když to pokládali za nezbytné. Nebo jestliže byly tyto veřejné pozemky a služby určeny jako postačující zdroj příjmů státu, odporovalo to možnostem této instituce. Nestačilo to, jak později poznali ti, kdo daně ukládali, a tyto peníze, jak později malé příjmy koruny prokázaly, se odcizovaly a vytrácely. Je tedy zbytečné přidělovat část půdy státu, kterou stát může prodávat nebo darovat, což se také děje, provádí-li to jeho představitel.

Kde se obchoduje, s čím se obchoduje, jakož i rozdělování zboží závisí na suverénovi

9. Stejně jako doma suverén rozhoduje o rozdělení půdy, určuje také, s kterým zbožím a kde smějí občané obchodovat v zahraničí. Kdyby totiž soukromníci měli právo rozhodovat podle vlastního uvážení, mohli by být někteří svedeni ziskuchtivostí a zásobovat nepříteli tím, co může stát a je samy poškodit, nebo dovážet věci, které sice uspokojují tužby lidí, přesto jsou však škodlivé nebo přinejmenším jim neužitečné. Je proto věcí státu, to jest pouze suveréna, schvalovat, nebo zakazovat místa a věci, kde a se kterými lze s cizinou obchodovat.

Rovněž zákony o převodech vlastnictví jsou záležitostí suveréna

10. Uvážíme-li dále, že k zachování státu nestačí, má-li každý ve vlastnictví kus půdy nebo trochu zboží nebo přirozenou schopnost provozovat nějaké užitečné řemeslo, a že ve světě neexistuje žádné jiné řemeslo, než které je nutné buď k holému životu, nebo k blahobytu téměř každého jednotlivce, je také nutné, aby lidé rozdělovali, co mohou postrádat, a aby to, co

jim patří, převáděli jeden na druhého směnou nebo vzájemnými smlouvami. Je proto věcí státu, to znamená suveréna, stanovit, jak se mají různé smlouvy (například o koupi, prodeji, směně, půjčce, výpůjčce, nájmu a pronájmu) mezi poddanými uzavírat a z jakých slov či znamení lze poznat, že jsou platné. Uvážíme-li plán celého díla, pak to, co jsme řekli o záležitostech prostředků k životu a jejich rozdělování mezi různé členy státu, postačí.

11. Zpracováním rozumím převádění všech produktů, které se ihned nespotřebují, nýbrž se ukládají pro výživu v pozdějších časech, v něco stejně hodnotného, co se navíc, aniž by to překáželo pohybu lidí z místa na místo, dá přenášet, a to proto, aby na kterémkoli místě měl lid k dispozici vše, co k výživě potřebuje. Tím jsou jen zlato, stříbro a peníze. Zlato a stříbro jsou totiž (náhodou) téměř ve všech zemích světa vysoce ceněny a mezi národy jsou vhodným měřítkem hodnoty všeho ostatního. A peníze, ať je suverén státu dá razit z jakéhokoli materiálu, jsou dostatečným měřítkem hodnoty všech ostatních věcí mezi poddanými téhož státu. Díky těmto měřítkům mohou všechny věci, ať movité či nemovité, člověka provázet všude, kde se zdržuje, a to jak v místě jeho obvyklého bydliště, nebo mimo ně. Peníze ve státě putují od člověka k člověku a jak putují, vyživují každou část státu. Potud je toto zpracování jakýmsi krevním oběhem státu, neboť obdobně vzniká i přirozená krev z plodů země a obíhající vyživuje na své cestě každý úd lidského těla.

Peníze jsou krví státu

12. A protože hodnota stříbra a zlata tkví v samotném materiálu, je jejich předností v prvé řadě to, že jejich hodnotu nemůže násilně změnit ani jeden stát, ani několik států, protože všude jsou společným měřítkem zboží. Ražené peníze lze však snadno zhodnotit, nebo znehodnotit. Za druhé tkví jejich přednost v tom, že činí státy pohyblivějšími a umožňují jim, je-li třeba, rozpráhnout své paže do cizích zemí a zaopatřovat potravinami nejen soukromě cestující poddané, nýbrž celé armády. Mince, která má určitou cenu nikoli kvůli materiálu, nýbrž kvůli místu, kde byla ražena, platí pouze doma, jelikož nesnáší změnu vzduchu. Tam je také vystavena změně zákonů a ke škodě těch, kdo ji vlastní, tudíž ztrácí na hodnotě.

13. Existují dva druhy toků a cest, jimiž se peníze uvádějí do veřejného oběhu: jeden, kterým se uvádějí do veřejných

Toky a cesty peněz do

veřejného
oběhu

pokladen, a druhý, jímž se zase vyvádějí k veřejným platbám. O první způsob pečují výběřčí, příjemci a pokladníci, o druhý opět pokladníci a správci pověřeni vyplácením různých veřejných, nebo soukromých služebníků. A také v tom přetrvává podobnost mezi umělým člověkem a člověkem přirozeným, jehož žíly sbírají krev z různých částí těla, přivádějí ji k srdci, které ji oživuje a tepnami opět vyvádí, aby oživovala všechny údy těla a činila je schopnými pohybu.

Kolonie jsou
dětni státu

14. Potomstvu neboli dětem státu říkáme *osady* nebo *kolonie*. Jde tu o určitý počet lidí, které stát pod nějakým vedoucím nebo guvernérem vysílá, aby osídlili cizí země, které byly předtím liduprázdné nebo se vylidnily vlivem válek. Je-li již nějaká kolonie založena, pak je sama státem zproštěným podřízenosti suverénovi, který kolonisty vyslal, jak se to stávalo u mnoha států ve starověku. Stát, z něhož kolonisté vyšli, se v tomto případě nazývá metropolí neboli matkou a od kolonií požaduje jen to, co žádá otec od svých dětí, které prohlásil za plnoleté a propustil je z domácí moci, totiž úctu a přátelství. Někdy však zůstávají kolonie se svou metropolí spojeny, jako tomu bylo v případě kolonií římského lidu; pak to nejsou státy, nýbrž provincie a části státu, které kolonisty vyslalo. Právo kolonií, s výhradou úcty k matce a spojenectví s metropolí, pak zcela závisí na svolení nebo statutu, jimiž kolonii její suverén autorizoval.

XXV. O radě

Co je rada

1. Jak je klamné posuzovat povahu věci podle běžného a kolísavého užití slov, se nikde neukazuje zřetelněji než v zaměňování *rady* za *příkaz*, které vzniká z rozkazovacího tónu, jenž je používání obou výrazů vlastní, i z mnoha jiných důvodů. Neboť „Udělej to!“ nejsou jen slova toho, kdo přikazuje, ale i toho, kdo radí, a toho, kdo vybízí. A přece jen málokdo nevidí, že jsou to velmi různé věci, nebo je nedokáže od sebe odlišit, zjišťuje-li, kdo mluví, komu je řeč určena a co k ní dalo podnět. Naleznou-li však lidé takové výrazy v písemnostech a nejsou-li schopni ani ochotni uvažovat o okolnostech, zaměňují někdy poučení rádc

za předpisy toho, kdo **přikazuje**, a někdy **naopak**. Činí tak podle toho, jak to nejlépe odpovídá závěrům, které **by sami chtěli vyvodit, nebo jak se to shoduje s jednáním, které schvalují**. Abych se vyhnul těmto chybám a dal slovům „**přikazovat**“, „**radit**“ a „**vybízet**“ jejich **správný a určitý smysl, definuji je takto**:

2. **PŘÍKAZ** je, řekne-li někdo: „Udělej to!“ nebo: „Nedělej to!“, aniž se očekává jiný **důvod než vůle toho, kdo to říká**. Z toho zjevně vyplývá, že ten, **kdo přikazuje, sleduje jen vlastní prospěch, neboť důvodem jeho příkazu je pouze jeho vlastní vůle a pravým předmětem vůle každého člověka je nějaké dobro pro něho samého**.

3. **RADA** je, řekne-li někdo: „Udělej to“ nebo: „Nedělej to“ a své důvody vyvozuje z **prospěchu, který vzejde tomu, komu to říká**. Z toho je zřejmé, že ten, **kdo dává radu, sleduje, ať již zamýšlí cokoli, pouze dobro toho, komu radí**.

4. Mezi radou a příkazem je tudíž **značný rozdíl, totiž že příkaz je zaměřen k vlastnímu prospěchu, zatímco rada k prospěchu někoho jiného**. A z toho plyne další rozdíl, že **totiž někdo může být zavázán učinit to, co se mu přikazuje, například když se k poslušnosti zavázal úmluvou, nemůže však být povinen učinit to, co se mu radí, protože tím, že neuposlechne, poškodí jen sebe sama**. Kdyby se však úmluvou zavázal k poslušnosti, rada by se změnila v příkaz. Třetí rozdíl mezi nimi tkví v tom, že **nikdo si nemůže osobovat právo někomu radit, protože si nemůže osobovat právo z toho sám něco mít. Domáhat se však práva někomu radit znamená chtít znát jeho záměry nebo získat pro sebe nějaké jiné dobro, což, jak jsem řekl výše, je vlastním předmětem lidské vůle**.

5. K povaze rady patří také toto: **ať již jde o cokoli, ten, kdo žádá o radu, nemůže spravedlivě za radu ani vinit, ani trestat, neboť požádat někoho o radu znamená dovolit mu dát takovou, jakou rádc pokládá za nejlepší**. A tedy ten, **kdo svému suverénovi, ať je jím panovník nebo shromáždění, na jeho žádost radí, nesmí jím být podle spravedlnosti trestán, ať již se jeho rada shoduje s míněním většiny či nikoli, jen když se týká toho, co je předmětem debaty**. Může-li se totiž zjistit smýšlení shromáždění, ještě než debata skončí, nemělo by se o radu žádat a neměla by se ani přijímat. Smýšlením shromáždění je totiž usnesení, které

Rozdíl mezi
příkazem
a radou